

חוק וצדק

נפגעות ונפגעי תקיפה מינית ומערכת אכיפת החוק

איגוד מרכזי הסיוע
לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

תודה לחברת פיליפ מוריס על תמיכתה הנדיבה בפעילות מחלקת הדוברות ובכללה הוצאת דו"ח זה.

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל מודה לקרנות ולחברות על תמיכתן בפעילותינו:

New Israel Fund – הקרן החדשה לישראל
International Fellowship of Christians and Jews – הקרן לידידות
Edmond J. Safra Philanthropic Foundation – קרן אדמונד י' ספרא
State Bequests Fund – קרן עזבונות מטעם המדינה
Greater Miami Jewish Federation
The Jewish Women's Foundation of Metropolitan Chicago
Maor Foundation – קרן מאור
Israel Trauma Coalition – הקואליציה הישראלית לטראומה
UJA Federation of New York
קרן דפנה יזרעאלי

PEF Israel Endowment Funds, Inc.
The Jewish Agency for Israel – הסוכנות היהודית לארץ ישראל
United Israel Appeal, Inc. – המגבית המאוחדת לישראל
United Israel Appeal of Canada – המגבית המאוחדת לישראל בקנדה

סופר פארם (ישראל) בע"מ
Aladdin – Securing the Global Village
כנרת זמורה ביתן, דביר מוציאים לאור

תורמים פרטיים המעדיפים להישאר בעילום שם

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל הוא ארגון ללא מטרת רווח הממומן מתרומות בלבד

ת.ד. 2122 ירושלים 91024 טלפון 02-6797919 פקס: 02-6787919

arcci@netvision.net.il

www.1202.org.il

תרומות תתקבלנה בברכה

ת ו ב ן ה ע נ י ם

פתח דבר < 5

על האיגוד ומרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל < 7

פרויקט הליווי בהליך הפלילי-גשר בין הנפגעת למערכת < טל קורמן ומירב דדיה < 8

מרכז הידע המשפטי-חברתי המקוון לשינוי מדיניות ועמדות הציבור < סיון דניאל < 11

שנת 2006: פילוח נתונים על פי הפניות למרכזי הסיוע < 12

התעללות מינית כתופעה חברתית < אסתי נאמן < 17

להתלונן או לא להתלונן? < מירי מרגלית < 22

עדות אישית < מירי מדעי מראיינת את י' < 26

מחניים < ד"ר חגית לרנאו וענבר כהן <

משחק מכור < 32

הצדק < ליאת < 36

חשופות בצריח < תמר מגידו < 38

איגוד מרכזי הסיוע כ"ידיד בית המשפט" < עו"ד הדר דנציג-רוזנברג < 41

בתי-דין של כיכרות? < פרופ' ירון אזרחי < 47

צדק מאחה ועבירות מין - מחשבות ודילמות < עו"ד בת-עמי ברוט ורחל גרייבין < 49

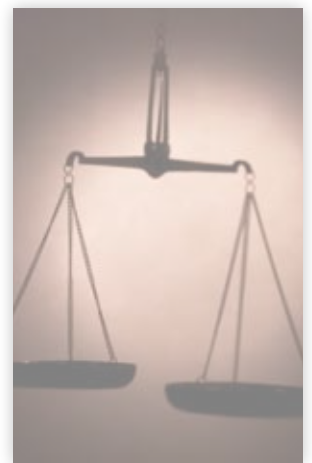
עדות אישית < רחל < 53

המרחב הפרטי, המרחב הטיפולי והמרחב המשפטי -

הדיאלוג הבלתי פתור < ד"ר דניאלה שבאר-שפירא < 55

"...הליווי של מרכזי הסיוע הוא הכרחי וחיוני" - ריאיון עם כב' השופטת בדימוס

ונשיאת מועצת העיתונות דליה דורנר < עו"ד רחל הלמן ועינת רובין < 59

הפקה < עינת רובין, שרון מייבסקי

ריכוז נתונים < תמר ורצמן

עריכה < תמי קרמר

עיצוב < נועה ליכטינגר

צילומים < מעין תעיזי ומאגר חופשי באינטרנט

קוראות וקוראים יקרים,

שהצופה מן הצד יושב בחיבוק ידיים. הוא פונה אל הרצון האוניברסלי שלא לראות רע, לא לשמוע עליו ולא לדבר עליו. הנפגע, לעומת זה, מבקש מהצופה לחלוק עמו את משא הכאב. הוא תובע פעולה, מעורבות וזכירה".

הנפגעות והנפגעים האלה מתהלכים בתוכנו. זו יכולה להיות הבת של השכן ממול, הקולגה בעבודה שיושבת בחדר הסמוך, הסטודנטית באוניברסיטה היושבת בספרייה בעיניים כבויים, התלמידה שמתדרדרת בלימודים או מפתחת הפרעות אכילה.

הם שם. בינינו. כל הזמן. בואו נבחר לראות אותם. בואו נבחר להושיט להם יד. בואו נקל עליהם את המפגש הקשה עם רשויות המדינה. זוהי בחירה של כולנו כחברה.

נפגעות עבירות מין הפונות למערכת המשפט פוגשות לעיתים מערכת שאיננה ערוכה להתמודד עם החוויה הייחודית שלהן ועם צורכיהן. המפגש בין העולם המשפטי לעולמן של הנפגעות, המבוסס על העולם הטיפולי, הוא מפגש בין שדות-שיח שונים שיש לגשר עליהם. בעוד החוויה של הנפגעת היא חוויה שבבסיסה עומדת אישיותה המגוונת והמורכבת ולב העניין הוא החוויה הסובייקטיבית שלה כנפגעת, הרי שהעולם המשפטי מבוסס על שאיפה להשיג ולייצר מידע אובייקטיבי. ברגע שנצליח לבנות גשר בין שני העולמות האלה והמצב הפסיכוסוציאלי הייחודי של הנפגעת על כל השלכותיו יבוא לידי ביטוי בהליך הפלילי, החל בחקירה במשטרה, דרך המגע עם הפרקליטות וכלה בבית המשפט - יצאו כל הצדדים נשכרים. מערכת המשפט תגיע לחקר האמת המורכבת ואילו הנפגעות יחוו שהמערכת מכבדת אותן גם אם לא תפסוק בסופו של דבר לטובתן.

אנו גאות ושמחות להציג בפניכם את הדו"ח השנתי של איגוד מרכזי הסיוע. לא היו לנו לבטים רבים לגבי התקפה המרכזית של הדו"ח הזה. שנת 2007 התאפיינה בכותרות רבות שעסקו בשתי פרשיות גדולות ומתוקשרות: משפטו של שר המשפטים לשעבר וכיום המשנה לראש הממשלה, חיים רמון, וכמובן, עסקת הטיעון של פרקליטות המדינה עם הנשיא לשעבר משה קצב שהתפוצצה ברעש גדול ועדיין לא הסתיימה. בעקבות עסקת הטיעון נהרו עשרות אלפי אנשים אל הכיכר על מנת להביע בפעם הראשונה מחאה חברתית החוצה דעות ועמדות פוליטיות. לכן היה לנו ברור שהדו"ח השנה יוקדש למסע הארוך והקשה של נפגעות עבירות מין שהחליטו להגיש תלונה במשטרה ולפסוע בשביל המפותל ולעיתים קרובות המייסר של ההליך הפלילי.

לצערנו הרב, בישראל של סוף שנת 2007 עדיין דבק בנאנסת אשם. הציבור בישראל אינו מישר מבט אל קבוצה כל כך רחבה היושבת בקרבו - אל הנפגעות והנפגעים. נוח לנו כחברה לאטום אוזניים, לעצום עיניים ולהפנות עורף. נוח לנו לא לרצות לדעת. עצם הידיעה מחייבת אותנו להתעמת עם נושאים רבים הקבורים עמוק בתוכנו שלא נוח לנו להתעמת עימם אפילו בינינו לבין עצמנו, ועצם הידיעה מחייבת את האדם המוסרי לפעול.

עדויות של נפגעות ונפגעים רבים שאנו מלוות במרכזי הסיוע, מצביעות על הקושי הגדול להיאבק, להיחשף, להתלונן, לחוות שוב את הפחד המשתק, לאסוף כוחות בכדי לפרוץ את מעגל הבדידות והשתיקה ולחוש במלוא העוצמה את חומת ההכחשה וההשתקה החברתית.

בספרה "טראומה והחלמה" כותבת ג'ודית לואיס הרמן: "גדול הפיתוי לעמוד לימין התוקף. זה אינו מבקש אלא

ואת החברה מקבלות אחריות לשלומם, מבטיחות את כבודם ומספקות להם תמיכה.

חוברת זו היא ניסיון נוסף ליצור דיאלוג עם מערכת אכיפת החוק. יש בה מאמרים שנכתבו בידי רכזות פרויקט הליווי בהליך הפלילי במרכזי הסיוע השונים, על ידי נשות מקצוע הן בתחום המשפטי והן בתחום הטיפולי, על ידי המתנדבות במרכזי הסיוע ועל ידי נפגעות תקיפה מינית.

תודה לציבור הפונות והפונים הבוחרים מדי יום לתת אמון במרכזי הסיוע. תודה לכל הנוטלים חלק בפעילות למען נפגעות ונפגעי תקיפה מינית: לקרנות ולתורמים, לדוברות האיגוד, עינת רובין ושרון מייבסקי, על הפקת הדו"ח, תודה למעיין תעיזי שתרמה מזמנה ומכשרונה לצילומים המתלווים למאמרים, תודה גדולה לנועה ליכטינגר שתרמה את העיצוב הגרפי של החוברת ותודה אישית ומיוחדת לאימי, תמי קרמר, על העריכה. תודה לחברותינו ב"עזרת נשים" ולמאות המתנדבות והמתנדבים של מרכזי הסיוע בישראל.

טל קרמר-ודעי

מנכ"לית איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

מסתבר שההליך המשפטי הוא חוויה מרכזית אצל רבות מהנפגעות. שילוב הידע הטיפולי והגברת הרגישות עשויים להפוך רבים ממאפייניו של ההליך המשפטי לגורמים מעצימים לנפגעת: כשיחס הרשויות הופך לענייני, מקצועי ורגיש; כשהנפגעת זוכה ליחס של כבוד; כשלדבריה ניתן מקום ויחס ראוי, אף אם עדותה אינה מתקבלת במלואה או אינה מתקבלת כלל; כשהיא רואה במו עיניה את התוקף נדרש להשיב להאשמות קשות ולתת את הדין; כשהשופט המייצג את החברה והמדינה מטה את אוזנו אליה ובוודאי כשהוא נותן אמון בדבריה. כל אלה עשויים להיות מנופים רבי עוצמה להשבת תחושת הביטחון, השליטה והערך העצמי של הנפגעת, כמו גם לקדם "התפייסות" בינה לבין החברה שלדעתה הפקירה אותה והייתה עוינת כלפיה.

לשם כך עלינו להרחיב ולהעמיק את החריש. להמשיך ללא לאות במתן קורסים והשתלמויות לשוטרים ולפרקליטים ומי ייתן ויום אחד נצליח להגיע גם לבית המשפט ולשוחח עם השופטים על נושאים כגון: זיכרון טראומטי, דיסוציאציה, פיצול בין ילדה לבוגרת, שמירת הסוד, מיתוס יכולת הקורבן להגן על עצמו ועוד.

לא למותר לשוב ולהדגיש שאין די בכך שהנפגעות והנפגעים מקבלים טיפול מארגונים שתפקידם לסייע, אלא עליהם לחוש שכל המערכות המייצגות את המדינה

על האיגוד ומרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

פעילות האיגוד כוללת יוזמות חקיקה וקידום, העלאת מודעות על ידי שימוש באמצעי התקשורת, פרסום הדו"ח השנתי של מרכזי הסיוע, ארגון ימי עיון לנשות/אנשי מקצוע ולקהל הרחב בנושאי אלימות מינית בחברה הישראלית, ייצוג בוועדות פרלמנטריות ובוועדה המייעצת של הרשות לקידום מעמד האישה בישראל, חברות בקואליציה לקידום זכויות נפגעי עבירה, בקואליציה למאבק בסחר בנשים ובקואליציה למאבק בפורנוגרפיה, עבודה משותפת עם קבוצת "עזרת נשים למען נפגעות תקיפה מינית" ועם ארגוני נשים בארץ ובחו"ל.

איגוד מרכזי הסיוע הוקם בשנת 1990 כארגון הגג של עשרת מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל. בעוד מרכזי הסיוע פועלים ברמה הפרטנית בהענקת סיוע נפשי וליווי לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, וברמה המקומית בנושאי חינוך הסברה ובחיזוק הקשר עם הקהילה, פועל האיגוד בשיתוף פעולה הדוק עם מרכזי הסיוע ברמה הארצית כסוכנות לשינוי חברתי.

מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל

בישראל פועלים תשעה מרכזי סיוע:

קריית שמונה, הגליל והגולן

נצרת - לנשים ערביות

חיפה והצפון

השרון

תל-אביב והמרכז

ירושלים

נשים דתיות

תאיר - השפלה הדרומית

מסל"ן - באר שבע והדרום

המרכזים מפעילים שני קווי חירום ארציים

הפועלים 24 שעות ביממה:

1202 לנשים, 1203 לנערים ולגברים.

בנוסף פועלים קווי חירום ייחודים לנפגעות

ולנפגעי תקיפה מינית:

קו סיוע לנשים ערביות 04-6566813

קו סיוע לנשים דתיות 02-6730002

קו סיוע לנשים דוברות אמהרית 1800-220-230

קו סיוע לנערים ולגברים דתיים 02-5328000

פרוייקט הליווי בהליך הפלילי – גשר בין הנפגעת למערכת

טל קורמן ומירב דדיה

עו"ד טל קורמן היא המנהלת לשעבר של איגוד מרכזי הסיוע ועובדת סוציאלית מירב דדיה היא המנהלת לשעבר של מרכז הסיוע בתל אביב

בהסתמך על תוצאות סקר שנערך בארץ בקרב נפגעות ובקרב אנשי מקצוע במערכת אכיפת החוק, ועל סמך על החומר המקצועי ממקורות מחוץ לישראל, החליטה פרקליטות המדינה לשתף פעולה עם יוזמתם של איגוד מרכזי הסיוע ושדולת הנשים וכך נולד הפרוייקט לליווי נפגעות עבירות מין בהליך הפלילי. יישומו של הפרוייקט החל עוד טרם חקיקתו של חוק זכויות נפגעי עבירה, חוק שנציגות הפרוייקט השתתפו בוועדה הבינמשרדית שדנה בעיצובו.

החוויה המרכזית בתקיפה המינית היא חוויית אובדן השליטה וחוסר האונים. התוקף עושה בגוף הנפגעת כבשלו מבלי להתחשב ברצונה ומבלי שתוכל להתנגד. ההליך הפלילי עלול לשחזר מאפיינים אלו בהתייחסותו למתלוננת. זאת הוא עושה, ראשית, על ידי מיקום הנפגעת כעדה משוללת זכות החלטה לגבי התפתחות ההליך, ושנית, על ידי הפקעת סיפור הפגיעה מהנפגעת והתאמתו לנרטיב המשפטי, תוך שימת דגש על העובדות הרלוונטיות לחקירה המשטרית ודחיקה הצידה של עובדות אחרות כגון מצבה הנפשי, השלכות רגשיות של הפגיעה ועוד. אופן החקירה במשטרה ובבית המשפט, גם הוא בעל פוטנציאל שיחזור של הפגיעה מאחר והוא מאלץ את הנפגעת לחשוף את סיפור הפגיעה שוב ושוב בהקשרים עוינים המטילים בספק את אמינות סיפורה ורגשותיה.

מפעילות פרויקט הליווי בהליך הפלילי במרכזי הסיוע קיבלו על עצמן להוות גשר בין עולם התוכן המשפטי לעולם התוכן של התקיפה המינית הכולל היבטים רגשיים, פסיכולוגיים, חברתיים ומגדריים. תפיסת העולם של מרכזי הסיוע ושל פרויקט הליווי יוצאת מנקודת ההנחה שמקורה של האלימות המינית הוא בחוסר שוויון חברתי.

עיקרי הדברים לקוחים מתוך המאמר "נפגעות תקיפה מינית וההליך המשפטי: שיח חרשים או דיאלוג בשירות חקר האמת?"

הידע והניסיון שהצטברו במרכזי הסיוע בישראל במהלך שנות עבודתם, נוסף על המידע שנאסף על השירותים המסייעים לקורבנות עבירה במדינות אחרות בעולם, הביאו את איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל ואת שדולת הנשים להחליטה להקים פרויקט אשר ילווה נפגעות עבירות מין בהליך הפלילי. בשנת 1996 יושם באופן ניסיוני פרויקט ליווי נפגעות עבירות מין בהליך הפלילי כשמטרתו היו: להגן על זכויות נפגעת עבירת מין במהלך ההליך הפלילי, לענות על הצרכים הייחודיים של הנפגעת, ללוות ולתמוך בנפגעת במהלך ההליך הפלילי ולהדק את שיתוף הפעולה בין המערכות השונות המטפלות בנפגעת.

צילום: מעין תעוזי

השירות המוענק על ידי מפעילות הפרויקט לנפגעות ולנפגעים:

את הנפגעת מלווה מתנדבת או רכזת הפרויקט לאורך ההליך הפלילי החל מהמועד שבו היא בוחרת לפנות אליו ישירות או באמצעות מרכז הסיוע. ליווי הנפגעת מתמקד באלה:

1. מתן תמיכה נפשית: התמיכה הנפשית ניתנת על ידי מלוות הפרויקט או באמצעות גורמים אחרים, כגון מטפלים שאליהם מופנית הנפגעת. המלווה מתלווה לנפגעת בעת עדותה ובכל הליך נדרש אחר והניסיון מוכיח שבעצם נוכחותה המלווה מחזקת את הנפגעת.

2. **מתן אינפורמציה:** מפעילות הפרויקט מספקות לנפגעת הסברה מתמדת, בהירה ומפורטת מאוד, על ההליך הפלילי ועל מה שעומד להתרחש. המלוות משתמשות בידע ובהכשרה שלהן או שהן פונות לפרקליט המטפל לקבלת המידע. המלוות מעבירות מידע זה לנפגעת בשפה נגישה, כשהן חוזרות ומנגישות את המידע, מבארות ניסוחים משפטיים על פי צרכיה של הנפגעת ומידת היותה פנויה רגשית לקבל את המידע.

3. **התאמה בין ציפיות למציאות:** כחלק מהתפקיד של אספקת מידע, מפעילות הפרויקט מקפידות לברר עם הנפגעת מהן ציפיותיה מההליך הפלילי ומציבות אותה מול התועלות הממשיות שיש בהליך הפלילי. מסתבר שככל שההלימה בין הציפיות למציאות גדולה יותר, כך גדלים גם שיתוף הפעולה של הנפגעת עם המערכת ומידת שביעות הרצון שלה מאופן פעולתה.

4. **שיפור התנאים הפיזיים:** המלוות משתדלות להקטין את מצוקתן של הנפגעות ולהקל עליהן נוסף על ההיבט הרגשי גם בהיבט הפיזי, שהוא ברגעי המשבר משמעותי לא פחות. העזרה מתבטאת, למשל, במציאת פתרונות תחבורה וסיפוק נוחות ופרטיות במשך ההליכים המתישים של החקירה והמשפט ובעת זמני המתנה הארוכים.

השירות המוענק על ידי מפעילות הפרויקט לאנשי מקצוע במערכת החוק והמשפט:

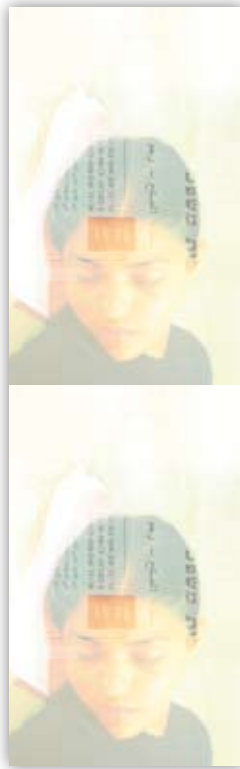
מלבד ההתמקדות בנפגעת ובסיפוק צרכיה הישירים, עוסקות מפעילות הפרויקט גם במתן השתלמויות באמצעות רכזות הליווי בהליך הפלילי המרכזות את הקשר עם אנשי החוק והמשפט:

1. הדרכה מקצועית לחוקרים, פרקליטים וגורמי רווחה: מפעילות הפרויקט יוזמות ומשתתפות בהשתלמויות מקצועיות לפרקליטים ובהפצת ידע מחקרי-טיפול-חברתי שהפרקליטים עשויים לעשות בו שימוש.

2. **איסוף נתונים וייצוג עניין של הנפגעות:** נציגות הפרויקט הן חברות ומשתתפות בפורומים שונים העוסקים בטיפול בנפגעי עבירה ובקידום עניינם ביניהם: קואליציית הארגונים לזכויות נפגעי עבירה שעוסקת בשדולה. בפורומים אלה מביאות נציגות הפרויקט מניסיון המעשי ומהנתונים שאספו במהלך פעילות הפרויקט ומעלות בעיות וצרכים מה"שטח".

השתתפותן של נציגות הפרויקט בפורומים שונים של ייעוץ וקבלת החלטות, מעודדת אימוץ מודלים משולבים של פעולה אחידה בין המערכות השונות. דוגמה לכך הוא ההסדר לפיו נבדקות נפגעות תקיפה מינית באזור המרכז בחדר בדיקות מיוחד בבית החולים "וולפסון" ובאזור הצפון בחדר בדיקות מיוחד בבית החולים "בני ציון". החדר ערוך במיוחד לצורכיהן של הנבדקות, והוא מאויש הן על ידי רופא משפטי לצורך איסוף ראיות והן על ידי גינקולוג שגם מייעץ ועונה על שאלותיהן. הסדר זה מקטין את החרדה שבה נתונה הנפגעת, חוסך ממנה את הצורך להגיע למכון לרפואה משפטית, על הקונוטציות שנקשרו לשמו, וממקסם את התועלת שלה ושל המערכת תוך צמצום מספר התחנות שהנפגעת נאלצת לעבור.

כך מנסות מפעילות הפרויקט להגביר את שיתוף הפעולה בין הרשויות במטרה ליצור גשר בין העולמות ולהביא את קולה של הנפגעת למרכז השיח שבין עולמות אלו.

בתחילתה של העבודה מול הרשויות הובע חשש מצד הרשויות מפני התערבות של מערכת חיצונית כמו מרכז הסיוע. החשש היה שהתערבות כזו תסכן את עצמאות וניקיון שיקול הדעת המנהלי והמקצועי, ותביא ל"דליפת" חומר שהרשות מחויבת בשמירתו כחומר חסוי. במהלך איטי של הוכחת מקצועיות לעילא וביצירת אמון, הוכיח שיתוף הפעולה את יעילותו לכל הנוגעים בדבר: המשטרה, הפרקליטות, הנפגעות ומרכזי הסיוע, וכיום מושתתים יחסי העבודה על אמון, הבנה ושיתוף פעולה.

מצד מפעילות ומתנדבות הפרויקט קיים תהליך למידה מתמשך שבו הן לומדות את צורכיהן ואורחותיהן של מערכות החקירה והמשפט. הכרת המערכת מאפשרת להן להכין את הנפגעת טוב יותר מבחינת מסירת המידע ומבחינה רגשית לצפוי לה. הכנה זו משרתת גם את צורכיהן של מערכות החקירה והמשפט.

הפרויקט זוכה להצלחה ניכרת בתחומי פעילותו ותרומתו מורגשת מעבר להקלה ולסיוע שניתן לנפגעות שנזקקו לשירותיו. מפעילות הפרויקט תרמו תרומה משמעותית לשינוי העמדות של החוקרים והפרקליטים ביחס לנפגעות, הן במסגרת עבודת השטח והן במסגרת השתתפות בהדרכות והשתלמויות לחוקרים ולפרקליטים. היוזמות וההשתתפות של נציגות הפרויקט בפורומים השונים שצוינו לעיל הביאה ליוזמות חקיקה מתקדמות, שבחלקן הניבו כבר תיקוני חקיקה חשובים ובחלקן נמצאות כעת על המדוכה המשפטית.

מרכז הידע המשפטי-חברתי המקוון לשינוי מדיניות ועמדות הציבור

סיון דינאי

מנהלת מרכז הידע המשפטי-חברתי של איגוד מרכזי הסיוע

ולקשר במסגרת ההליך בין היבטיה השונים של העבירה ובין השפעותיהם על הנפגע/ת ואופן התנהגותו/ה בשלבים שונים של ההליך.

הגדרת מרכז הידע ובנייתו נעשית תוך שיתוף פעולה הדוק עם רכזות הליווי בהליך הפלילי ורכזות המשטרה במרכזי הסיוע, העובדות באופן שוטף עם הנפגעות והפרקליטים. זאת מתוך רצון לתת מענה אמיתי ומקיף לצרכיהן של אוכלוסיות היעד של המאגר, העולים מתוך עבודת השטח. נוסף על כך מתקיים שיתוף פעולה עם אנשי המקצוע והאקדמיה בתחומי המשפט, הפסיכולוגיה, הסוציולוגיה, המגדר, החינוך, העבודה הסוציאלית ועוד, על מנת ליצור בסיס נרחב ומקיף של ידע רב-תחומי.

מרכז הידע יכלול הפניות לחקיקה, פסיקה, נתונים, מאמרים ומחקרים עדכניים מתחומי הידע השונים הקשורים לעבירות של תקיפה מינית, השלכותיהן וההליך המשפטי בעניינן. המאגר יכלול, בין היתר, מידע הקשור לנושאים הבאים: ההשלכות הפסיכולוגיות של התקיפה על הנפגע/ת; הנפגע/ת וההליך הפלילי; ההקשרים החברתיים של התקיפה המינית; צדק מאחה בעבירות מין; מדיניות הענישה בעבירות מין; ההליך האזרחי בעבירות מין; עבירות מין במסגרת יחסי מרות והטרדה מינית. רשימת הנושאים אינה סופית ותתעדכן בהתאם לצרכים שיעלו מן השטח.

בתי המשפט ופסיקותיהם הם ראי של החברה. עמדתם בדבר חומרתה של העבירה והעונש ההולם אותה משפיעה על השיח הציבורי והגישה החברתית כלפי עבירות של אלימות מינית. מרכז הידע נועד לסייע לאנשי המקצוע ולנפגעי אלימות מינית במפגש עם ההליך הפלילי, ובאמצעותו לשמש כלי לשינוי העמדות החברתיות כלפי עבירות מין וחיזוק ההכרה החברתית בחומרתן.

בימים אלה שוקד איגוד מרכזי הסיוע על הקמת מאגר ידע משפטי-חברתי מקוון שמטרתו להביא לשינוי מדיניות הציבור ועמדותיו בנושא תקיפה מינית. המאגר מיועד לשמש כתובת-על למידע הקשור לתקיפה מינית על כל היבטיה והקשריה. התפיסה העומדת בבסיסו של המאגר היא שעבירות של תקיפה מינית והשלכותיהן נתונות בתוך מארג של הקשרים חברתיים, משפטיים ופסיכולוגיים בעלי השפעה הדדית. מטרתו המרכזית של המאגר היא לרכז את הידע שנצבר במכלול התחומים האלה ולהפוך אותו לנגיש במתכונת מקצועית ויזידותית לשימוש.

מרכז הידע נועד לשמש שלוש אוכלוסיות יעד מרכזיות: נפגעות ונפגעי תקיפה מינית, אנשי הקהילה המשפטית ואנשי מקצוע אחרים והציבור הרחב. המרכז נועד לענות על צרכים קונקרטיים של שתי האוכלוסיות הראשונות ולשמש להן כלי מקצועי ומעצים, וכן לשמש כתובת מקצועית למידע מקיף בנושאי תקיפה מינית לכלל הציבור.

אחת ממטרותיו של המרכז היא להעמיד לרשות הנפגעות והנפגעים את מירב המידע המעודכן והמפורט אודות ההליך המשפטי וזכויותיהם במסגרתו, וכן את מכלול הידע הפסיכולוגי-חברתי הקשור להליך המשפטי בעבירות תקיפה מינית בכלל ולמפגש שלהם עימו בפרט.

מורכבותו של המפגש בין הנפגע/ת להליך המשפטי מציבה אתגר בפני אנשי המקצוע בתחום המשפט. אלה נדרשים, במסגרת ההליך, להתייחס למכלול האספקטים המשפטיים, הפסיכולוגיים והסוציולוגיים של העבירה והשפעתה על הנפגע/ת, וליחסי הגומלין ביניהם. מרכז הידע נועד לשמש כלי מקצועי שיעמיד לרשות החוקרים, הפרקליטים, השופטים ואנשי המקצוע האחרים את מירב המידע בנושאים אלה. זאת על מנת לסייע להם להבין

שנת 2006 פילות נתונים על פי הפניות למרכז הסיוע

סוגי תקיפה מינית

אונס - החדרת איבר מאיברי הגוף או חפץ לאיבר המין של האישה ללא הסכמתה.

ניסיון אונס - ניסיון החדרת איבר מאיברי הגוף או חפץ לאיבר המין של האישה ללא הסכמתה.

אונס קבוצתי - אונס המבוצע על ידי יותר מתוקף אחד.

גילוי עריות - התעללות או תקיפה מינית על ידי בן משפחה.

מעשה מגונה - כל תקיפה מינית שאינה כוללת חדירה אך נועדה לשם גירוי, סיפוק או ביזוי מיני.

הטרדה מינית - אקט בעל אופי מיני שבו אחד הצדדים אינו מסכים לו, כגון חיזורים מיניים בלתי רצויים, בקשות לחסדי מין וכל התנהגות מילולית או פיזית בעלת אופי מיני.

בעילת קטינה - תקיפה מינית של קטינה מתחת לגיל 16.

בשנת 2006 הגיעו למרכזי הסיוע 38,720 פניות, בהן 8,862 פניות חדשות. פרק זה סוקר את נתוני הפגיעות המיניות לפי חתכים ופילוחים שונים וכן מציג נתונים שהתקבלו ממשרתת ישראל לגבי התלונות שהוגשו בשנת 2006 למשרתה.

מהי תקיפה מינית?

תקיפה מינית היא אקט של אלימות שמבצע התוקף כלפי מי שנתפס בעיניו כחלש ממנו. האקט המיני הוא אמצעי להפגנת שליטה ולהשפלת הקורבן. המונח תקיפה מינית מתייחס לכל פעולה שהקשרה מיני אשר נעשית ללא הסכמה חופשית של שני הצדדים.

נתוני מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בשנת 2006

נתוני הפניות למרכזי הסיוע לפי גיל הנפגעת/ בעת הפגיעה וסוג הפגיעה

סוג התקיפה	גיל הנפגעת/	עד 12	13-18	19-25	26-40	41-60	61+	לא דווח	סה"כ
אונס	219	735	720	376	50	9	301	2,410	
ניסיון אונס	66	140	189	78	7	-	54	534	
אונס קבוצתי	17	110	86	20	-	-	6	239	
תקיפה מינית קבוצתית	25	46	13	4	1	-	8	97	
גילוי עריות	1,122	386	38	15	4	-	116	1,681	
מעשה מגונה	337	251	169	97	19	4	64	941	
הטרדה מינית מתמשכת בעבודה	1	9	115	148	20	-	58	351	
הטרדה מינית חד פעמית בעבודה	1	8	24	30	2	3	23	91	
הטרדה מינית מתמשכת אחרת	19	81	81	73	12	1	38	305	
הטרדה מינית חד פעמית אחרת	35	53	31	23	6	-	22	170	
הטרדה מינית מתמשכת בצבא	-	1	31	-	-	-	4	36	
הטרדה מינית חד פעמית בצבא	-	1	6	1	-	-	2	10	
הטרדה מינית טלפונית	9	15	20	20	3	3	9	79	
בעילת קטינה בהסכמה	2	22	-	-	-	-	-	24	
תקיפה מינית שסוגה לא דווח	351	326	286	147	25	4	755	1,894	
סה"כ	2,204	2,184	1,809	1,032	149	24	1,460	8,862	

27.2% מכלל הדיווחים היו על אונס. 39.6% מהם בוצעו בנערות עד גיל 18.
 19% מכלל הדיווחים היו על גילוי עריות. 89.7% מהם בוצעו בנערות עד גיל 18.
 10.6% מכלל הדיווחים היו על מעשה מגונה. 62.5% מהם בוצעו בנערות עד גיל 18.

נתונים באשר לסוג ההיכרות של הנפגע/ת עם התוקף

סוג התקיפה	סוג ההיכרות	בן משפחה	מכר / ידיד	הכרות שטחית/ באינטרנט	זר	מעביד/ בעל מרות	בן זוג	נותן שירותים	בלוינד דייט	לא דווח	סה"כ
אונס	56	586	438	322	152	333	66	45	412	2,410	
ניסיון אונס	23	121	112	144	32	26	27	8	41	534	
אונס קבוצתי	3	81	75	54	2	4	-	-	20	239	
תקיפה מינית קבוצתית	12	38	27	17	-	2	-	-	1	97	
גילוי עריות	1,642	-	3	-	-	10	-	-	26	1,681	
מעשה מגונה	70	212	113	212	164	10	93	2	65	941	
הטרדה מינית מתמשכת בעבודה	4	30	14	-	296	-	3	-	4	351	
הטרדה מינית חד פעמית בעבודה	-	10	8	8	56	1	5	-	3	91	
הטרדה מינית מתמשכת אחרת	24	97	44	18	46	24	33	-	19	305	
הטרדה מינית חד פעמית אחרת	3	26	19	55	22	4	32	-	9	170	
הטרדה מינית מתמשכת בצבא	-	2	8	-	22	-	1	-	3	36	
הטרדה מינית חד פעמית בצבא	-	3	1	-	3	-	1	-	2	10	
הטרדה מינית טלפונית	4	15	6	40	4	4	3	-	3	79	
בעילת קטינה בהסכמה	1	10	4	1	3	2	2	-	1	24	
תקיפה מינית שסוגה לא דווח	91	274	174	127	106	113	60	16	933	1,894	
סה"כ	1,933	1,505	1,046	998	908	533	326	71	1,542	8,862	

מן הפניות עולה כי 71.5% מהנפגעות הכירו את הפוגע.
 44.9% מהפונות נפגעו על ידי אדם שהייתה להן היכרות קרובה איתו (בן זוג, בן משפחה או מכר).
 16.3% מהנפגעות הכירו היכרות שטחית/מקרית את הפוגע (היכרות שטחית, בבליינד דייט באינטרנט או נותן שירותים)
 ורק 11.3% נפגעו על ידי זר.

פניות למשטרה לפני או אחרי הפנייה למרכזי הסיוע

סוג התקיפה	פנייה למשטרה כלל	לא פנו למשטרה	פנו למשטרה אחרי פנייה למרכז	פנו למשטרה לפני פנייה למרכז	לא דווח	סה"כ
אונס	810	121	443	1,036	2,410	
ניסיון אונס	194	33	88	219	534	
אונס קבוצתי	106	15	40	78	239	
תקיפה מינית קבוצתית	38	2	15	42	97	
גילוי עריות	702	75	198	706	1,681	
מעשה מגונה	485	62	105	289	941	
הטרדה מינית מתמשכת בעבודה	139	23	46	143	351	
הטרדה מינית חד פעמית בעבודה	48	7	11	25	91	
הטרדה מינית מתמשכת אחרת	118	20	29	138	305	
הטרדה מינית חד פעמית אחרת	97	11	13	49	170	
הטרדה מינית מתמשכת בצבא	16	1	5	14	36	
הטרדה מינית חד פעמית בצבא	5	1	2	2	10	
הטרדה מינית טלפונית	54	2	5	18	79	
בעילת קטינה בהסכמה	12	3	1	8	24	
תקיפה מינית שסוגה לא דווח	483	63	164	1,184	1,894	
סה"כ	3,307	439	1,165	3,951	8,862	

מרכזי הסיוע מאפשרים לפונות ולפונים אליהם לספר את סיפורם ולחשוף את פרטי הפגיעה בהם בהדרגה ובקצב שלהם. נתוני 2006 מראים כי רק 18.1% מהפונות למרכזים הגישו תלונה במשטרה. 23.4% מהן התלוננו על אונס ו-23% על אונס קבוצתי. 16.7% מהן התלוננו על בעילת קטינה בהסכמה ושיעור דומה על גילוי עריות. ניתן להסביר את השיעור הנמוך של פניות למשטרה בחוסר האמון של ציבור הנפגעות והנפגעים במערכת אכיפת החוק לאור מקרי האלימות המינית שסוקרו לאחרונה בתקשורת. מנתוני ההטרדות המיניות בעבודה עולה כי רק 19.8% דיווחו במשטרה על הטרדה מינית. 17.7% מהנפגעות התלוננו על מעשה מגונה. אחוז דומה דיווחו על תקיפה מינית קבוצתית. על הטרדה מינית מתמשכת בצבא דיווחו 16.1%.

סוג התקיפה ומקום האירוע

סוג התקיפה	מקום התקיפה	בתוך הבית	בחוץ	בעבודה	במקומות בילוי/קניות	במוסדות חינוך	במקום קבלת טיפול	בצבא	בכלא	אחר/ לא דווח	סה"כ
אונס	830	400	67	209	115	41	48	12	690	2,410	
ניסיון אונס	152	150	24	62	23	4	8	-	111	534	
אונס קבוצתי	58	66	2	27	29	2	11	3	41	239	
תקיפה מינית קבוצתית	19	24	-	20	18	-	-	-	16	97	
גילוי עריות	1,408	8	-	9	2	-	-	-	256	1,681	
מעשה מגונה	202	237	35	61	129	87	4	3	183	941	
הטרדה מינית מתמשכת בעבודה	3	8	331	-	5	1	-	-	4	352	
הטרדה מינית חד פעמית בעבודה	7	5	71	1	-	1	-	-	6	91	
הטרדה מינית מתמשכת אחרת	121	31	17	5	42	19	2	-	68	305	
הטרדה מינית חד פעמית אחרת	20	67	5	15	12	19	1	-	30	169	
הטרדה מינית מתמשכת בצבא	-	-	1	-	-	-	33	1	1	36	
הטרדה מינית חד פעמית בצבא	1	1	-	-	-	-	7	-	1	10	
הטרדה מינית טלפונית	60	-	6	1	3	-	-	-	9	79	
בעילת קטינה בהסכמה	11	2	-	-	3	-	-	-	8	24	
תקיפה מינית שסוגה לא דווח	328	195	54	74	96	31	19	2	1,095	1,894	
סה"כ	3,218	1,194	613	484	477	205	131	21	2,518	8,862	

בחוץ - גן ציבורי, נופש, טרמפ, תחבורה ציבורית, מלתחה, מרכז קהילתי
 במוסדות חינוך - גן ילדים, בית ספר יסודי, חטיבת ביניים, תיכון, מכללה/אוניברסיטה, פנימייה, ישיבה
 בתוך הבית - מגורי הנפגעת, מגורי התוקף, מגורים משותפים
 אחר - זר, תקיפה מינית שסוגה לא דווח

על פי הנתונים עולה כי 36.3% ממקרי התקיפה המינית התרחשו בתוך הבית. דווקא הבית שאמור להיות מקום מבטחים מגונן ותומך, הוא המקום בו מתרחשות פגיעות רבות כך שבנוסף לפגיעה הקשה מתערער לחלוטין ביטחונה של הנפגעת בסביבתה הקרובה ביותר.

נתונים מחשטרת ישראל לשנת 2006
עבירות מין לפי מין וגיל המתלוננים/ות ולפי סוג התקיפה

זכר

סוג התקיפה	גיל	12-1	17-13	24-18	34-25	44-35	54-45	64-55	65+	סה"כ
אינוס בכוח או באיומים	9	11	30	17	7	8	3	-	85	
אינוס ובעילה שלא כחוק	77	27	1	2	7	4	-	-	118	
הטרדה מינית	4	6	3	4	3	1	-	-	21	
מעשה מגונה בכוח	275	86	21	18	44	13	7	3	467	
מעשה מגונה בפומבי	10	3	7	10	15	8	6	3	62	
מעשה מגונה שלא בכוח	23	12	7	2	6	5	2	1	58	
עבירות בלתי טבעיות	-	3	-	1	-	-	-	-	4	
סה"כ	398	148	69	54	82	39	18	7	815	

נקבה

סוג התקיפה	גיל	21-1	71-31	42-81	43-52	44-53	45-54	46-55	+56	סה"כ
אינוס בכוח או באיומים	15	851	502	202	711	34	02	6	208	
אינוס ובעילה שלא כחוק	76	04	22	82	91	9	2	1	881	
הטרדה מינית	01	24	75	34	02	01	5	-	781	
מעשה מגונה בכוח	084	814	503	552	931	88	41	6	507,1	
מעשה מגונה בפומבי	53	76	99	96	34	63	21	4	563	
מעשה מגונה שלא בכוח	45	22	71	12	42	3	1	1	341	
עבירות בלתי טבעיות	2	1	-	-	-	-	-	-	3	
סה"כ	996	847	507	816	263	981	45	81	393,3	

המין לא ידוע

סוג התקיפה	גיל	12-1	17-13	24-18	34-25	44-35	54-45	64-55	65+	סה"כ
אינוס בכוח או באיומים										80
אינוס ובעילה שלא כחוק										15
הטרדה מינית										18
מעשה מגונה בכוח										203
מעשה מגונה בפומבי										110
מעשה מגונה שלא בכוח										22
עבירות בלתי טבעיות										1
סה"כ										449

סה"כ עבירות מין בשנת 2006 לפי גיל המתלונן/ת

גיל	12-1	17-13	24-18	34-25	44-35	54-45	64-55	65+	לא ידוע	סה"כ
	1,097	896	774	672	444	228	72	25	449	4,657

בשנת 2006 נפתחו במשטרה בסה"כ 4,657 תיקים של עבירות מין. 72.9% מהתלונות שהוגשו הן של נשים, 17.5% מהמתלוננים הם גברים, 9.6% לא ידוע מין המתלונן.

סה"כ עבירות מין בשנת 2006 לפי סטטוס התיקים

תיקים הנדונים בבית משפט

סה"כ	עבירות בלתי טבעיות	מעשה מגונה שלא בכוח	מעשה מגונה בפומבי	מעשה מגונה בכוח	הטרדה מינית	אינוס ובעילה שלא כחוק	אינוס בכוח או באיומים	סוג התקיפה / סטטוס התיק
230	1	12	14	93	9	21	80	הורשע
5	-	-	-	2	-	1	2	זכאי
7	-	-	-	6	-	-	1	ללא הרשעה
18	-	1	3	10	-	-	4	שאר נידון
260	1	13	17	111	9	22	87	סה"כ

תיקים שנסגרו

סה"כ	עבירות בלתי טבעיות	מעשה מגונה שלא בכוח	מעשה מגונה בפומבי	מעשה מגונה בכוח	הטרדה מינית	אינוס ובעילה שלא כחוק	אינוס בכוח או באיומים	סוג התקיפה / סטטוס התיק
18	-	-	10	6	2	-	-	אי חקירה גלוי
12	-	-	5	5	2	-	-	א"ח לא גלוי
272	-	15	14	157	6	20	60	אין אשמה
516	-	33	128	244	57	12	42	אין עניין
1,001	1	49	82	517	56	43	253	חוסר ראיות
36	-	1	4	25	3	3	-	טרם הוחלט
226	-	5	11	168	1	35	6	לא בר עונשין
781	1	54	178	406	43	18	81	עברוין לא נודע
2	-	-	-	1	-	1	-	שאר אי חקירה
42	-	2	2	27	1	8	2	שאר סגירות
2,906	2	159	434	1,556	171	140	444	סה"כ

תיקים בפרקליטות

סה"כ	עבירות בלתי טבעיות	מעשה מגונה שלא בכוח	מעשה מגונה בפומבי	מעשה מגונה בכוח	הטרדה מינית	אינוס ובעילה שלא כחוק	אינוס בכוח או באיומים	סוג התקיפה
798	4	19	18	333	13	124	287	

תיקים פתוחים - בתחנות

סה"כ	עבירות בלתי טבעיות	מעשה מגונה שלא בכוח	מעשה מגונה בפומבי	מעשה מגונה בכוח	הטרדה מינית	אינוס ובעילה שלא כחוק	אינוס בכוח או באיומים	סוג התקיפה
308	-	16	9	155	8	26	94	

תיקים בתביעה

סה"כ	עבירות בלתי טבעיות	מעשה מגונה שלא בכוח	מעשה מגונה בפומבי	מעשה מגונה בכוח	הטרדה מינית	אינוס ובעילה שלא כחוק	אינוס בכוח או באיומים	סוג התקיפה
385	1	16	59	220	25	9	55	

סה"כ תיקים שנפתחו בעבירות מין

סה"כ	עבירות בלתי טבעיות	מעשה מגונה שלא בכוח	מעשה מגונה בפומבי	מעשה מגונה בכוח	הטרדה מינית	אינוס ובעילה שלא כחוק	אינוס בכוח או באיומים	סוג התקיפה
4,657	8	223	537	2,375	226	321	967	

62.4% מסך כל התיקים שנפתחו על ידי משטרת ישראל בשנת 2006 נסגרו. 34.4% מהם מחוסר ראיות, 26.9% מכיוון שהעברוין לא ידוע ו-17.8% בטענה שאין עניין.

התעללות מינית בתופעה חברתית

אסתי נאמן

עובדת סוציאלית, פסיכותרפסטית ומנחת קבוצות, חברת אפק

מתוך הרצאה שהתקיימה בחוג לפסיכותרפיה באוניברסיטת חיפה לרגל צאת ספרה של שרי עוז *Overcoming Childhood Sexual Trauma*
27 בפברואר, 2007

לתרגם את הקרבנות לאלימות והופכים להיות תוקפים. מדוע חשוב להתרכז דווקא בפסיכופתולוגיה של החברה ופחות בפסיכופתולוגיה של המתעלל או של הקרבן? למה חשוב להתבונן בהתעללות המינית כתופעה חברתית? לא כדי להסיר את האחריות מן הפרט המתעלל, אלא כדי להרחיב את המבט על הקרבן ועל המתעלל שניהם שייכים לאותה החברה. שניהם, כמו שני איברים בגוף האדם, אינם פועלים באופן אוטונומי, כשמדובר בגוף בריא כמובן, אלא משפיעים על חלקי גוף אחרים ומושפעים מהם. כדי להרים יד יש צורך בשיתוף פעולה של כמה איברים בגוף. הקרבן והמתעלל משקפים אמת חברתית, הם מושפעים ומשפיעים, הם אינם מנותקים מההוויה החברתית.

אנסה להתמקד בהיבטים החברתיים, ולשם כך אני רוצה לצעוד צעד אחד אחורנית ולשאול: מהי התעללות מינית? מתי אנו מגדירים התנהגות כהתעללות או כתקיפה? האם כשאב נגיש לחבק את בתו בת ה-24 מאחור בעת שהיא שוטפת כלים? האם כשפסיכותרפיסט מחמיא למטופלת על יופייה המהמם והמבלבל? האם כשאב נכנס להעיר

שם המאמר שלי היה במקורו "האם החברה מתמודדת עם התעללות מינית?" אך במהלך כתיבתו שיניתי את הכותרת: לא "האם" אלא "כיצד החברה מתמודדת עם התעללות מינית". אני טוענת שהתייחסות החברה להתעללות מינית משקפת ערכים חברתיים, אג'נדה חברתית, מיתוסים ואמונות. מנקודת מבטי, השאלה איננה איך או האם החברה מתמודדת עם התופעה, אלא כיצד ההתעללות מבטאת את הלכי הרוח הסמויים והגלויים של החברה; האם וכיצד תופעת ההתעללות המינית משקפת תרבות.

המאמר יעסוק בתופעות שהן מעבר לגילוי עריות ולהתעללות מינית בילדות. לכאורה, התעללות מינית בילדות היא שונה מהתעללויות אחרות, שכן כשמדובר בפדופילים, ישנה אבחנה, יש שם למחלה. לכאורה. אך אני טוענת שהתמודדות החברה עם תופעת התקיפה המינית דומה במידה רבה בכל סוגי הפגיעות. אמנם בדרך כלל הזעזוע הוא עמוק יותר כשהנפגעים הם ילדים, אך אנסה להוכיח שנקודות הדמיון עולות על נקודות השוני. כשבחנתי את הפגיעות השונות, עברתי מהתבוננות בתקיפה מינית של גברים כלפי נשים וילדות, להתבוננות בכל סוגי הפגיעות, כולל פגיעה של גברים בילדים, ילדים בילדים, ונשים או נערות בילדים או ילדות. מבטי האובייקטיבי, כמו גם מבטי הסובייקטיבי, יניעו אותי לציין בעיקר פגיעות של גברים בילדות, נערות ונשים. זאת משום שאי אפשר להתכחש לעובדה שמבחינה סטטיסטית פגיעות של גברים בילדות ובנשים הן שכיחות יותר מאחרות, וכן מכיוון שבמסגרת עבודתי אני מטפלת בעיקר בנשים שנפגעו.

המחקרים מוכיחים שנשים שהיו קרבנות לתקיפה מינית בילדותן, נוטות לאמץ את תפקיד הקרבן בחייהן, כמו להינשא לגבר אלים, לקיים יחסי מין ללא אבחנה וללא הגנה, לפתח הפרעות אכילה ולעסוק בזנות. מאידך, גברים שהיו קרבנות לתקיפה מינית בילדותם, נוטים

צילום: מעין תעזי

לאחרונה עלתה לכותרות שאלת חשיפת עברן המיני של המתלוננת. הבה ונניח שלפנינו מקרה קיצוני, שהמתלוננת אכן עסקה בזנות - האם משמעות הדבר שהיא מותרת לכולם? האם מותר לאנוס אישה העוסקת בזנות? ובכלל, איזה אינטרסים תשרת ידיעת עברה המיני של המתלוננת? האם היה עולה על הדעת

לחקור את עברו של מי שנחשד בעבירת שוד? האם עורכי הדין של הנאשם היו מרשים לעצמם לשאול מדוע הושארו התכשיטים בבית ולא הונחו בכספת? או מדוע התהלך הנשדד ברחוב בשעת ערב עם כסף בארנק? אני מניחה שחברת הביטוח הייתה חוקרת את עברו של נהג פוגע כדי לחסוך לעצמה כסף. אך גם במקרה כזה, המאמץ מכוון להטיל דופי בנפגע ולזכות את הנתבע. עורכי הדין של הנתבעים אינם בוחלים בשום אמצעי כדי להשפיל את הנפגעת, וכחברה אנחנו מאפשרים לתהליך הזה להתקיים גם אם הוא מתרחש בדלתיים סגורות.

בתביעות העוסקות בהתעללות בילדים, התופעות של גינוי המתלונן, האשמתו והפניית העורף כלפיו - חוזרות על עצמן הן בקרב המשפחה והן בקרב החברה הסובבת אותו. לפני שנים אחדות, הגיש צעיר בשנות העשרים לחייו תביעה בגין התעללות נגד אביו החורג, איש ציבור ידוע תושב הרצלייה. האיש הודה במעשים והתברר שבנו לא היה הנפגע היחיד. גם חלק מחבריו נפגעו. אך האם הביולוגית, רעייתו של האב המתעלל, יצאה בהצהרה לעיתונות שהיא תישאר נאמנה לבעלה ושהיא אינה מעוניינת עוד בקשר עם בנה שהרס את חייה. לאחרונה שמעתי גם מירון, שהקים עמותה לנפגעי התעללות מינית בקיבוצים, על הניכור שחווה בקיבוצו מאז חשף את סיפור ההתעללות שעבר. אני מודעת היטב לכך שיש גם מקרים של תמיכה וגיבוי, אך אני רוצה להתרכז דווקא בהתנהגות החברתית שמשפתת פעולה, בדרך זו או אחרת, עם הפגיעה.

לכאורה, נראה שנושא ההתעללות המינית נעשה חמור בשנים האחרונות, שכן כמעט מדי יום מופיעה בתקשורת ידיעה בנושא. בשנת 1984 הייתי בשנת שבתון בארצות הברית, שם עסקו בנושא הפגיעות המיניות בפתיחות רבה. בשבילי זו הייתה הפתעה מוחלטת. בחצי חיוך אמרתי שאלוהים כנראה חילק את הצרות בעולם:

את בתו המתבגרת, שאוהבת לישון בלבוש מינימלי, ללא נקישה על הדלת? האם כשאב דורש מבתו ללבוש בבית בגדים צנועים, בעוד אשתו ישובה מול הטלוויזיה ב"בייבי דול"? האם כשמרצה מבקש מסטודנטית יחידה בכיתה שכולה גברים לשבת בספסלים האחוריים כי היא מבלבלת אותו? האם

כשרופא הנשים אומר לפציננטית שלו לאחר לידה "מזל שהבת שלך השאירה לך ציצים יפים, כי את הבטן היא הרסה לך"?

הבאתי כאן דוגמאות אחדות שמעולם לא הגיעו לבית המשפט, אך כשהועלו בטיפול - הן ביטאו מבוכה, כעס, בלבול, רגשי אשם, שיתוק, סבל וחוסר הבנה. וכאן נכנס הנושא החברתי. חלק לא מבוטל של הסבל נובע מן הבלבול בהבנת הקודים החברתיים. מי שעקב אחר הדיווחים בתקשורת לאחר הכרעת הדין במשפטו של חיים רמון, יכול היה להיווכח בבלבול הרב השורר בקרבנו. אינני רוצה לעסוק במשפטו של רמון, אלא לראות בדיונים השנויים במחלוקת בעניינו השתקפות של מציאות חברתית. כולנו מבלבלים!

אציג כמה דוגמאות מגופים המהווים סמכות חברתית. השופטים שישבו בדין במשפט האונס של מלכת היופי לינור אברג'יל נגד שלמה נור ציינו בפסק דינם, בין השאר, שהם מקבלים את גרסת המתלוננת משום "שלא יתכן שנערה דוגמת המתלוננת תקיים יחסי מין מרצון עם גבר דוגמת הנאשם" (ציטוט). מה בעצם טענו כאן השופטים? שלולא הייתה זו מלכת יופי הם היו מקבלים את גרסת הנאשם? מהו המסר החברתי שבבסיס הצהרתם? שבחורה שאיננה יפהייה לא נאנסת אלא מעלילה? מהו גורלה של נערה שאיננה יפהייה? מה קורה לאישה שאיננה צעירה? האם האונס או הכבוד ההדדי צריכים להיות מושפעים מהמראה החיצוני של הנערה או האישה?

דוגמה נוספת: יוני, צעיר גבה קומה וחסון שנאנס בבית שימוש ציבורי, ניגש להתלונן במשטרה. תגובת השוטר שקיבל את תלונתו הייתה "מה, גבר כמוך?". למה התכוון השוטר בשאלתו? האם חשב שיוני לא נאבק מספיק? האם חשב שיוני לא התנגד? האם יוני צריך להרגיש אשם על שנאנס?

לנו, בישראל, יש מלחמות ולכן אין אצלנו תופעות של התעללות מינית. עמייתי האמריקנים הבטיחו לי שכשתיבת פנדורה תיפתח, נגלה שהתופעה נפוצה מאוד גם אצלנו. לצערי, הם צדקו. הסודיות האופפת את ההתעללות המינית מעוררת בי שוב ושוב שאלות. הנשים המוכנות להיחשף הן מעטות ביותר, והגברים המוכנים להתלונן או להיחשף הם מעטים עוד יותר. לפני שנים אחדות הואשם רב הישיבה "נתיב מאיר" בניצול מיני של כמה תלמידים. המשפט הסתיים בעסקת טיעון שבה נגזרו על הרב שלוש שנות מאסר בפועל. הנערים, שבעת המשפט היו כבר בגירים ושירתו בצבא, לא העידו בבית המשפט על מנת לחסוך מהם את החשיפה.

הסרט "מתמורפוזזה" שיצא לפני כמה חודשים לאקרנים, חושף את סיפורן של ארבע נשים אמיצות שפניהן ממלאים את המסך. בימאית הסרט, נטעלי בראון, סיפרה שהרעיון לחשוף את פני הנפגעות ולעמת את הצופים עם העובדה שלנפגעת יש עיניים ופנים ייחודיות, היה העיקרון שהנחה אותה. לדבריה, הסתרת פני הנפגעת בראיונות עיתונאיים וטלוויזיוניים, מגינה לכאורה על הקרבן, אך למעשה מגינה על הציבור מפני הכאב וההזדהות. טשטוש פני הנפגעת בכלי התקשורת או עיוות דמותה (באמצעות משקפי שמש, פאה נוכרית ועיוות קולה) מאפשרים לצופה לשמור מרחק ובכך להגן על עצמו. הרעיון של הרחקת הפוגע מהנפגע כדי להגן על הפוגע מיושם כאן באופן מקיף. על פי החוק, חל איסור לחשוף את פרטי הנפגעת. כך הופכת המתלוננת להיות אדם בעל אות אחת, א', ללא פנים, ללא זהות ומבלי שהציבור יוכל לפתח כלפיה חמלה. קרבנות של פשעים אחרים חשופים לאמפתיה של הציבור, אך נפגעי ונפגעות התעללות מינית צריכים להסתתר. מדוע? האם עשו משהו שהם צריכים להתבייש בו? כן, התפיסה הרווחת בציבור היא שאם ייוודע דבר ההתעללות שעברה, ייוודעו גם פרטים מחייה המיניים של הנפגעת. האומנם? האם העובדה שילדה עברה התעללות על ידי אחיה, דודה או אביה מלמדת אותנו משהו על עברה המיני? האם חשיפתם של ילד או נער שעברו התעללות מינית מלמדת משהו על נטיותיהם המיניות? איך קורה שאנו מייחסים בכלל מיניות להתעללות מינית ואונס?

לאחרונה הותר לפרסום שמו של עדי יגר, שנדון לעשר שנות מאסר בגין התעללות באחייניתו. האחיינית הן

היום נשים בוגרות שדרשו לחשוף את דודן המתעלל ולהעמידו לדין. בית המשפט טען שצריך להגן על זהותן, ולכן שמו של המתעלל לא הותר לפרסום. בדיונים עלו שיקולים נוספים: יש לו הורים, אחים ובני משפחה נוספים. האם שיקולים כאלה יובאו בחשבון כשמדובר בשוד? ברצח? עו"ד תמי אולמן, שהגנה על המתעלל, טענה שלכשישתחרר תגיע לו הזכות להשתקם. המראיינת שאלה את עורכת הדין "ואם כשישתחרר יעבור לגור לידי, ויש לי שתי ילדות?" תמי אולמן ענתה "אם זה לא ימצא חן בעיניך, תעברי דירה". בארצות הברית יש מדינות שבהן המתעלל חייב להודיע לשכניו על עברו. ידוע שעבריינות מין היא רצידיביסטית (חוזרת על עצמה), ולכן עולה השאלה ביתר חומרה: מדוע למתעלל מינית יש פריבילגיות שכאלה? התירוץ, כאמור, הוא הגנה על הנפגעות או הנפגעים.

בסדנה שהעברתי לפני כמה שנים, אמר לי הגינקולוג האחראי על חדר המיון המיועד לנפגעות התעללות מינית ואונס, שהוא אף פעם אינו שואל את האישה או את הנערה מה קרה. לשאלתי מדוע, הוא השיב שזו חוויה אינטימית, כמו פלישה לחדר המיטות. ננסי ריין, בספרה AFTER SILENCE, המתאר את האונס שעברה ואת תהליך שיקומה, מספרת שבאחד האירועים שהוזמנה אליהם היא נשאלה במה היא עוסקת. תשובתה הייתה שהיא כותבת ספר על האונס שעברה. השואלת ממש נדהמה ושאלה מדוע היא מעוניינת לחשוף סיפור כל כך אינטימי. תשובתה של ריין הייתה שאונס כשסכין צמודה לצוואר, איננו חוויה מינית, איננו חוויה אינטימית ואיננו חוויה של יחסים, אלא חוויה כוחנית, משפילה, מפחידה ומותירה צלקות. ובכל זאת רוב הנפגעות – ועוד יותר מכך הנפגעים – מסתירים את סיפורי ההתעללות שחוו. שמירת האירוע בסוד איננו רק החלטה אישית של הנפגע או הנפגעת; אלה שחושפים אותו פועלים לכאורה בניגוד לנורמה. האווירה החברתית סביב הנושא אינה מבטיחה הגנה ואמפתיה, אלא מבטאת בדרך כלל עמדות חברתיות ביקורתיות כלפי הקורבן, כגון "היא לבשה לבוש חשוף מידי"; "היא באה לביתו של הגבר"; "למה לא סיפרה להוריה"; "שיתפה פעולה" וכדומה.

מדובר בשני קצוות של ההווה החברתית: מחד גיסא, טאבו חברתי, ראשוני, שנדון הן בתנ"ך והן במיתולוגיה,

ומאיך גיטא, התעללות מינית שמתרחשת בכל רובדי החברה ושיתוף פעולה עם התופעה באמצעות התעלמות, האשמה, הסתרה וטשטוש הקודים החברתיים.

מדוע הגדירו גילוי עריות כטאבו חברתי? אבי, שהיה איש דתי, נהג לומר שכל ציווי שניתן בתורה ומתייחס להתנהגותו של האדם – עוסק ביצר האדם. אם כך, האיסור על גילוי עריות נועד למנוע את האדם מלפעול על פי יצרו.

אילת כהן־וידר כתבה מאמר שכותרתו "חטא העריות כקלקול העולם ותיבת נוח כתיקונו". במאמר היא טוענת שבתודעה החינוכית של הנחלת חטאו של דור המבול, מודגש מקומו של הגזל כחטא המרכזי שעליו נענשה האנושות, ואילו חטא גילוי העריות נדחק לקרן זוויית. במאמרה קושרת המחברת את חטא הגזל וחטא גילוי העריות זה בזה. כשהאל פונה אל נוח ומתאר בפניו את הרע נאמר "וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ... וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ, חָמָס" (בראשית ו, יב). בהמשך מתייחס האל אל כל ברואיו, האדם והחיה, כאל בשר שנאמר "קֶץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס" (שם ו, יג). האדם הורד לדרגת בשר. על אף שאין מוקדם ומאוחר בתורה וגילוי עריות ברור וגלוי מופיע רק בהמשך, הרי נאמר עוד קודם לכן "וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם, כִּי טֹבֹת הֵנָּה; וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים, מִכָּל אִשָּׁר בְּחָרָו" (בראשית ו, ב). מסכת סנהדרין (דף נז, עא) מפרשת את השחתת הארץ כתגובה לגילוי עריות, ואף רש"י מפרש "דור המבול על העריות נענשו". החברה כולה נענשת על גילוי עריות, כלומר, האחריות מוטלת על החברה כולה. האל משחית את הארץ ומזמין את נוח ליצור תיבה מעצי גופר שמהווה אי מבודד שבו האנושות מתחילה את ההיסטוריה מחדש. בתודעה היהודית המבול הוא תגובה לגזל.

כהן־וידר טוענת שהגזל הנורא מכל הוא גזילת גופו של קרבן ההתעללות, אך כבר בנרטיב היהודי יש השתקה של נושא ההתעללות המינית. מקום אחר שבו נדון הטאבו הזה הוא סיפורו הטראגי של אדיפוס במיתולוגיה היוונית. אדיפוס הורג את לאיוס, מבלי לדעת שהוא הורג את אביו, ונושא לאישה את יוקאסטה, שלימים מתברר שהיא אימו יולדתו. לאחר שנים פורצת בעיר תביי מגפה המאיימת להמית

את תושביה ולחסל את העיר כולה. שוב, החברה כולה תשלם את מחיר חטא גילוי העריות. הפיתרון שמצאה המיתולוגיה היוונית שם את הדגש על הפרט: יוקאסטה מתאבדת ואילו אדיפוס עוקר את עינו ויוצא לנדוד ברחבי הארץ כפושט יד. הוא אינו מסוגל עוד לראות את העולם, ובמובן הסימבולי אינו יכול להישיר מבט אל העולם. לא רק שהוא מאבד את המלוכה, אלא הוא מאבד גם את החופש, העצמאות והגאווה. כל התהליך שעובר על אדיפוס איננו תהליך מודע, אך הוא חלק מטבעו של האדם. הסיכוי שילד ירצה להרוג את אביו ולהתחתן עם אימו טבוע כנראה ביצר האנושי, אך כאן, במיתולוגיה היוונית, אין לכך מחילה. הפרט משלם על חטאו: אדיפוס מקבל על עצמו את כל האשמה והאחריות. האם העיוורון מונע גם התבוננות פנימה? לא. במיתולוגיה היוונית העיוורון מאפשר התבוננות פנימה; הנביא שמסייע לאדיפוס לגלות את האמת הוא עיוור בשתי עיניו. מה שנמנע מאדיפוס הוא יופיו של העולם והעיוורון הוא אות קין שמעיד על חטאו. האם בחברה המודרנית אנו עדים לקבלת אחריות בדרכו של אדיפוס? לא, והדוגמה הקיצונית היא זו של עופר גלזר, שערך לעצמו מסיבת פרידה לפני ריצוי עונשו בכלא. מי נכח במסיבה? בין היתר דליה רבין ובני משפחתה ואנשי ציבור אחרים. גם אם גלזר טוען שהוא חף מפשע, כל מי שבא למסיבה אכן מאמין לו? הוא נשפט ודינו הוכרע, ומה משדרת דליה רבין בהשתתפותה באירוע זה למתלוננות ולקרבתות תקיפה מינית?

בשני הסיפורים, המקראי והמיתולוגי, העולם יחרב והחברה לא תוכל להתקיים כשחטא גילוי העריות מתרחש בה. השאלה היא מה אנו, בחברה המודרנית והמתירנית, עושים עם טבעה האדם? אנימציעה שנתייחס אל התעללות מינית, הטרדה ואונס כאל וריאציות של אותו היצר שעליו מדובר בתנ"ך ובמיתולוגיה. נכון, אין דין ליטוף כדין חדירה, ואין דין בדיחה גסה ומביכה כדין צביטה, אך אלו הן סובלימציות של אותו יצר כיבוש והשתלטות. אנו יודעים שביחסי מין בהסכמה, משחקי כוח מהווים אצל רבים גורם המעורר את היצר. מילן קונדרה ב"ספר הצחוק והשכחה" כותב: "עמדנו שם... ולפתע חשתי תשוקה אלימה להתעלס איתה, או ליתר דיוק, תשוקה אלימה לאנוס אותה". דוגמה

תופעת ההתעללות לגווניה השונים אינה בעייתו של פרט זה או אחר. זו אינה תופעה של תפוח אחד רקוב בארגז. זוהי תופעה חברתית המשקפת חולי שמסכן את החברה, הן על פי הסיפור המקראי והן על פי המיתולוגיה. איננו יכולים להשליך את המעשה על שכבה מסוימת באוכלוסייה או על אנשים בעלי מבנה אישיות מסוים. חשוב שנדע שהתעללות מינית יכולה להתרחש במשפחות "הכי טובות" ואל לנו לבדוד את עצמנו מהתופעה. האחריות למימוש של היצר באופן שמכבד את האחר, והאבחנה בין שפת האהבה לשפת התאוה הם ציוויים המוטלים על המבוגר, ואין הקטין או החוליה החלשה בסיטואציה מסוימת אחראי לשמור על הציווי. הרצון להשתמש בכוחות, בשליטה ובהכנעה הוא נחלת כלנו. אך הפחד להתבונן ולראות בתוך כל אחד מאיתנו את תכונות ה־BAD MEN כפי שסימון מכנה אותו, איננו פחד אישי של אדם זה או אחר אלא פחד חברתי. אם נעזי ונראה בפוגע דמות המשקפת אמת חברתית, אדם חלש שחולשת החברה וערכיה הסמויים הפכו להיות ההתנהגות הגלויה שלו - רק אז נוכל ליצור שינוי. בתפיסה המתכחשת אנו מחזקים את הצד המתעלל ומחלישים את הקרבן. שניהם חלשים, אך הצד האחד תוקף והאחר נפגע. אם החברה תתנהג באחריות ובנחישות רבה יותר כלפי התוקפנות, הכוחות והצורך בכיבוש ושליטה באמצעות התנהגות מינית - תיווצר תרבות אחרת בדרגים השונים המטפלים בנושא: השוטר החוקר יהיה מודע לעמדותיו ולרגשותיו כלפי מין בכפייה, ואולי לא נשמע מהמתלוננות שחויית החקירה הייתה חווית אונס; העיתונאי שמסקר את המשפט יהיה מודע בכתיבתו לסבלו של הקרבן, ולא יהפוך את תיאור התלונה לסיפור פיקנטי; השופטים היושבים בדין יתעמתו עם עמדותיהם כלפי נערות צעירות שמבלות בפאבים ולא יאשימו את הנערה על ש"הזמינה" את האונס; הגננות והמורות תהיינה ערות יותר להתנהגותם של הילדים ותזהינה ביתר קלות ילדים שחוו פגיעות מיניות. שינוי העמדה החברתית כלפי תקיפה מינית ישנה גם את התנהגותם של פרטים בחברה.

אחרת לנורמה המאפשרת שליטה היא מעשי האונס ההמוניים המתבצעים בעת מלחמה על ידי חיילי הצבא הכובש. אני משוכנעת שרבים מהאונסים אינם אנסים בחיי היומיום שלהם, אך המלחמה מעניקה להם לגיטימציה מלאה להגשים את חלום הכיבוש והשליטה. בספרו "מיניות ואהבה" טוען זיגמונד פרויד ש"ההיסטוריה התרבותית של האנושות מלמדת מעל לכל ספק שהאכזריות והדחף המיני קשורים זה בזה בקשר הדוק ביותר". בהמשך דבריו מצוטטים דברי חוקרים אחדים הטוענים ש"תוקפנות זו המעורבת בדחף המיני, מהווה למעשה שריד של תאוות קניביליות" ("מיניות ואהבה" עמ' 32). אם כך, הציווי והחוק שאוסרים יחסי השתלטות, אכזריות, מימוש יצרים ראשוניים ובלתי מעובדים ביחסים שאינם בהסכמה או אינם בין כוחות שווים - נועדו להגן על האנושות מפני עצמה.

בספרו "Bad Men do What Good Men Dream", טוען הפסיכיאטר הקליני האמריקני רוברט סימון, שלא כל גבר חולם לעשות את מה שהגבר הרע עושה, אך הוא חולם חלומות ארוטיים שיש בהם כיבוש ושימוש בכוח. אלה באים מהלא־מודע, אך מימושם מוגבל על ידי הציוויים החברתיים שמטרתם להגן על החברה מפני עצמה. ההשתקה, הסוד, הכפשת הקרבן והאשמתו מאפשרים עיוורון והכחשה כלפי יצר האדם ומשקפים אותם. הקרבנות אינם מדברים אלינו כבני אדם עם פנים; אנחנו איננו רואים את סבלם; ההתעללות מתרחשת, אם היא אכן מתרחשת, במקומות אחרים ולא במקומותינו. ה"היסטוריה" סביב נושא התקיפה המינית מושלך על פמיניסטיות מיליטנטיות. עורכי הדין המגנים על הפוגעים מרשים לעצמם לענות את המתלוננות. אנו, המטפלים בנפגעות שמוכנות לחשוף את עצמן או להתלונן במשטרה, צריכים להכין אותן לפגיעות נוספות בתהליך החקירה והמשפט. האם לא התהפכו כאן היוצרות? המתעלל מוגן יותר מהנפגע או הנפגעת? גם פרופ' ליבאי, שר המשפטים לשעבר ומאושיות עולם המשפט בישראל, נגרר לאמירות כמו "מה אתם בכלל יודעים על כל המתלוננות האלה?"

להתלונן או לא להתלונן?

מהם המניעים של נבגעות תקיפה מינית להתלונן או לא להתלונן במשטרה
התבוננות רטרוספקטיבית על ממצאי מחקר 2002

מירי מרגלית

רכזת בהליך הפלילי - קשר עם בית החולים והמשטרה במרכז הסיוע בתל-אביב ועובדת סוציאלית

בארץ טרם נעשה מחקר בנושא, אבל שם קיבלתי את הרעיון לתזה. לאחר המפגש בדקתי מהן הסיבות להגשת תלונה ומהן הסיבות להימנעות מכך. ביקשתי לבדוק מדוע שיעור הנפגעות השותקות גבוה כל כך. למחקר שערכתי ענו 65 נשים. עם 18 מהן נעשה ראיון עומק. 30 הגישו תלונה ו-35 בחרו לא להגיש תלונה.

להלן ממצאי הבדיקה:

1. הסיבות להגשת תלונה במשטרה:

- 27% - רצון שיעשה צדק
- 23% - רצון שלא ייפגעו אחרות
- 18% - צורך בנקמה
- 12% - נלקחו להתלונן (ע"י אדם אחר)
- 10% - רצון לעשות משהו
- 7% - עלבון מהתוקף
- 3% - רצון לעצור את התוקף

2. הסיבות לאי הגשת תלונה במשטרה:

- 20% - פחד מפגיעה של התוקף
- 19% - חשש מחשיפה
- 15% - חשש מההליך ומהחקירה
- 13% - התחשבות בתוקף
- 13% - רצון בשקט
- 9% - חשש שלא יאמינו להן
- 9% - התיישנות
- 2% - גורמים אחרים

גורם ההתחשבות בזולת הוא משמעותי הן בדיווח - "שלא יפגעו בנשים אחרות" ולא בהכרח נשים המוכרות לנפגעת, והן באי-דיווח - כדי "לא לפגוע באחרים" כולל התוקף. כפי שש', אחת מהמשיבות לסקר אמרה: "לא יכולה. יש לו אישה, ילדים".

לפני כתשע שנים נחקק החוק למניעת הטרדה מינית ומאז מתקיים דיון ציבורי ערני בנושא. הדיון מתעצם ומקבל משנה תוקף על רקע פרסום אירועים של תקיפה מינית, שהבולטים שבהם הם פרשות משה קצב, חיים רמון ועופר גלזר. האירועים מוכרים בשמות הפוגעים-התוקפים ואילו הנפגעות "חוסות" בצל האותיות - א', ה', ע'. ענייננו בנפגעות. חלק לא גדול מהמקרים מגיע לידיעת הציבור. חלק קטן מבין הנפגעות מגיש תלונה.

לפני כשש שנים ביקר ניצב יוסי סדבון, לשעבר מפקד משטרת מחוז תל-אביב, בלוויית כמה קצינים במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בתל אביב. באותו מפגש תהה אחד הקצינים על כך שרק כ-20% מהנפגעות מגישות תלונה. האם אינכן מייעצות לנשים להתלונן כדי שיעשה צדק? שאל והוסיף: האם חקרתן פעם מהן הסיבות שנשים רבות כל כך אינן מתלוננות במשטרה?

בתשובה לשאלתו הראשונה השבנו כי מדיניות מרכזי הסיוע איננה לייעץ או לנסות להשפיע. אנו פורשות בפני הנפגעת את האופציות הפתוחות בפניה ומספקות לה את המידע באשר לחוק ובאשר לצפוי לה בהליך הפלילי. אנו מציעות לה את הליווי שלנו ותומכות בה אבל את ההחלטה היא צריכה לקבל. היא מכירה את הסיפור שלה ורק היא יודעת מה נכון לה. רק היא מכירה את מידת התמיכה שתקבל. היא הבוחרת. היא זו שתשלם את מחיר החלטותיה. אנו מסייעות לה, מספקות לה את מירב המידע וסומכות עליה שתדע מה נכון עבורה. זו מדיניותנו. ברמת המאקרו היינו רוצות ששיעור המתלוננות מבין הנפגעות יעלה וכך ישבר קשר השתיקה, יעשה צדק והעברייני יבוא על עונשו. ברמת המיקרו אין אנו מייעצות לנשים להתלונן משום שאת מחיר הבחירה רק הן משלמות.

לגבי השאלה השנייה, האם אי פעם בדקנו מהן הסיבות לכך שנשים רבות נמנעות מהגשת תלונה, עניתי כי

“בעצם הגשת התלונה אני אומרת ‘די לשתיקה והלאה לתחושת הקורבנות.’”
הנשים שלא התלוננו, לא היו מרוצות משתיקתן והמליצו לנשים אחרות לפנות למשטרה.

המחקר הסתיים ב־2002 וכעת, ב־2007, ברצוני להתבונן רטרוספקטיבית בממצאים וגם לשאול מה נשתנה?

- הפגיעות נמשכות. הנתונים קשים. הסיבות לפגיעה בנשים לא השתנו.
- המפגש עם המשטרה מוסיף להיות קשה. ההליך ארוך, השאלות חוזרניות והתנאים ברוב תחנות המשטרה מאוד לא נעימים. החדר קטן, אנשים שונים נכנסים אליו באמצע החקירה ומפריעים לאינטימיות שלה. רבות מן החוקרות עושות עבודה נאמנה ומגלות אמפתיה כלפי המתלוננת. אבל אמירה שיפוטית אחת עלולה לחבל בכל החקירה. בראיון טלוויזיה שנערך לאחרונה סיפר ניצול שואה שנענש בהלקאה של 80 מכות. השומע שבפניו חשף הניצול את סיפורו אמר לו: “זה לא יתכן. לא נשארים בחיים עם כמות כזאת של מכות”. לאחר ששמע את התגובה הזו האיש לא העיד פעם נוספת. הוא דמם לנצח. ליוויתי פעם אישה שהתלבטה ארוכות עד שהחליטה להגיש תלונה. סיפורה היה אכן קשה ומורכב. לשמע עדותה הראשונה אמר הקצין: “אני לא מאמין”.

הדאגה לזולת והאכפתיות הולמות את דגם החשיבה הנשי. זוהי שפה מוסרית. בספרה “בקול שונה”, מגדירה הפסיכולוגית הקלינית האמריקנית קרול גליגן את נושא המוסריות של נשים כהתחייבות מוסרית להוכיח התחשבות ודאגה ולהימנע מפגיעה בזולת. זוהי שפה שקטביה הם אחריות ואנוכיות. פגיעה נחשבת כמעשה אנוכי ובלתי מוסרי ואילו דאגה נתפסת כמילוי אחריות מוסרית.

תוצאות הבדיקה הצביעו על כך שיש סיבות רבות, עמוקות ומורכבות להגשה ולא־הגשת תלונה. הן נובעות בין השאר:

- מתמיכת הסביבה - נמצא קשר בין תמיכה ודיווח. במקרה של ש', משפחתה דרשה ממנה לבטל את התלונה ולשתוק.
- מתפיסת המקרה בעיני הנפגעת - כפי שמעידה ר': “בסך הכול החדיר אצבעות. לא ביג דיל”.
- מהיפגעות ראשונה או שנייה - היפגעות שנייה מאיצה את הדיווח.
- מגיל הנפגעת - ככל שהגיל מבוגר יותר יש יותר דיווחים.
- מגורם ההתיישנות - ההתיישנות משמשת גורם מאיץ מצד אחד, אך בלם שעוצר את הגשת התלונה מצד שני.
- מסוג הפגיעות - על מקרי אונס “קלאסי” יש יותר דיווחים והחשש מן המשטרה קטן יותר מאשר רמת החשש הגבוהה במקרים של הטרדה מינית.
- מאדם אחר המדרבן את הנפגעת להגיש תלונה או ממניע אישי אחר - כמו במקרה של ב': רק כשבעלה קרא לה זונה, היא החליטה לדבר; או במקרה של ל' שהייתה לפני הטיול לחו"ל אחרי הצבא והעיתוי לפתוח בהליך לא התאים לה.

הרוב המכריע של הנשים שהתלוננו היו מרוצות בדיעבד מהצעד שנקטו. הנשים שהתלוננו דיברו במונחים של העצמה מההליך, ניצחון, אישור חברתי וצדק שיצא לאור. כפי שמעידה ש': “הניצחון לנפש הוא בעצם ההתמודדות. להתמודד עם חברה ענקית ועם המטריד. אני יכולה להסתכל במראה וזה סוג של ניצחון”, וג':

צילום: מעין תעזי

התייחסות לאישה כאל אדם ולא כאל קניין. חלק מהציבור התבגר ויכול להתמודד עם מורכבות. יתכן והזבר נובע מריבוי המקרים המדווחים ואולי מהשינוי במעמדן של הנשים בחברה. יש נשים חוקרות/יוצרות/נשות עסקים/מנהלות... אז אולי יש מקום

להאמין להן. מאידך, אנו עדים עדיין למקרים של שפיטה ציבורית, הטלת סטיגמות והטלת ספק במתלוננות. "במשך שנים התייחסו בסלחנות לתופעות של הטרדות ומעשים מגונים", אמר היועץ המשפטי לממשלה, שכינה את החברה כמי שהייתה "גברית ושוביניסטית". הוא ביקר את המבקרים והזהיר: "המסע הציבורי בפרשה יחזיר אותנו אחורה, למקום בו כבר לא נמצאות מדינות מתקונות". אומרים להן: סובבי את הראש, תרכיני את הראש, תתכנסי לביתך ואל תתלונני. כמות התלונות והפניות בנושאים הללו בכל חברה, גם היום, היא קטנה. "כל אישה עוברת תהליך לא פשוט, חברתי, משפחתי, ואם זה גורם ציבורי - אז גם בתקשורת. יש חשיבות לעודד את הפרט להתלונן. זה נכון בכלל בכל תחום" (מני מזוז, היועץ המשפטי לממשלה, 2007, בהקשר לפרשת רמון).

- מתוך מכלול הסיבות לאי הגשת תלונה במשטרה - הפחד מחשיפה נמצא במקום השני. לצד תרומתם של אמצעי התקשורת לחיינו, הם מעצימים את חששן של הנפגעות מחשיפת זהותן. אמרה לי השבוע פונה: "לא רוצה להיות מרוחה כמו א' באינטרנט. לא רוצה ללכת עם קוקו ומשקפי שמש שחורים כדי להסתתר מהפפראצי".

כאשר ע' שמעה ברדיו דיווח על המקרה שלה, היא נכנסה לחרדה. "מצד אחד זה היה אישור לכך שזה קרה, מצד שני פחדתי שיסגירו פרטים שיביאו לחשיפת זהותי. מספיק קשה לי גם ככה. התחלתי לצפות בכל מהדורות החדשות וקראתי את כל העיתונים". מעבר לסיפורה האישי ההופך לנחלת הכלל בתקשורת ומעבר לפגיעה בשמה הטוב, כמו האשמה שהיא נערת ליווי, רודפת בצע וכו', הרי שלמרות צו איסור הפרסום, פרטיה האישיים עלולים להתפרסם ובכך להביא לזיהויה. הדבר מהווה איום ממשי ובשנה האחרונה נוכחנו לדעת

היא נשאה רגליה וברחה כפי שעשה ניצול השואה. היא לא חזרה לשם.

- מרכזי הסיוע אינם מתערבים בהחלטת האישה אם להגיש תלונה במשטרה משום שהם מודעים היטב למחיר של בחירותיה. המערכת

הפילית לעומת זאת רואה לעיתים לנגד עיניה רק את טובת מערכת הצדק האבסולוטי; את חשיבות ההליך הפילי והענשת התוקף תוך התעלמות מאישיותה ומרצונה של הנפגעת. מכאן נובעת מורת רוחי בפרשת חיים רמון, מצוות המשטרה בראשות מירי גולן, שככל הנראה לחץ על הנפגעת להגיש תלונה. הנפגעת עלולה לחוות שוב את חווית חוסר האונים, לחוש כאובייקט שהשליטה ניטלת מידיה ואת תוצאות הלחץ הזה היא משלמת למשך שנים רבות.

- יש אמנם יותר פניות למרכזי הסיוע, אך עדיין רוב הנשים אינן פונות למרכזים ושומרות על קשר שתיקה. רובן גם אינן מתלוננות במשטרה. ממה נובעת השתיקה? סוזן בראונמילר, שספרה "בניגוד לרצוננו" (1975) הפך לסמל ונחשב לאחד ההישגים המרכזיים של הגל השני של הפמיניזם, טוענת כי תופעת האונס נובעת ממסורת חברתית רבת שנים של שליטת גברים בנשים כמעט בכל תחומי החיים. מאחר שמערכת אכיפת החוק מושפעת מתפיסה זו, היא "מנרמלת" ומשרתת את דפוסי ההתנהגות של אונס ודיכוי נשים באמצעים שונים.

- התחושה הרווחת היא כי מקרים רבים יותר מדווחים בתקשורת. חלק גדול מהדיווחים נוגעים לפגיעה של אישי ציבור, ידוענים, אנשים בעמדות בכירות בתחום הפוליטי, הצבאי, העסקי והאמנותי. סביר להניח שמקרים כאלה לא היו מדווחים בהיקף כזה בתקשורת אילולא היו מעורבים בהם אישי צמרת המעניינים את הציבור. יותר ויותר נשים שוברות את קשר השתיקה. באווירה החברתית יש תחושה שזוהי ראשיתו של תהליך.

מחד, הציבור מסוגל היום להקשיב בלי לשפוט אוטומטית את הפונה. דומה שמתרחש תהליך הדרגתי ולא גורף של

שפרטים אישיים על נשים שהתלוננו נגד אישי ציבור ויזענים אכן התגלו וחשפו את זהותן.

במחקר שערכתי בשנת 2002, מצאתי כי רוב הנשים שהגישו תלונה היו מרוצות מעצם הגשת התלונה. אך האם גם היום, כשהן נתונות לפרסומים חושפניים בכלי התקשורת, הנשים עדיין מרוצות מכך שפנו להליך הפלילי? האם היו עושות זאת אילו ידעו איזה מחיר אישי ייאלצו לשלם בגין הפרסום התקשורתי? ראינו אם כן כי בנושא עבירות מין נעשתה חקיקה ועם השנים היא מתעדכנת ומורחבת. כחברה עברנו כברת דרך ניכרת מאותם הימים שבהם נטען כמעט בכל עבירת מין שהדבר היה תלוי באישיותה של האישה ובהתנהגותה. אך עדיין אין הבנה מלאה והטמעה שעבירת מין היא עבירה חמורה שאין אחריה "אבל...". אי הפנמת ההבנה הזו והחוסר בגינוי חברתי גורף בולטים עוד יותר כשמדובר בתוקף שהוא דמות ידועה. במהלך הדיון בתלונה על תקיפה מינית ולאחר הכרעת הדיון, נראה כי מתקיימים במקביל שני תהליכי שיפוט: האחד במערכת המשפט והאחר בציבור. פעמים רבות אין הלימה בין משפט הציבור לבין פסיקת בית המשפט. אי התאמה זו בולטת במיוחד כאשר הנאשם הוא דמות מוכרת. במצב כזה מתעוררים בקרב הציבור חילוקי דעות לגבי עצם העבירה, חומרתה ואשמת התוקף.

הציבור, גברים ונשים כאחד, עדיין אינו בשל להעביר מסר ברור וחד-משמעי התומך בנפגעת ומגנה את התוקף. לאופן הסיקור התקשורתי של המשפט יש חשיבות רבה לגבי הנאנסות: הטיפול התקשורתי בתכנים משפטיים שעניינם עבירות מין, משפיע על האופן שבו תופסים הקורבנות את סיכוייהם לקבל מענה הולם מהמערכת המשפטית, ובשלבם מוקדמים יותר משפיע על החלטתם אם להתחיל בתהליך טיפול ממסדי באמצעות הגשת תלונה למשטרה. יתרה מזאת, ראינו כי הסיקור התקשורתי בארץ מציג את מקרי האונס כמקבץ של מקרים מחרידים אך נדירים, או לחילופין, כשלוחה של יחסים מיניים ואפילו ארוטיים בין גברים ונשים, ללא גינוי מוסרי. בהתאם לכך, התמיכה שמקבלת הנאנסת בסביבתה הקרובה, בקהילה ובחברה בכלל הוא בעייתי שהרי אם לתקיפות מיניות אין מקום של ממש בהוויה הישראלית

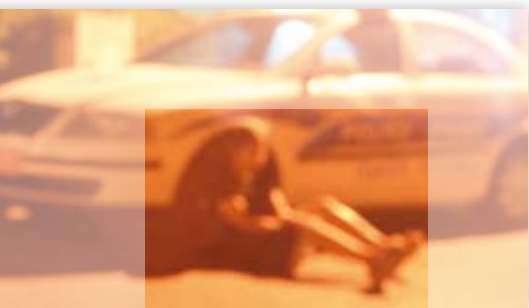
הקולקטיבית, כיצד יקבלו הקורבנות הכרה ותמיכה בגין הסבל הפיזי והנפשי שחוו? (כותבת חנה קופפר בעבודת התזה "אונס בתקשורת, הסיקור של הטיפול המשפטי באונס בעיתונות הכתובה", בר-אילן 2007).

בפועל, חלה רק עלייה מתונה בשיעור הפונות שהגישו תלונה במהלך חמש השנים האחרונות. כ-20% מהפונות למרכזי הסיוע מגישות תלונה במשטרה. בשנת 2006 התלוננו במשטרה רק 18.1% מן הנשים שפנו למרכזי הסיוע.

לכאורה היינו מצפים לגל אדיר של הגשת תלונות בשל השינוי בחקיקה והארכת תקופת ההתיישנות; ההחמרה בענישה; מקצועיות החוקרים/פרקליטים; פרסום מקרי עבירות מין והדיון במורכבות התופעה בתקשורת; השינוי במעמד האישה והשמעת קולה; הגישות לידע בנושא ההליך הפלילי והתמיכה והליווי של מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ושל גורמים טיפוליים בקהילה. שיעור התלונות עשוי לעלות אם נאמץ כדיבר האחד-עשר את איסור הפגיעה המינית. אם נפנים כחברה את חומרת העבירה, אם נשכיל ליצור אווירה חברתית המביעה אמון ותמיכה בנפגעת ואם ישמע קולה. גם לאחר שתוכשר הקרקע שתאפשר יותר הגשת תלונות עדיין הנפגעת נותרת לבדה, ולמרות קבלת התמיכה והמידע, היא היודעת והיא המחליטה מה נכון עבורה. שיקוליה הם לעיתים כה עמוקים ומורכבים שרק היא מודעת להם.

ס' אמרה: "אם אף אחד לא חדר אליך בכוח לא תבין את זה לעולם".

לס' ולכל הנשים אני רוצה לומר, כולכן מנצחות. אתן ששרדתן את התקיפה ואתן שנקטתן בדרך פעולה הדורשת הרבה כוח וסיפרתן והתלוננתן למרות הקושי.

מירי מדעי מראינות את י'

המראינות היא רכזת משטרה במרכז "תאיר" - מרכז סיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית ברחובות, לכיש והשפלה

על ידי מרכז הסיוע בהתקדמות החקירה ובהתקדמות ההליך המשפטי נגד התוקף, עד להגשת כתב אישום נגדו. כעבור כמה חודשים רחלי ליוותה אותי שוב והפעם - לפרקליטות. הייתי בפרקליטות כמה פעמים ונפגשתי עם הפרקליטה שהכינה אותי לעדות בבית המשפט. רחלי ליוותה אותי גם לבית המשפט ונכחה באולם הדיונים בעת שהעדתי על מה שקרה. רחלי הכינה אותי לפני שנפגשתי עם קצינת המבחן לצורך תסקיר קורבן שנערך לגבי. לאחר תקופת מה עודכנתי על ידי מרכז הסיוע על גזר הדין שפסק בית המשפט על הנאשם - שמונה שנות מאסר בפועל. בהמשך ליוותה אותי רחלי בעוד כמה מפגשים לצורך קבלת עמדתי לגבי יציאות הנאשם לחופשה מבית הסוהר. ידוע לי שרחלי הופיעה בוועדת האלימות של שרות בתי הסוהר ומסרה שם את עמדתי.

ש: מיהי רחלי בשבילך?

ת: במבט לאחור אני יודעת בוודאות שלולא המפגש עם רחלי, הליווי והתמיכה שקיבלתי ממנה במרוצת השנים, גם בעת ההליך המשפטי, גם אחריו ולמעשה עד היום - לא הייתי עושה דבר מכל מה שעשיתי. כלומר, לא הייתי ממשיכה עם ההליך הפלילי. לא הייתי מסוגלת לעמוד לבדי בקשיים הנפשיים שההליך המשפטי כרוך בהם. רחלי הייתה עבורי משענת, אחות גדולה, אימא, ומקור תמיכה ועידוד בכל תחום בחיי.

התייעצתי אתה כמעט לגבי כל נושא בחיי היומיום שלי, כגון טיפול נפשי, לימודים, זוגיות, יחסים עם ההורים ועוד. אני מרגישה שרחלי תמיד מוכנה להושיט לי יד והיא ותמיד זמינה בשבילי, ואם רק אפנה למרכז הסיוע ואבקש - רחלי תשוחח איתי בכל שעה. היא תמיד תתקשר ותתמוך בי ותגיד רק דברים שיכולים לחזק אצלי את הביטחון שהיה קבור עמוק מתחת לאדמה. רק בזכותה הצלחתי לצאת מהמצב שהייתי בו לפני ארבע

ש: כיצד שמעת על מרכז הסיוע?

ת: לפני כארבע שנים, בעת שירותי הצבאי, הותקפתי מינית ופניתי לרשויות הצבא. הופניתי לבית החולים "וולפסון", שם נבדקתי ומסרתי עדות על המקרה לשוטר שהגיע למקום. כעבור כמה ימים הוזמנתי לחקירה נוספת במשטרה. התייעצתי עם קרובת משפחה שהיא עורכת דין, והיא המליצה בפני לפנות למרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית - שם אוכל לקבל סיוע וכך עשיתי.

ש: ספרי על המפגש הראשון שלך עם המתנדבת רחלי.

ת: פניתי למרכז הסיוע ברחובות וביקשתי עזרה. במרכז הסבירו לי במה יוכלו לסייע לי. הוצע לי ליווי לתחנת המשטרה וקבעתי עם המתנדבת. כך הכרתי לראשונה את רחלי המתנדבת.

ש: לאן רחלי ליוותה אותך?

ת: רחלי ליוותה אותי לתחנת המשטרה להשלמת החקירה. פעם נוספת הגעתי בליווי רחלי לתחנת המשטרה לצורך עימות עם התוקף. לאחר מכן עודכנתי

צילום: מעין תעזי

שנים: לא היה לי רצון לחיות, רציתי רק למות והיא באה ושינתה הכול!

עד היום רחלי ממשיכה להיות בשבילי מקור תמיכה, למעשה היחיד. אין לי ולא היה לי שום מקור תמיכה אחר שאינו שופט אותי ואינו מבקר אותי, אלא מקבל אותי כמו שאני ורק תומך, מייעץ ומעניק לי את הכוח להמשיך הלאה במלחמת ההישרדות הארוכה והקשה שלי, יום ויום ושעה ושעה. זוהי רחלי וכמוה שאר המתנדבות במרכז הסיוע שאני משוחחת איתן.

ש: יש לך משהו לומר לנפגעות אחרות?

ת: בראש ובראשונה הייתי רוצה לומר להן שאפשר

לא לעבור את ההליך לבד. קשה מאוד לעבור את ההליך הפילי ללא סיוע, תמיכה או ליווי. מי שיש לה תמיכה בסביבתה הטבעית – רצוי מאוד שתשתף כדי שתוכל להיעזר. אך מי שאין לה תמיכה – כמוני – המלצתי החמה היא לפנות למרכזי הסיוע ולקבל כל

מה שהמרכז והמתנדבות יכולים להציע וזה לא מעט בכלל!

מתנדבות המרכז עושות מעל ומעבר, אינן שופטות ומקבלות את הנפגעת כמו שהיא ורק תומכות ומלוות ואוהבות.

מעבר לליווי הפיסי להליכים השונים מרכז הסיוע מאפשר לנפגעת לא להיות מעורבת בהליכים הביורוקרטיים כמו בירורים שונים. המרכז עושה זאת עבורן.

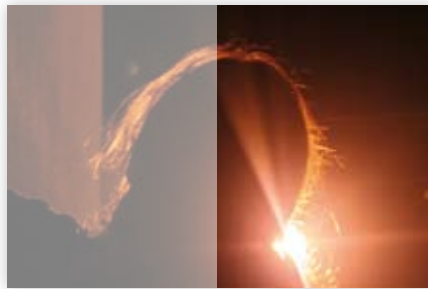
הקשר עם המרכז מונע מהנפגעת גם לאחר סיום המשפט להיות בקשר עם כל גורם הקשור לפגיעה באופן שמונע מהנפגעת לחוות שוב ושוב את הפגיעה.

ש: יש לך משהו לומר על טיפול המשטרה, הפרקליטות ובית המשפט במקרה שלך?

ת: לגבי הטיפול במשטרה – בעת החקירה נאלצתי להמתין זמן רב לחוקר למרות שהוזמנתי אליו בשעה

מסוימת. כל אותו זמן ידעתי שהתוקף גם הוא נמצא בתחנה גם ומאוד פחדתי. האנשים שהיו בתחנה לא יכלו לתת לנו מידע או להגיד מתי ומי צריך לטפל בנו. הרגשתי בעת החקירה שהחוקרת אינה מאמינה לי ובעיקר מאשימה אותי. החוקרת לא אפשרה למתנדבת המלווה להיות נוכחת אתי בחדר החקירה למרות שידוע לי כי החוק מאפשר לי זאת.

לגבי הפרקליטות – הפרקליטה שטיפלה בתיק שלי הייתה מאוד תומכת, אמפתית, סבלנית ומבינה. קיבלתי ממנה הסברים לגבי כל שלב ושלב של ההליך המשפטי והיא הכינה אותי לעדותי והסבירה לי את זכויותי. הרגשתי מאוד בטוח איתה.

לגבי בית המשפט – בעת עדותי בביהמ"ש הפניתי את מבטי לעבר הפרקליטה ורחלי המתנדבת כדי לא להביט לנאשם בעיניים וכדי לקבל מהן את החיזוק והתמיכה. בית המשפט העיר לי על כך ולא אפשר לי זאת וזה מאוד הפריע לי במהלך עדותי.

לאור הפגיעה הקשה ולאור ההשלכות הנפשיות הקשות שאני חווה עד עצם היום הזה, אני סבורה שצריך היה להטיל על הנאשם עונש כבד יותר מהעונש שנגזר עליו. התאכזבתי מאוד שבית המשפט לא פסק על הנאשם לפצות אותי פיזיו כספי והתחשב במצבו הכלכלי במקום בצרכים שלי לטיפולים נפשיים יקרים.

ש: מה מצבך היום?

ת: היום, ארבע שנים אחרי הפגיעה, אני עדיין בטיפול נפשי המוענק לי במסגרת מקום לימודי הטיפול יסתיים כאשר אסיים לימודי ולא אוכל להמשיך ולממן את הטיפול בעצמי. אין לי מקורות כספיים ואוכל לקבל טיפול נפשי רק אם יממנו לי אותו. אני לומדת, עובדת ויש לי בן-זוג. הפגיעה ממשיכה ללוות אותי בכל תחום בחיי היומיום שלי.

על ייתכנות הדיאלוג בין מרכז הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית לבין הסנגוריה הציבורית

ד"ר חגית לרנאו וענבר כהן

ד"ר חגית לרנאו היא סגנית הסנגוריה הציבורית הארצית
ענבר כהן היא רכזת ליווי בהליך הפלילי במרכז הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בתל אביב ועובדת סוציאלית

מנגנון חשוב בחשיפת טעויות מערכתיות ובמניעת הרשעת חפים מפשע. במישור כללי יותר, סנגוריה טובה תורמת לריסון ולמידתיות בדרך שבה סוכנויות אכיפת החוק מפעילות את סמכויותיהן, ובכך מבטיחה הגנה על זכויותיהם וחירויותיהם של כל אישה ואיש מפני הפעלת סמכויות אלה נגדם באופן שרירותי או מוגזם. את הייצוג מטעם הסנגוריה הציבורית (שמייצגת כיום את החלק הארי של החשודים והנאשמים שזוכים לייצוג) אני מבינה גם בהקשר של חתירה לצדק חברתי והגנה על קבוצות אוכלוסייה מוחלשות, שללא קיומה של הסנגוריה הציבורית קל היה לרמוס את זכויותיהן המשפטיות תוך פגיעה בעקרונות של הגינות ושל שוויון בפני החוק. בראייה חברתית רחבה אף יותר אני רואה את הסנגוריה הציבורית כאחד מקומץ הגופים הציבוריים הפועלים בארץ, שמשמיעים ביקורת כלפי מגמות עכשוויות של הרחבת מרחב הפריסה של המשפט הפלילי ושל

הפגישה בינינו החלה בסדרה של מפגשים בין נציגות מרכז הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בתל-אביב לנציגות הסנגוריה הציבורית. מטרת המפגשים הייתה בראש ובראשונה לקיים שיח בין ארגונים, בין עמדות ובין אידיאולוגיות שונות. לכאורה, מפגש אבסורדי אך למעשה גילינו אפשרות לדיאלוג ממשי, מעמיק ואנושי שהעמיק והרחיב את הראייה שלנו לגבי התנהלות מערכת המשפט בעבירות מין מבחינה משפטית וחברתית. מעבר לדיון המקצועי בין הארגונים צמחה מהפגישות גם חברות שהובילה לרצון לקיים דיאלוג נוסף אישי וכן. הדיאלוג מפרה כל אחת מאתנו ומאפשר לנו לראות גוונים נוספים של המציאות. קראנו זו את רשימותיה של זו וברור לנו שאף לא אחת מאתנו איבדה, ולו במעט, מהזהות המקצועית ומהשקפת עולמה. אולם מבין השורות עולה, כך אנו מקוות, גם צליל של הקשבה. הקוראת תתרשם.

פמיניזם, הומניזם וזכויות נפגעי עבירה - עמדה סנגוריאלית

פעמים רבות מציגים את פעילות הסנגורים במשפט הפלילי כצינית, ואת הסנגורים כמי שמזוהים עם עבירות הלקוחות שלהם וכמי שתומכים בעבריינות, והכול תמורת בצע כסף ותוך התעלמות מהנזקים האישיים והחברתיים שהם תוצרי עבודתם.

בניגוד לדימוי זה, אני מאמינה שקיימת חשיבות ממשית לעבודת סנגוריה ראויה ולוחמנית, הן במישור האישי של שמירה על זכויות האדם, הן במניעת הרשעת חפים מפשע והן במישורים חברתיים רחבים. סנגוריה טובה תורמת להגנה על הזכויות המשפטיות של הלקוח (יהיה זה חשוד, נאשם או נידון), נאבקת לשיפור היחס כלפי עצורים וחשודים, משמשת גשר בין הנאשם לבין הכללים של מערכת המשפט ובינו לבין השופט, ומהווה

שימוש גובר בסנקציות פליליות קשות. הביקורת נובעת מהתפיסה שהכוחות המופעלים במסגרת המשפט הפלילי הם קשים ודורסניים, וכי לא אחת הם גורמים לתיוגם של מבצעי העבירות, לנידויים החברתי ולפגיעה קשה, ישירה ועקיפה, בהם ובבני משפחותיהם. אשר על כן ראוי להשתמש בכוחות אלו, ובמיוחד בעונש המאסר, באופן מבוקר וזהיר וכמוצא חברתי אחרון.

נוכח תפיסת העולם שהוצגה כאן, מעורר הדיון על זכויות נפגעי עבירה בכלל ועל נפגעות תקיפה מינית בפרט, שאלות נוקבות אודות המתח שבין הגנה על זכויות חשודים ונאשמים לבין מעמדם וזכויותיהם של נפגעי עבירה. מחד, חתירה לוחמנית להגנה על זכויות האדם תוך לימוד זכות על אנשים המואשמים בביצוע מעשים קשים וחמורים, ומאידך, כך לפחות לכאורה, התעלמות מכאבם וצמצום זכויותיהם של מי שנפגעו מהמעשים המיוחסים ללקוחות הסנגוריה. לדידי, המורכבות והקושי אינם נובעים משאלות הקשורות לפעילות של מתן הגנה משפטית למי שבמעשיו פגע באחרים – אין לי ספק בחשיבותה ובהכרחיותה של הגנה כזו למרקם החיים בחברה ליברלית ודמוקרטית – אלא מהקונפליקט הנובע מהמידה בה מוצדק לטעון כנגד שילוב קולן של נפגעות העבירה בהליך הפלילי, ולשאלות בדבר ההתחשבות של מערכת המשפט בקולות האלו.

כרקע לדברים יש לציין כי שילוב קולו של נפגע העבירה לתוך ההליך הפלילי הוא שינוי המתרחש בשני העשורים האחרונים. התהליך הזה, שמתרחש במהירות רבה, כבר שינה באופן מהותי ועמוק את מערכת האיזונים העומדים ביסוד המשפט הפלילי. לצד מערכת השיקולים המסורתיים, אשר נעה בציר של חתירה לאיזון בין זכויות הפרט לבין יעילות מערכת אכיפת החוק (ובכלל זה האינטרס הציבורי להגנה מפני עבריינות ופשיעה), צמח אינטרס שלישי של הגנה על כבודם, תחושותיהם וצרכיהם של נפגעי העבירה. רטוריקה משפטית נרחבת מדגישה את הצורך להתייחס לאינטרסים של נפגעי עבירה כחלק מהשיקולים בקביעת מדיניות משפטית בכל תחום מתחומי המשפט הפלילי, כמו גם בחריצת דינם של נאשמים ספציפיים. גם הטוענות שיש להוסיף, להרחיב ולבצר את זכויות נפגעי עבירה בהליך הפלילי תתקשינה שלא להכיר בשינויים המשמעותיים ששיטת המשפט כבר עברה:

ביחס להגנה על פרטיותן של נפגעות עבירה; ביצירת דיני ראיות ובמחסומים משפטיים שנועדו לצמצם את הפלישה לתחום הפרטי של המתלונן ולהקל עליו את החוויה המורכבת של מתן עדות בבית המשפט; וכן בתסקירים ובתצהירים המוגשים לבית המשפט כדי להביא לידיעתו את החוויות של נפגע העבירה כחלק מהשיקולים לעונש.

בדימוי המוכר והנדוש אודות מהלך תנועת המטוטלת נשאלת השאלה האם התנועה לכיוון של זכויות נפגעי עבירה לא נעה רחוק מידי, עד כדי כך שהיא מאיימת ליצור עיוותי דין כלפי חשודים ונאשמים? עד כדי שהיא מאיימת להפוך את החברה הישראלית לחברה ענישתית, המבקשת לפתור את רוב בעיותיה באמצעות המשפט הפלילי? חברה שבה הימנעות מהגשת כתב אישום או אי שליחתו של נאשם למאסר נתפסים כביטוי לזלזול בערכים חברתיים חשובים. החששות שלי מפיתוח הדיון המשפטי על זכויות נפגעי עבירה נובעים מהתחושה שלדיון הזה יש תרומה לא מבוטלת לעובדה שעונש המאסר כבר לא נתפס כאמצעי ענישה קשה, שהשימוש בו חייב להיעשות במשורה ומתוך מודעות לפגיעתו הרעה ולהשלכותיו השליליות. בחברה הישראלית של היום נתפס עונש המאסר ככלי "חינוכי" ראשון במעלה, כדרך המלך להעביר מסרים ולהשפיע על שינוי נורמות חברתיות.

מחשבות הכפירה שיש בי אינן כלפי הצורך לתת מענים מכבדים לנפגעי עבירה, אלא כלפי הצורה שבה מתנהל שיח זכויות נפגעי עבירה והאופן שבו הוא בא לידי ביטוי במשפט. אחלק את המחשבות האלו לשניים: תחילה אתייחס לצורך לתחום ולהגביל את קולו של נפגע העבירה כאשר הוא נשמע בתוך המשפט הפלילי, ולאחר מכן אבקר את דרך החשיבה היוצרת מסגרת דיון דיכוטומית, המתמקדת במעין "משחק סכום אפס" בין זכויות נפגעי עבירה לזכויות חשודים ונאשמים.

ראשית, ההליך הפלילי נועד בראש ובראשונה, לברר את שאלת האשם או החפות של החשוד והנאשם, במטרה להטיל עליו סנקציה חברתית, אשר יכולה להיות קשה ופוגענית, כאשר יורשע. שלא כמו במחזה המתואר על ידי ענבר כהן – כאילו החשוד הוא סובייקט, מתמודד שווה כוח בקרב משפטי דרמטי, בעוד המתלוננת אינה יותר מאובייקט סביל – המציאות של חדרי החקירות וספסלי

חברתיות אחרות, שישמשו אלטרנטיבה למשפט הפלילי, ובהן יינתן הן לנפגע העבירה והן לפוגע מעמד שלם יותר. הליכים כאלה יכולים להיות במסגרת תביעה אזרחית, במסגרת הליכים חוץ-משפטיים, כמו מפגשים של צדק מאחה, ואפשר שהגיע הזמן לפתח מסגרות חדשניות אחרות.

הערתי השנייה נוגעת לרובד מהותי יותר של הדיון. לא פעם מובלעת הנחה כאילו האיזון בין זכויות חשודים וזכויות נפגעי עבירה חייב להיעשות בתוך מסגרת מחשבה של מעין "משחק סכום אפס", כלומר שחזוק אינטרסים וזכויות של חשודים ונאשמים גורר פגיעה וצמצום בזכויות נפגעי עבירה, ואילו חיזוק זכויות נפגעי עבירה כרוך בצמצום זכויות חשודים ונאשמים. לדעתי, התייחסות כזאת לדיון על זכויות נפגעי עבירה היא טעות אשר לא רק פוגעת בחשודים ובנאשמים, אלא גם מצמצמת באופן ניכר את אופק הזכויות שנחשבות לגיטימיות עבור נפגעי עבירה. לא אחת משמשת ההתייחסות הזאת את רשויות אכיפת החוק כמפלט מפני אחריותם כלפי נאשמים וכלפי נפגעי עבירה כאחד. קיימים, כמובן, מקרים בהם הגנה על אינטרס של אחד הצדדים תפגע באינטרס של האחר. כך, כאשר המתלונן מדווח על מצוקה נפשית או פחד שהוא חש בשל התנהגות החשוד. במקרים כאלו נדרש איזון בין זכות המתלונן להגנה על גופו, או אף על השקט הנפשי שלו, לבין חירות הפוגע. השאלה מהי נקודת האיזון הראויה בהקשר זה מחייבת שקילת האינטרסים של המתלונן אל מול האינטרסים של הפוגע. עם זאת, ישנם אינטרסים רבים המשקפים חביונות של רשויות השלטון כלפי כל אחד מהצדדים (הן מתלוננים והן חשודים), אשר אינם מביאים לצמצום או לפגיעה באינטרסים לגיטימיים של האחר. אישה המגיעה להגיש תלונה בתחנת המשטרה מצפה לקבל יחס אדיב ומקצועי. יש לה ציפייה לגיטימית שתלונתה תירשם ושהמשטרה תפעל במיומנות על מנת לבדוק את התלונה, לאסוף ראיות ולהעמיד את הפוגע לדיון. בשלב מאוחר יותר היא תצפה לקבל מידע והסברים על פעילות המשטרה וגורמי התביעה, תוצאות ההליך המשפטי ועוד. ציפיות אלו של נפגעת העבירה קשורות למפגש בין האזרח לבין סוכנויות אכיפת החוק ואינן אמורות לפגוע באינטרסים לגיטימיים של החשוד או הנאשם. החשוד יכול אמנם להצטער על כך שחקירת

הנאשמים היא הרואית פחות. רוב רובם של החשודים והנאשמים מובלים בתוך ההליך הפלילי כשהם לא מודעים לזכויותיהם המשפטיות, לא יודעים לנצל אותן לטובתם, לא מבינים את השפה המשפטית ולא את ההבחנות המשפטיות שבהן תלוי גורלם ולא מכירים את הפרוצדורה המשפטית. גם הסיפור שלהם מסופר תמיד בכפוף למגבלות משפטיות של רלוונטיות וקבילות, והוא רזה וחלקי. מעל ראשם מונחת עננה כבדה של חוסר אמון, המבטאת הנחה שאך טבעי וצפוי שהם יגידו הכול וישתמשו בכל מניפולציה כדי להציל את עורם. לחלק גדול מהנאשמים ההליך המשפטי אינו מסע קרב להגנה על כבודם, אלא דרך ייסורים שתחילתה מזרון מעופש בתא מעצר מטונף וסופה עלול להיות שנות מאסר ארוכות. לחברה בכללותה יש אינטרס ממשי לוודא שהכוחות האלו לא מופעלים על מי שאינו חייב בדיון. זאת המסגרת של ההליך הפלילי ולתוכה נוצקות זכויות נפגעי העבירה.

המשפט הפלילי מוטה לטובת כוח המדינה. ההגנות הפרוצדוראליות אשר אמורות לתת לנאשם אפשרות להתמודד עם הכוח העודף של המדינה אינן יעילות מספיק, במיוחד כאשר מדובר בנאשמים שהם דלת העם, החסרים יכולת ממשית לעשות בהן שימוש. תחושת כיום היא כי לצד פיתוח הלכות שונות בדבר הגנה על זכויות נפגעי עבירה בכלל, ונפגעות תקיפות מיניות בפרט, מתעצמת "חזקת האשם" כלפי נאשמים (ואף כלפי חשודים), בעיקר בעבירות מין. חזקה זו מטילה עליהם רף כמעט בלתי אפשרי להוכיח באופן ממשי ופוזיטיבי את חפותם. מניסיוני המקצועי ומשיחות עם עמיתים למקצוע נוצרת תחושה מטרידה כי מתפתחת כיום תופעה של הרשעות שווא דווקא בתחום של עבירות מין. איני מתכוונת לקבוע בכך שבתחום הזה אחוז תלונות השווא גבוה מאשר בעבירות אחרות. עם זאת, השינויים שנעשו בעשורים האחרונים בחוק ובפסיקה, נטרלו כמעט לחלוטין את הכלים שעמדו לרשות מערכת המשפט בעבר כדי לנסות ולהבחין בין תלונות שווא לתלונות אמת. כמו פגיעה מינית גם הרשעת שווא מאיימת להרוס ולפורר חיים של אנשים ושל משפחותיהם. יש להיזהר מיצירת מצב שבו דרך המלך לתיקון עוול שנגרם לנפגעות תקיפה מינית תיכבש באמצעות יצירת עוולות חברתיות חדשות. יתכן שנדרש לפעול לפיתוח מסגרות

מקצועית... בבואם לקבל מידע על ההליך המשפטי הם יתקלו במערכת ממוחשבת ובתשובות בירוקרטיות מתישות... עוד שנים רבות יעברו עד שיוקמו יחידות סיוע אשר אמורות לתת מענה לחלק מהמצוקות שלהם... הרעיון לייסד קרן פיצויים, כך שהטיפול בנזקים הכלכליים והנפשיים לא יהיה פונקציה של עומק הארנק של הפוגע, נזנח מזמן. אבל לעולם יהיה מי שישכנע את נפגעת העבירה כי די לה במימוש הזכות החשובה ביותר, זכות שמערכת אכיפת החוק תעניק לה ביד רחבה - הזכות לבוא בשערי המשפט ולקרוא קריאות להחמרה ולנקם.

המשטרה נעשתה ביעילות והובילה לאיסוף ראיות כנגדו, אך הצער האישי של העבריין אינו משקף אינטרס שיש למשפט עניין להגן עליו. מנגד, לחשוד ולנאשם יש אינטרסים משפטיים רבים שהמשפט נדרש להגן עליהם, והם לא מתנגשים באינטרסים לגיטימיים של נפגע העבירה: האינטרס לקבל ייעוץ משפטי אפקטיבי; הרצון לקבל מידע על זכויותיו המשפטיות; או האינטרס של החשוד להיות מוחזק בתנאי מעצר סבירים. כל אלו אינם צריכים להימדד אל מול האינטרסים של נפגעי העבירה אשר גם עליהם המשפט והחברה מעוניינים להגן.

אך הנה, בשנים האחרונות מתברר כי האינטרס של נפגעי העבירה משתרבב כמעט לכל דיון בדבר זכויות חשודים ונאשמים, כולל הזכות לייעוץ משפטי או למיטה בתא המעצר הטוב. יתרה מכך, בעולם של הרטוריקה המשפטית, מוצגים נפגעי העבירה תמיד כעומדים לצד גורמי אכיפת החוק וטוענים לצמצום זכויות החשודים והנאשמים. ההבניה הזאת של האינטרסים של נפגעי העבירה כמי שליבם גס בהגנה על זכויות חשודים ונאשמים וכל מעייניהם נתונים לשעת נקם ושילם - מותירה תחושה לא נוחה. חוסר הנוחות נובע מכך שנדמה כאילו גורמי אכיפת החוק (ובשנים האחרונות גם גורמים פוליטיים) משתלטים על הקול המבטא את האינטרסים של נפגעי עבירה ומשתמשים בו כדי לקדם אינטרסים אחרים לחלוטין: אינטרסים של חיזוק כוחות שלטוניים על חשבון זכויות הפרט ואינטרסים של ענישה מחמירה על חשבון טיפול ושיקום. המלכוד שבו נתונים ארגוני נפגעי עבירה הוא בכך שאם ברצונם להשיג הישגים במאבק לביסוס זכויות נפגעי עבירה, הם צריכים לשלב ידיים עם המערכות השלטוניות. אך החיבוק הזה מוביל למצב שההישגים של ארגוני זכויות נפגעי עבירה, רובם ככולם, מתרכזים באותו האפיק שמערכות השלטון מבקשות לעודד - קרי, בתוך מערך שיקולים אשר יביא בסופו של יום להרחבת הסמכויות השלטוניות ולהחמרה בענישה. נפגעי עבירה אומנם לא ייהנו משירות אדיב של משטרה

” מ ש ח ק מ ב ר ”

מידת האפקטיביות של מימוש זכויות נפגעות העבירה נוכח מעמדן בהליך הפלילי

ההרשעה על כנה, אך קובע כי אין עמה קלון. בכך בית המשפט מחבר בין כוח ציבורי להקלה בעונש ומעביר מסר חד-משמעי, כי בנסיבות שבהן הנאשם הוא דמות ציבורית בכירה, עבירות מין הופכות להיות עבירות ללא קלון וללא רישום פלילי. הווה אומר, קיימות נסיבות שבהן מעשה מגונה איננו מגונה בכלל.

למעשה, היעדר הגינוי שוכן לא רק במקרים יוצאי דופן אלא בבסיס ההליך הפלילי. בכל הליך פלילי. בכל תלונה.

ההליך הפלילי כמוהו כמחזה המועלה על בימת בית המשפט. למחזה תסריט המתחיל בפרולוג, כמה מערכות ובסופו - אפילוג. בחרתי בדימוי זה מאחר ובמהלך עשרות הפעמים שבהן ליוויתי נפגעות לדיוני הוכחות בבית המשפט, תמיד קיננה בי התחושה כי מדובר במשחק שיש בו חלוקת תפקידים קבועים בין צוות שחקנים משתנה.

פרולוג - התחלת ההליך

הגדרת התפקידים - הדמויות:

אל ההליך הפלילי ניגשים שני סובייקטים: האחת היא הנפגעת המגישה את התלונה ובכך מניעה את ההליך, והשני הוא תחילה החשוד, ואם הוחלט להגיש כתב אישום - הנאשם. הנחת היסוד העומדת בבסיס הדיון על האיזון בין זכויות נאשמים לבין זכויות נפגעי עבירה, היא שיש לאזן בין זכויותיהם של שני הסובייקטים הללו. לדעתי, הנחה זו היא מוטעית משום שהלכה למעשה אין מדובר בשני סובייקטים אלא בסובייקט אחד - הנאשם, ובאובייקט אחד - הנפגעת. ברגע שאנו

”איכה היתה לזונה, קריה נאמנה; מלאתי משפט, צדק ילין בהיעמיה מרצחים. כספך, היה לסיגים; סבאך, מהול במים. שריך סוררים, וחברי גנבים - פלו אהב שחד, ורדף שלמנים; יתום לא ישפטו, וריב אלמנה לא יבוא אליהם.” (ישעיהו א, כא-כג)

בתחילת ספר ישעיהו אנו נחשפים לקינתו על ירושלים שהפכה לעיר שקר. ישעיהו שואל את עצמו כיצד הוזנתה עירו? אותה קריה נאמנה שמשפט צדק שכן בה הפכה מלאת מרצחים. מטבעות הכסף אינם עשויים אלא מפסולת מתכתית, השיכר בה מהול במים ושריה הסוררים אוהבי שוחד הם. במציאות כאוטית זו מערכת המשפט מתעלמת מתלונותיהם של אוכלוסיות מוחלשות (היתום והאלמנה) ולא עושה בעניינם דין צדק.

בעמדי לכתוב מסמך על זכויות נפגעי עבירה, אני נדהמת לראות עד כמה דבריו של ישעיהו הנביא רלוונטיים לתקופתנו. אכן נביא אמת היה.

ישעיהו קושר בין התמוטטות נורמות חברתיות להתעלמות מערכת המשפט מתביעותיהן של אוכלוסיות מוחלשות. לתפיסתי, המציאות היא הפוכה: יחסה של מערכת המשפט לנפגעי עבירה מוכיח עד כמה קיומה של עבריינות מכונן את המבנה המוסרי בחברה שלנו, ועד כמה לא קיימת הוקעה חברתית מהותית של עבריינות בכלל ושל עבריינות מין בפרט.

דוגמא מובהקת היא פרשת רמון. נבחר ציבור מורשע פה אחד על ידי הרכב של שלושה שופטים בעבירה שיש עמה קלון - מעשה מגונה - ובסופו של דבר, בשל עמדתו הציבורית בעלת הכוח, בית המשפט מחליט להשאיר את

מבינים כי הנחת היסוד מופרכת, הדיון על איזונים בין זכויות מאבד מתכליתו.

כתב האישום מוגש מטעם המדינה נגד הנאשם. הנאשם עומד מול עינה של מערכת המשפט לכל אורך הדרך. מערכת המשפט צריכה לשקול בכובד ראש אם להרשיעו ובכך לגזול ממנו זכות בסיסית - את חירותו. מסיבה זו, הנאשם הוא צד בהליך הפלילי וככזה הוא רשאי לקבל ייצוג, בין אם מכספו או מכספי המדינה. מן הצד השני, הנפגעת - האישה שהותקפה, האישה שהגישה את התלונה - אינה צד בהליך הפלילי והיא משמשת רק כעדה.

המילים "משמשת" ו"עדה" הן מילות המפתח בתהליך הניכור שהן יוצרות בין הנפגעת לתקיפה המינית שעברה. המדינה (המשטרה והפרקליטות) מחליטה על כיווני החקירה של הנפגעת, מה לעניין ההליך ומה אינו רלוונטי, ומחליטה על כיווני ההליך (הסדר טיעון, גניזת התיק או הגשת כתב אישום). כך הנפגעת משמשת את המדינה ואת ההליך. מהרגע שבו מוחלט להגיש כתב אישום, הנפגעת הופכת להיות "עדה". עצם המינוח "עדה" טומן בחובו הרחקה של הנפגעת מהאירוע. אותה אישה שהותקפה, שגבולות הגוף והנפש שלה חוללו, הופכת להיות "עדה לאירוע" כאילו צפתה בו מהצד. משמעות נוספת שיש למושג "עדה" היא שהוא מציב את הנפגעת בעמדה פסיבית. תעצומות הנפש שהיו דרושות לנפגעת כדי להגיש תלונה על התוקף, שבמקרים רבים הוא אביה, אחיה או בן זוגה, אינם מקבלים ביטוי והוקרה באף שלב בהליך הפלילי. היא אינה עוד מי שאזרה אומץ ולמרות פחדיה הגישה תלונה במשטרה ובכך חשפה את אירוע התקיפה ואת התוקף. היא עדה.

הלכה למעשה, נוצר מצב שבו הנאשם, הסובייקט, הופך אקטיבי בהגדרתו את האירוע הנידון ואילו הנפגעת, האובייקט, הופכת פסיבית, משמשת כלי במשחק המשפטי וממוקמת במיקום היוצר ניכור בינה לבין אירוע התקיפה. שוויון במעמד של השניים אינו קיים מעצם ההגדרה של תפקידם, ולכן מתן זכויות ועיגון בחוק לא ישנה את המצב באורח משמעותי.

מערכה ראשונה - חקירה ראשית

דיון ההוכחות מחולק לשתי חקירות: חקירה ראשית,

שבה הנפגעת נחקרת על ידי הפרקליטה (המייצגת את המדינה), וחקירה נגדית המנוהלת על ידי הסגור (המייצג את הנאשם).

הפרקליטות לא מייצגת את הנפגעת כי אם את המדינה, וככזו היא פועלת בשם חשיפת ה"אמת", לפי ההגדרה וההבניה המשפטית.

מהי אותה אמת? ממה היא מורכבת ומי מגדיר אותה? פרופ' ליאורה בילסקי מתארת כיצד מערכת המשפט אינה נותנת לסיפור הפגיעה להישמע במלואו. היא מכוונת אותו ונותנת משקל רב לתיאור הפלסטי של האירוע ולא למרכיבים שגרמו למרב הנזק, לפי הגדרתה של הנפגעת. מה שמוגדר כ"עובדה" הוא התיאור הפלסטי. מה שלפיו נקבעת חומרת העונש הוא התיאור הפלסטי. רגשותיה של הנפגעת ממוקמים נמוך יותר בסולם החשיבות וניתוק זה מייצר את העבירה ממהותה.

בחקירה הראשית הנפגעת מוזמנת לתאר את מעשה התקיפה. לכאורה, סיפור התקיפה אינו מנותב ומלווה במעט מאוד שאלות, אולם אין צורך בשאלות מאחר וסיפורה של הנפגעת נותב עוד במהלך החקירה במשטרה לכדי סיפור "רזה", כפי שד"ר יופי תירוש מגדירה, הכולל את אירוע התקיפה עצמו ללא הקשריו הרחבים.

"מה בסך הכול הוא עשה לה?" שאלה אחת הפרקליטות ששוחחתי איתה לגבי תיק שניהלה. מעשה התקיפה היה של נהג המונית שליטף את ירכה של הנוסעת. אכן, לכאורה אין מדובר במעשה תקיפה חמור, אם כי כשאנו נחשפים לעובדה כי אותו הנהג סטה מהדרך לשביל כורכר צדדי, עצר את המכונית במקום נסתר והחל מלטף את ירכה של הנפגעת, אנו מבינים כי התסריט הסופי של מעשה התקיפה לא ניתן לה. אף אחד לא אמר לה "את יכולה להירגע, הוא לא יאנוס אותך, הוא רק יגע לך בירך". אותה נפגעת הייתה שרויה באימה, מאחר והביאה בחשבון שמעשיו של הנהג יסתיימו באונס, ופחד זה הוביל להשלכות רגשיות חמורות. אותה נפגעת הייתה כלואה במונית במשך כשעה וחצי בשעה שהנהג חיפש מקום מסתור, תקף אותה ולאחר מכן חזר והביא אותה למחוז חפצה. אכן, ניתן להבין כיצד ליטוף הירך הוביל לתגובה פוסט-טראומטית חמורה, אולם בחקירת המשטרה תיאור הפגיעה וחקירת ה"אמת" הסתכמו בבדיקת היום והשעה המדויקים של

אפילוג - פסק הדין וגזר הדין

כאמור, מערכת המשפט חייבת לשקול בכובד ראש ולראות לנגד עיניה את הנאשם לכל אורך ההליך, מאחר והיא עומדת להחליט החלטה הרת גורל לגבי עתידו. מסיבה זו, בקריאת פסקי הדין נוכל לראות תיאור נרחב של הנאשם ונסיבות חייו בהקשר לתקיפה. אחד מפסקי הדין שהתקבלו לאחרונה בבית המשפט המחוזי בתל אביב, בעניין צעיר שניסה לאנוס בחורה צעירה, כלל תיאור נרחב של הצלקות הנפשיות שנגרמו לנאשם בעקבות שירות ממושך במערכת הביטחון. אותן צלקות הוצגו כגורמות לתסכול נפשי שהניע אותו לתקוף את הנפגעת. בפסק דין זה ניתן לראות כיצד מערכת המשפט לקחה לעצמה זמן להכיר את הנאשם ואת נסיבות חייו. לאחר ההכרות שערכה, עשתה מערכת המשפט קישור בין הנזקים הנפשיים שנגרמו לנאשם, בעקבות השירות הצבאי, לבין הניסיון לאנוס, וכך תרצה את הסיבות להקל בעונשו. על ידי כך, היא הפכה את מעשה התקיפה למה שמכנה ד"ר יופי תירוש "אונס לא אמיתי", מאחר והוא אינו עונה על המרכיבים של "אונס אמיתי", לפי תפיסתה של מערכת המשפט (אונס על ידי זר המלווה באלימות) ולכן אינו זוכה להתייחסות רצינית ולהקעה מהותית. מערכת המשפט עשתה קישור מעוות הטומן בחובו הנחת יסוד כי קיימים מצבים שבהם תקיפה מינית תחשב כרע הכרחי. אך מעבר לכך, הנפגעת בפסק הדין נותרת לא קיימת - כל שידעה עליה מערכת המשפט הוא שבוצע בה ניסיון לאנוס. מערכת המשפט לא התעניינה כלל וכלל בנזקים הנפשיים שנגרמו לנפגעת ולהשלכותיהם על ההתנהלות היומיומית שלה מאז התקיפה. פסק הדין מהווה החלטה מכרעת לא רק לגבי חייו של הנאשם, אלא גם לגבי חייה של הנפגעת. מאחר וזו אינה מהווה צד משפטי בהליך הפלילי, היא אינה עומדת אל מול עיניה של מערכת המשפט ולעיתים אף אינה נראית לחלוטין. מערכת המשפט אינה רוצה לשלול חופש של נאשם על ידי הרשעה לא מוצדקת, אולם מאחר והיא אינה רואה את הנפגעת אל מול עיניה, היא אינה מפנימה את העובדה שאי-הרשעה לא מוצדקת, שוללת במידה מרובה את החופש של הנפגעת.

מצב זה מגלם בתוכו חוסר איזון בסיסי במעמדו של הנאשם מול מעמדה של הנפגעת, ולכן כל חוק או תקנה לא יוכלו לאזן את המצב הלקוי מבסיסו.

התקיפה, תיאור קצר של נסיבות אירוע התקיפה והזמן שעבר מאז אירוע התקיפה ועד לפנייה למשטרה. אלו הן העובדות שיובאו לבית המשפט, ללא הקשר, ללא מסגרת, סיפור חסכוני ודל.

במציאות שבה מערכת המשפט אינה מבקשת להבין לעומק את אירוע התקיפה, מקטלגת עובדות מסוימות כמהותיות להבנת האירוע ואחרות כלא, בעוד שלנפגעת אין יד בדבר, אנו מבינים כי מיקומה השולי של הנפגעת בהליך הפלילי הוא הבעיה המהותית. במציאות זו, אף תקנה או חוק או זכות של נפגעת עבירה לא יתקנו את מה שלקוי מהבסיס.

מערכה שנייה - חקירה נגדית

השיקולים העומדים בבסיס הרציונל לקיום גוף סגור הם הומאניים. כפי שד"ר חגית לרנאו מציינת, הסנגוריה משמשת כבלם להפעלת כוח שלטוני על נאשמים. אותם שיקולים הומאניים בהקמת גוף מסגור נשארים ברמת העיקרון המכונן, ואינם באים לידי ביטוי הלכה למעשה בבתי המשפט. שם לא מתבצעת הגנה לשם יישום ערכים הומאניים, אלא ההגנה נעשית בכל מחיר: אותו "בלם" פועל בדרך כוחנית ובכך מנציח דינמיקה תוקפנית של תחרות "מי יותר חזק ומי יכופף את מי". הנפגעת מעידה במשפט ללא בא-כוח ונותרת חשופה לדינמיקה הכוחנית. כך, נפגעות נשאלות על ידי הסגור על עברן המיני, גם אם אינו קשור למקרה הספציפי, ציטוטיהן מחקירת המשטרה מובאים מסולפים כעניין שבשגרה ומותירים את הפרקליטה במרדף אחר שימת דברי הנפגעת בתוך ההקשר שבו נאמרו. יחס משפיל, תוקפני ומניפולטיבי משמש טקטיקה שגרתית של סגורים, והכול בשם חיפוש ה"אמת" וה"צדק".

סיבת קיום הסנגוריה הציבורית היא ההכרה בכך שהמדינה כגוף עוצמתי ומוסדי, מאשימה אדם פרטי והוא חייב ייצוג לשם הגנה על זכויותיו. המצב שנוצר, מבחינת נפגעת העבירה, באורח מעט אירוני, הוא זהה: הנפגעת משמשת כעדה, אינה מיוצגת על ידי בא-כוח, ולכן ניצבת חסרת אונים מול ה"מדינה". גם חוק זכויות נפגעי עבירה אינו משנה את מיקומה הפסיבי והמוחלש כהוא זה.

ישעיהו קורא "למדו היטב דרשו משפט, אשרו חמוץ; שפטו יתום, ריבו אלקנה" (ישעיהו א, יז). ואני תוהה האם

קריאתו עומדת במבחן המציאות. כיצד תוכל נפגעת לנכס לעצמה את העוצמה הדרושה לה לשם הגשת תלונה במשטרה ולקחת חלק פעיל בהליך הפלילי, אם מעמדה מבסיסו אינו שווה למעמדו של הנאשם. ניתן להבין את אותה הנפגעת הטוענת כי ההליך מעצם הגדרתו משחזר את עמדת הנחיתות וחוסר האונים שהרגישה במהלך התקיפה. ניתן להבין כיצד ההחלטה שלא למקם עצמה בשנית בעמדת נחיתות, דווקא היא נובעת ממקום עוצמתי.

חוק זכויות נפגעי עבירה, המבקש לאזן בין זכויותיהם לזכויות נאשמים, הוא מוגבל ביכולתו לחלץ נפגעות מעמדתן הסבילה. במסגרת החוק, הפרקליטות אמורה לשתף את הנפגעת בהחלטות מכרעות בהליך (לדוגמה, ביוזמה להסדר טיעון), אך בסופו של דבר ההחלטה היא של הפרקליטות ולא של הנפגעת. ללא שינוי מקומה של הנפגעת בהליך הפלילי, כל חוק או תקנה הן בחזקת שינוי מינורי ולא מהותי.

במהלך שלוש השנים שבהן אני מרכזת את פרויקט הליווי בהליך הפלילי במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בתל אביב, הייתה לי הזכות להכיר נשים רבות שחוו את ההליך כמעצים ומשחרר. לצערי, הזדמן לי גם להכיר את אותן נשים שההליך הפלילי ערער אצלן את תחושת הביטחון בקיומו של צדק בסיסי בחברה.

לאחר כל היכרות וליווי נותרתי בתחושה כי קיים ליקוי מהותי במיקומן המשפטי של נפגעות העבירה. ליקוי זה ממקם אותן מלכתחילה בעמדת נחיתות ובחוסר אונים ושליטה. פעמים תהיתי האם מיקומן המשפטי כמשוללות צד וכוח בהליך, אינו אלא בחירה מכוונת של מערכת המשפט. לעיתים אני זו שהרגשתי את חוסר האונים יותר מהנפגעת, אולי בגלל חשיפתי המרובה להליך ולמגוון רחב של נשים שנפגעו. אני סבורה כי מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית חוללו שינוי מהותי

בהתייחסות הכוללת לעבירות מין בזכות ליווי הנפגעות, הקשר השוטף עם פרקליטויות המחוז והמדינה ועבודת השדולה בכנסת. אך להערכתי, הדיון על האיזון בין זכויות נפגעי עבירה לבין זכויות נאשמים הוא חסר תכלית עד אשר מעמדם המשפטי יהיה שווה.

תודות

ברצוני להודות לשתי נשים שכתבתן העניקה לי השראה. הראשונה היא פרופ' ליאורה בילסקי ומאמרה "אלימות האלם: ההליך המשפטי בין חלוקה לקול". המאמר דן במידת יכולתו של ההליך המשפטי לאפשר השמעת קולן של נשים. המאמר פורסם במרץ 2000 בכתב העת "עיוני משפט". הכותבת השנייה היא ד"ר יופי תירוש ומאמרה "סיפור של אונס לא יותר - על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי". המאמר דן בהבניה המילולית של סיפור האונס בהליך הפלילי, הבניה הטומנת בחובה ערכים מפלים ותפיסות שמרניות לגבי מהו אונס, ותפקידם המגדרי של גברים ונשים. המאמר פורסם במרץ 2001 בכתב העת "משפטים".

עדות אישית

ליאת

פעילה בפורום "קיימות"

שלום,

שמתי ליאת ואני פעילה בפורום "קיימות". הפורום משמש מסגרת לעשייה אקטיביסטית-חברתית של נשים שעברו פגיעה מינית, והוא פועל בחסות מרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בירושלים. הפורום הוקם על ידי נשים שעברו פגיעה, מתוך מטרה להביא לשינוי חברתי במגוון מישורים ואצל סוגי אוכלוסייה שונים בכל הנוגע לפגיעה המינית ולהשלכותיה על חיי הנפגעות.

כשהתבקשתי לכתוב על ההליך הפלילי, שמחתי כי הרגשתי שזוהי שליחות להשמיע קול אמיתי, פנימי, שעבר את ההליך וחי את כל המאמרים האקדמיים הנכתבים בנושא. לשמחתי, אני חיה את המאמרים האופטימיים העוסקים בהתמודדות הנפגעת בהמשך חייה....

יש דברים רבים לומר בנושא ואביא כאן זווית אחת מתוך התמונה השלמה.

מעט רקע עלי: בשנות העשרים לחיי נפגעתי ממורה הנהיגה שלמדתי אצלו. באותה התקופה הייתי בטיפול אלטרנטיבי כלשהו בנוגע לדברים אחרים. לאחר תקופה ארוכה של תקיפה מתמשכת מצד המורה לנהיגה אזרתי אומץ להפסיק את הסאגה הזו, ופניתי בבקשת עזרה למטפלת שלי. סיפרתי לה מה קרה והיא סייעה לי להפסיק ללמוד אצלו, לפנות למרכז הסיוע, להגיש תלונה במשטרה ולבסוף גם להעיד נגדו במשפט. הוא יצא זכאי מחמת הספק. נודע לי על כך ביום ההולדת שלי, שבועיים לאחר שנישאתי.

בפנייה למשטרה ליוותה אותי מתנדבת מקסימה ממרכז הסיוע. האמת היא שהחוויה הייתה פחות נוראה ממה שציפיתי מהמשטרה, למעט משפט אחד שלא פוסק להדהד בראשי: כאשר סיפרתי על אחת הפעמים שהמורה נגע בי, הוספתי ש"הרגשתי אחר כך ממש מגעיל". החוקרת תקעה בי את מבטה ואמרה: "מה, ועד עכשיו זה לא היה לך מגעיל? זה מוזר לי שרק עכשיו את אומרת שזה הגעיל אותך". ישבתי המומה. בעיני

רוחי נזכרתי שוב בחיך הלעגני שלו בשעה שנגע בי כאילו הייתי חלק ממערכת ההפעלה של הרכב. חיך לועג ודוקר שהשתלב בצליפת השוט של דברי החוקרת. הרגשתי את אותו גועל שחוויתי אז יחד עם תחושות של כעס עצמי רב, של חוסר אונים, של "למה אני מתעללת בעצמי ושוקת".

אני רוצה להביא כאן כמה ציטוטים מתוך פסק הדין של השופטת שדנה במשפטי. שופטת שהייתה מאוד שיפוטית. השופטת מביאה אזכור מפסק דין אחר: " ...יכול שהתנהגותה של המתלוננת בעבירת מין... תיראה למשקיפים עליה ממרחק של זמן וממרומי ישוב הדעת ושיקול הדעת של המשקיפים, מוזרה, בלתי הגיונית, בלתי נבונה ואפילו מטופשת. יכול שאנו, היום, כאן, היינו נוהגים אחרת. אולם אין לשכוח שאדם - אפילו הוא נבון ומיושב מטבעו - עלול להידחף על ידי תחושה של לחץ ומצוקה להתנהגות שאינה מתיישבת, לכאורה, עם תבונת אישיותו...".

השופטת מוסיפה ואומרת שניתן יהיה לקבל את העובדה שהמשכתי ללמוד אצלו ולקח לי זמן (רק מספר שבועות!!) להגיש את התלונה. ואז מגיעה חבטה.

"יחד עם זאת לא ניתן להתעלם מן העדויות... מהם נלמד כי לאורך התקופה לא ידעה ליאת כלל אם מדובר בנגיעות, העולות כדי הטרדה מינית, או שמא מדובר במעשים מגונים...". [כאילו אני שופטת מלומדת, הבקיאא ברזי החוק וההגדרות היבשות...].

"וכן", ממשיכה השופטת, "ראה עדות ליאת עצמה, ולפיה התקשרה למרכז הסיוע לשאול אם זה משהו שבכלל (ההדגשה בפסק הדין עצמו) אפשר להתלונן עליו (!) (כן, גם סימן הקריאה הוא חלק מדברי השופטת) וכן עדותה ולפיה בשיחת הטלפון לנאשם [בה ביקשתי להפסיק את השיעורים אצלו] כ'לא מתאים איך שאתה

"יש עוד להפנות אל התנהלותה של ליאת במהלך העימות [עימות שבו הייתי חזקה מאוד והטחתי ישר בפניו של המורה את כל האמת!] ואשר בשפת גופה לא שידרה מצוקה עת ישבה בסמוך ממש לנאשם, וכן יש להפנות להתפרצותה חסרת המעצורים והאיתנה בסוף העימות - התנהגות אשר לרוב אינה מאפיינת קורבן מין".
חבטה.

"עוד אציין כי במהלך עדותה של ליאת חזרה היא חזר והדגיש כי החלה בהליך על מנת למנוע מן הנאשם מלהמשיך ולבצע מעשים שכאלה בתלמידות אחרות. כאילו מדובר בשליחות מטעמה".
חבטה.

אומרים שהמושג אלימות מקורו באלם. עכשיו קשה לי לכתוב וסוף וסוף להרגיש את העבר. בשעה שכתבתי, ישבתי ובכיתי וכאבתי וסערתי - חוויתי תחושות שבאותו הזמן, גם בעת התקיפות וגם בהרגשה הכללית - השתקתי בתוכי. באותה התקופה הייתי באלם, הן בתגובותי הפיזיות והן באי-יכולתי לשתף. הייתי באלם כלפי הסביבה ולעיתים התנהגתי בתוקפנות כלפי סביבה דואגת ואוהבת. אך בעיקר הייתי באלם כלפי האמת הפנימית שלי, כלפי תחושותי הטבעיות והנכונות, כלפי הביטחון העצמי שלי. אני שמחה שהפסקתי לשתוק ולהיאלם. היום, ב"ה, אני מדברת ונלחמת באלימות. וכן, אני מרגישה שליחות, ולכן אני כאן.

מתנהג אלי, אתה פוגע בי ומתנהג אלי לא יפה' - ואני תמהה" מחשיכה השופטת "אם לאחר כל אותם מעשים נוראיים, שליאת טוענת כי הנאשם ביצע בה ניתן לנקוט בזמן אמת בלשון כה רפוייה".

עד שמצאתי בעצמי כוחות לשים קץ לשתיקה ולהתעלמות שלי ממה שקורה, להתגבר על הבושה והאשמה המכרסמות בפנים ועל ההצלפות שלי בעצמי של "את זונה?! איך את נותנת שדבר כזה יקרה (שוב...)?!" - אחרי שהתגברתי על כל אלה, באה השופטת ומבטלת הכול בהבל פיה, במשפטים שמוטב היה לו לא נאמרו... נסו לדמיין לרגע שמישהו מפיל אתכם שוב ושוב לשלולית בוץ, ואתם כל כך רטובים, מתביישים, קר לכם ואתם מבולבלים ואכולי כעס עצמי. ואז, לאזור כוחות נפש ולהתחיל להתרומם, והנה היד שתעזור לכם ואז, לקבל חבטה שמפילה אתכם בחזרה לבוץ, אולי כואבת יותר מהראשונה.

הנה עוד כמה ציטוטי צליפה מפסק הדין:
בציטוט הבא מתייחסת השופטת לכך שסוף-סוף אמרתי למורה שאני מסיימת כל קשר איתו ויידעתי את המטפלת שלי רק כעבור יום או יומיים.

"לטענתה לא מצאה ליאת לנכון להודיע זאת למטפלת אלא למחרת, יום או יומיים אחרי כאילו אין מדובר בדבר הבוער והחשוב ביותר המתרחש בעולמה של ליאת באותה עת".
חבטה.

על נזקי פרסום פרטי נפגעות עבירות מין בניגוד לרצונן

תמר מגידו

מתנדבת במרכז הסיוע בירושלים

זה לחוק העונשין, נאמר כי לקביעתו מובילה ההכרה כי פרסום וחשיפה עלולים להרתיע נפגעות עבירות מין מלהתלונן במשטרה.⁴ מעבר לשיקול ההתחשבות ברגשותיהן של הנפגעות ובפגיעותן, גם למדינה ולחברה ככלל יש אינטרס כבד – משקל באיסור הפרסום: הן רוצות שנפגעי עבירות מין ידווחו על כך למשטרה על מנת שזו תוכל לפעול להגנת הציבור מפני פגיעה נוספת של עברייני המין.⁵

למרבה הצער, נפגעות עבירות מין סובלות פעמים רבות מחשיפה כפויה למרות החוק: גם אם שמן המלא לא מתפרסם, הרי שפרסום פרטים רבים אחרים אודותן מאפשר לזהותן בקלות. פרסומים כאלה נפוצים מאוד בתקשורת, ומוצאים את דרכם גם לבתי המשפט – בפסקי דין ובפרוטוקולים המפורסמים בפומבי. חשיפה כזו יוצרת קשיים רבים בהתמודדות היומיומית של הנפגעות, הקשה גם כך, חושפת את סיפורן וכאבן האישי בפני אנשים שלא בחרו לשתפם ויוצרת לעתים טראומה נוספת ששבה ומדגישה את תחושת החדירה העצומה לפרטיות ולאוטונומיה, בדומה לזו שגרמה הפגיעה עצמה.

דוגמא אחת לחשיפה כפויה כזו היא פרסום שמות הנפגעות בפסקי דין, הן במשפטים פליליים והן במשפטים אזרחיים המתבררים בין הנפגעות לבין תוקפיהן. פסקי דין אלו, המתפרסמים באתר בית המשפט באינטרנט, נלקחים משם גם למאגרים משפטיים מסחריים שערים עובדים רוב עורכי הדין והמשפטים. מניסיוננו, בפסקי דין פליליים בתי המשפט מקפידים יותר על אי-פרסום שמות הנפגעות, אך הם מתירים לפרסום פרטים מזהים עליהן, המופיעים בעדותן או בעדויות אחרות כגון מקום עבודה, כתובת מגורים, שמות בני משפחה, חברים ועוד.

“שבוע אחרי המקרה התפרסמה הכתבה במקומו. לא סיפרתי לאימא, פחדתי מהאופן בו היא תגיב. חששתי שתכעס, שתהיה מאוכזבת, שתחשוב שזו אשמת. התביישתי. כשפתחה את העיתון וקראה דיווח על צעירה מצפון העיר שנאנסה במונית בדרך מעבודתה שבשכונה X למסיבה בשכונה Y, לא צריך היה לומר יותר מזה. היה לה ברור שזו אני.”

אחד החששות הכבדים של נפגעות ונפגעי עבירות מין הוא הפחד להיחשף. זהו שיקול משמעותי מאוד בתהליך קבלת ההחלטה האם להגיש או לא להגיש תלונה במשטרה כנגד התוקף. איך תגיב המשפחה? איך תגיב הסביבה? החברים? העמיתים לעבודה? האם בכל פעם שאצמד ברחוב יידע האדם שמולי מה קרה לי?

חוק יסוד כבוד האדם וחירותו¹ קובע שכל אדם זכאי לפרטיות. עם זאת, יש וגורעים מזכות זו כאשר היא מתנגשת עם זכות הציבור לדעת. מקרה בולט שבו גוברת זכות הציבור לדעת על זכותו של האדם לפרטיות הוא ביישום עקרון פומביות הדיון בבתי המשפט. זהו עקרון-על במשפט הישראלי והוא נקבע גם בחוק.² רק במקרים חריגים ויוצאי דופן סוטה משפטנו מעקרון הפומביות. דוגמה לחריג כזה היא איסור על פרסום פרטי נפגעי עבירות מין.

סעיף 352(א) לחוק העונשין תשל"ז-1977 אוסר פרסום פרטים העשויים לזהות אדם כנפגע בעבירת מין. יתרה מכך, הסעיף קובע כי המפרסם פרטים אלו, עונשו מאסר שנה.³ בדברי ההסבר להצעת החוק להוספת סעיף

1 סעיף 7 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

2 סעיף 68 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], תשמ"ד-1984; סעיף 3 לחוק יסוד: השפיטה.

3 לשון הסעיף: “המפרסם ברבים שמו של אדם או של כל דבר שיש בו כדי לזהות אדם כמי שנפגע בעבירה לפי סימן זה, דינו – מאסר שנה.”

4 מדברי ההסבר להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 26), תשמ"ו-1986 (בעמ' 307-308) המובאים ברע"פ 5877/99 יאנוס נ' מדינת ישראל פ"ד נט(2) 97, פסקה 26 לפסק דינו של השופט חשין (2004).
5 שם, פסקה 24 לפסק דינו של השופט חשין.

בפסקי דין אזרחיים רבים שמות הנפגעות מפורסמים במלואם.

מנגד, חשוב לציין בהקשר זה את החשש העולה לעיתים, כי אי-פרסום פרטים על הנפגעת בפסק הדין יוצר פסק דין שכולו מנוסח מנקודת מבטו של הנאשם, שרק אותו "זוכה" הקורא להכיר: את שמו, מצבו המשפחתי, עיסוקו וכו', ולכן יש סיכוי רב יותר שמי שקורא את פסק הדין יזדהה עם הנאשם. אולם בעיני, ניתן גם ניתן לספר את סיפורה של הנפגעת גם אם לא מצוינים פרטיה המזהים, ושופט או שופטת המאמינים למתלוננת יידעו לעשות זאת בכתבם את פסק הדין.⁶

לחשיפה רבה אף יותר נתונות הנפגעות שפרטים מזהים לגביהן מוצאים את דרכם לתקשורת. במקרה אחד, למשל, פרסם עיתון את פרטי האירוע שבו נאנסה אישה צעירה: שם בית העסק שבו בילתה באותו ערב, מספר החברים שאיתם יצאה, וכן את האופן שבו בילתה במהלך הערב. ברור כי כל חבריה של הנפגעת שעימם בילתה וכן משפחתה ומכרים נוספים שבחרה שלא לשתף אותם בפגיעתה – ידעו שהמדובר בה, והקושי בהתמודדות עימם ובחשיפה הוסיף עוד יותר על הקושי שעומו היה עליה להתמודד גם כך. במקרה אחר, בכתבה שעסקה באונס של אישה צעירה צוינו גילה, שכונת מגוריה, השכונה שבה עבדה והאירוע שאליו הייתה בדרכה כשנפגעה. האישה לא סיפרה על המקרה למשפחתה, אך לאחר הפרסום המשפחה זיהתה מיד שהיא האישה המתוארת. במקרה אחר פורסם אופי העסק של הנפגעת והשכונה שבה הוא נמצא. מכיוון שזה היה העסק היחיד מסוגו בשכונה, כל לקוח שנכנס – זר או מכר – הרשה לעצמו לשאול את הנפגעת האם מדובר בה. במקרה נוסף פורסמו גילה של הנפגעת, מספר הילדים שלה, מקום מגוריה וקו האוטובוס שהיא נוסעת בו מביתה לעבודתה מדי יום. ברור כי כל מכריה של האישה, המתגוררת בקהילה קטנה וסגורה, ידעו מיד לאחר הפרסום שהמדובר בה, והיא הייתה מושא לרכילות השכונתית במשך תקופה ארוכה, שכללה גם התנכלויות והשמצות.

6 דוגמה מצוינת לכך הוא פסק הדין בעניין תפח (ת"א) 355/89 מדינת ישראל נ' יובל מסנר פ"מ תש"ן(2) 451, שאף שרואה את המתלוננת כמי שנהגה באווילות, מאמין לה ומספר את סיפורה בבהירות ומנקודת מבטה שלה.

מקרים אלו ורבים אחרים חושפים את הנפגעות לתגובות הסביבה שמחן הן חוששות כל כך ושעצם המחשבה עליהן מונעת רבות אחרות מלהגיש תלונה במשטרה. נשים אחדות נאלצו למשל לעזוב את מקום עבודתן בעקבות החשיפה, מעגל החברים של אחרות הולך ומצטמצם, או שבני משפחתן מפנים להן עורף ומתרחקים. פרסומים אחדים הם כה מפורטים, עד שנוצר רושם כי העיתונאי הכותב את כתבתו, נמצא בתחרות שבה הוא נדרש להביא את מירב הפרטים, גם כשאינם רלוונטיים לתיאור המקרה, כאילו כמות הפרטים שיביא תזכה אותו בהוקרה מקצועית רבה יותר. למעשה, חשיפת פרטים אלו גורמת סבל רב ביותר לנפגעות, ואינה מביאה תועלת ממשית לציבור הרחב. על מנת שלא להרחיב את החשיפה, החלטנו לא להביא כאן את הפרטים שפורסמו בפסקי הדין והכתבות, ודוגמאות רבות נוספות שמורות אצלנו.

אנשי תקשורת המפרסמים את פרטי הנפגעות לא רק מבצעים עבירה פלילית, אלא גם מפרים את סעיף 9(ד) לתקנון האתיקה העיתונאית, הקובע: "לא יפרסמו עיתון ועיתונאי שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של קרבן עבירת מין אלא בהסכמתו".⁷ גם מועצת העיתונות בישראל יכולה וצריכה לנקוט צעדים כנגד עיתונאים החורגים מתקנון האתיקה, במיוחד כשהם עוברים עבירה פלילית.

צילום: מעין תעזי

7 המפורסם באתר האינטרנט של מועצת העיתונות בישראל: http://www.m-i.org.il/takanon_etika.asp

אם הוא אינו מיושם. אם פרסום פרטי הנפגעות הוא עבירה פלילית, מדוע לא נפתחות חקירות ומדוע אין מוגשים כתבי אישום נגד העוברים על החוק? הטמעת חשיבות יישום חוק זה בקרב המערכת המשפטית, התקשורת והציבור כולו תתרחש רק אם תצא זעקה ציבורית רחבה כנגד התופעה המקוממת הזו ותהיה מודעות רבה יותר לקושי הרב שהפרסומים האלו גורמים.

עמדה שונה מזו שהבעתי העלתה מרב מיכאלי בערב המאבק באלימות שהתקיים באוניברסיטה העברית. מיכאלי טוענת כי טשטוש פניהן וזהותן של הנפגעות מאפשר לקהל הרחב להתנכר לנפגעות אונס: אם אין פנים, אם אין שמות או פרטים – אין כל אפשרות להזדהות איתן ולהכיר בהן כנשים – כמוני כמוך.

ואכן, לצד איסור הפרסום יש אולי מקום לנסות ולעורר תהודה רחבה יותר לרעיון של חשיפה מרצון, של התגייסות הנפגעות להסברה בקרב הציבור הרחב. במרכז הסיוע לנפגעות אונס ותקיפה מינית בירושלים, למשל, פועלת קבוצת נשים בשם "פורום קיימות", שהוקמה על ידי נשים שעברו פגיעה מינית. קבוצת הנשים הזו שמה לה למטרה להביא לשינוי חברתי במישורים שונים על ידי הגברת המודעות בקרב האוכלוסייה לפגיעה המינית ולהשלכותיה על חיי הנפגעות.⁹ קבוצת נשים זו, שהחליטה להיחשף, עורכת פעילויות חינוך והסברה חשובות מאין כמותן, ולו בשל העובדה שניתן לראות ולשמע אותן, להזדהות ולהקשיב לסיפוריהן. שמירה קפדנית על פרטיות הנפגעות, לצד עידודן להיחשף ולספר את סיפורן, עשויים להתחיל לחולל את השינוי העמוק שכה נחוץ ביחסה של החברה הישראלית לנפגעות תקיפה מינית.

⁹ "הפורום הוקם על ידי נשים שעברו פגיעה, מתוך מטרה להביא לשינוי חברתי, במגוון מישורים ואצל סוגי אוכלוסייה שונים, בכל הנוגע לפגיעה המינית ולהשלכותיה על חיי הנפגעות." מתוך "פאנל בנושא חוויות וביטויי תוקפנות בקרב נפגעות תקיפה מינית", פורום "קיימות", מרכז סיוע לנפגעות תקיפה מינית, ירושלים, 3.11.2006. <http://jrcc.1202.org.il/template/default.asp?siteID=7&catID=192&maincat=12>

פעמים רבות המידע המפורט על הנפגעות מגיע אל העיתונאים מידי המשטרה. שוטר המעביר לעיתונאי פרטים מזיהים על נפגעת עבירת מין משתף פעולה עם העיתונאי ועובר גם הוא על איסור הפרסום שבחוק העונשין. יתכן מאוד שחוסר מודעות הוא שגורם לפרסום פרטים שאולי נראים לשוטר חסרי חשיבות, אך כאשר מתפרסם אוסף של פרטים שונים על נפגעת, חבירה ומכריה יודעים לזהותה מבעד לטשטוש פניה או לשינוי שמה.

דרך חדשה לפגוע באופן מכוון במתלוננות על עבירות מין הובאה למודעות הציבורית במהלך פרשות רמון וקצב, כשתמונתיהן ופרטיהן של המתלוננות פורסמו באתרי האינטרנט ובאמצעות הודעות שרשרת בדואר האלקטרוני.⁸

אך אין להבין מהאמור כי התקשורת היא האשמה הבלעדית במצב עגום זה. האשמה מוטלת בעיקר על רשויות החוק במדינת ישראל המגלות אוזלת יד, ועל האקלים התרבותי שלמרבה הצער יוצר אווירה של גינוי והאשמה כלפי נפגעות עבירות מין במקום ליצור יחס של אמפתיה ואהדה. באווירה שכזו, אין פלא שהנפגעות חוששות ולפיכך נמנעות מהגשת תלונה כנגד מי שתקף אותן. פעמים רבות הן חוששות, ובצדק, שהפגיעה הנלווית להגשת התלונה עלולה להיות קשה אף יותר מהפגיעה בגינה ביקשו להתלונן. לא עליהן מוטלת האחריות למנוע מקרים נוספים. לאחר הפגיעה, הן מתמקדות בהתמודדות הפרטית והבלתי אפשרית שלהן. גם אלו המעוניינות לעשות זאת נרתעות משום המחיר הכבד, כבד מזי. האחריות לכך שעברייני מין מסוכנים ממשיכים להסתובב חופשי מוטלת על כתפי המשטרה ועל רשויות התביעה שבמחדליהם תורמים לכך. לא די בקביעת איסור על פרסום פרטי נפגעות בחוק העונשין. לחוק אין כל משמעות

⁸ **ynet**, 27/9/2007: "תלונה ליועם"ש: אתר NRG פירסם תמונתה של א", -L, 0,7340, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3308926,00.html> "תמונתה של א' שוב ברשת: אלמונים ממשיכים להפיץ תמונות של המתלוננת נגד נשיא המדינה, באמצעות שרשור הודעות ברשת", **nrg**, 26/3/2007: <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/561/460.html>

איגוד מרכזי הסיוע כ"ידיד בית המשפט"

עו"ד הדר דנציג-רוזנברג

מנהלת הקליניקה המשפטית לסיוע לנשים נפגעות אלימות של המרכז לחינוך משפטי קליני לזכויות אדם ולאחריות חברתית, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים

ברפואה. מנכ"ל משרד הבריאות ערער על החלטת בית המשפט המחוזי לבית המשפט העליון, ובהליך זה ביקש האיגוד להגיש חוות דעת כ"ידיד בית המשפט". ברשימה זו אתאר את השיקולים שעמדו בבסיס יוזמתו של האיגוד להגיש בקשת הצטרפות כ"ידיד בית המשפט" בפרשה הנדונה. כמי שנפלה בחלקה הזכות להתלוות לדיון בבקשה בבית המשפט העליון, לצד חברות צוות האיגוד, ובראשן היועצת המשפטית שייצגה את האיגוד בפרשיה זו, עו"ד רחל גרייבין, אני יכולה לומר שחווית הליווי חיזקה בי את ההכרה בחשיבות המהלך שזים האיגוד במקרה הנדון, ובתרומתו המקצועית הייחודית להעמקת הדיון ולהארת מכלול השיקולים מזווית ראייה ייחודית, המשקפת את עניינם הכללי של נפגעי עבירה, שלולא הבאתה היה קולם מודר.

מיהו "ידיד בית המשפט"?

בטרם נתרכז בנסיבות המקרה לגופן, נקדים ונבאר בקצרה את טיבו של מוסד "ידיד בית המשפט". פסק הדין המנחה בישראל לעניין צירופו של גוף כ"ידיד בית המשפט" ניתן על ידי הנשיא דאז ברק, במסגרת בקשה למשפט חוזר שהגישו המורשעים בפרשת רצח הילד דני כץ¹. בפרשה זו עמד הנשיא על מהותו של מוסד הידיד:

"מוסד 'ידיד בית המשפט' מוכר בשיטות משפט שונות מזה מאות בשנים... עיקרו הוא סיוע לבית המשפט בסוגיה כלשהי, על ידי מי שאינו צד ישיר לסכסוך הנדון. במקור היה מוסד זה כלי להצגת עמדה ניטרלית בלבד בהליכים, תוך סיוע אובייקטיבי לבית המשפט. אך בהמשך התפתח מוסד 'ידיד בית המשפט' כצד

באפריל 2006 הגיש איגוד מרכזי הסיוע לראשונה בקשה להצטרף כ"ידיד בית המשפט" להליך ערעור שהתנהל בבית המשפט העליון. הערעור היה על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בחיפה בשבתו כבית משפט לעניינים מנהליים בעת"מ 1420/05 - ד"ר מרסלו שפיץ נ' מנכ"ל משרד הבריאות (כב' השופט גינת, ניתן ביום 24.1.06) (להלן: "פרשת שפיץ").

הפרשייה עסקה בפסיכיאטר שהואשם, במסגרת שני אישומים נפרדים, בביצוע עבירות מין בקטינים שהיו בטיפולו (להלן: הנאשם). רישיונו הותלה על ידי מנכ"ל משרד הבריאות לתקופה של שישה חודשים בהתאם להמלצת ועדה מיוחדת ועל פי הוראות פקודת הרופאים [נוסח חדש], תשל"ז-1976. בתום ששת החודשים הוארכה תקופת ההתליה לפרק זמן זהה, ובפעם השלישית הותלה הרישיון עד לתום ההליך הפלילי. הנאשם ערער על החלטה אחרונה זו בפני בית המשפט המחוזי בת"א-יפו אך ערעורו נדחה. בהמשך, הודיעה המדינה על ביטול אחד משני האישומים מחמת מצבה הנפשי הקשה של הקטינה המתלוננת. עקב כך זוכה הנאשם מאותו אישום ופנה למנכ"ל משרד הבריאות בבקשה לשקול שוב את התליית הרישיון נוכח הזיכוי האמור. האחרון הודיע כי אינו רואה לנכון לשנות החלטתו, ועל כך ערער הנאשם לבית המשפט המחוזי.

בית המשפט המחוזי סבר כי נפלו פגמים בהפעלת סמכותו של מנכ"ל משרד הבריאות להתלות את הרישיון בנסיבות המקרה. בהתחשב במכלול שיקולים, בהם חזקת החפות שנקפה באותה עת לזכות הנאשם; הצורך למקם את נקודת האיזון בין הערכים המתנגשים במקרה זה לאור מעמדן של זכויות היסוד של הפרט; הזמן שחלף מאז הוגש כתב האישום והזיכוי מפריט האישום השני, מצא בית המשפט, כי ראוי לבטל את ההחלטה בדבר התליית הרישיון. עם זאת, בהסכמת הנאשם הורה בית המשפט על תנאים מגבילים לעיסוקו

1 מ"ח 7929/96 קוזלי נ' מ"י, פ"ד נג(1) 529 (להלן: "עניין קוזלי").

החלטתו של הנשיא ברק בעניין קוזלי מאותתת על פתיחות ועל נכונות להשתמש במוסד חשוב זה, ומאז שניתנה, אושרו בישראל מספר בקשות מצד ארגונים וגופים שונים להצטרף להליכים כ"ידיד בית המשפט". לצד זאת, מדבריו משתמע כי מודל הידיד הישראלי מעוצב תחת תנאים ומגבלות מחמירים יותר מאלה שאומצו במודל האמריקני: לא כל מי שמבקש להגיש בקשת הצטרפות כידיד יצורף לתיק, אלא גופים "מייצגים ומקצועיים" בלבד; לא תתקבל בקשת הצטרפות כידיד שכל מטרתה היא תמיכה באחד הצדדים, אלא רק זו הצופנת בחובה תרומה ייחודית לדיון.² כפי שמסביר הנשיא, בטרם תינתן לגוף או לאדם הזכות להביע עמדתו בהליך בו אין הוא צד מקורי יש לבחון קריטריונים שונים, דוגמת תרומתה הפוטנציאלית של העמדה המוצעת; מהות הגוף המבקש להצטרף; מומחיותו, ניסיונו והייצוג שהוא מעניק לאינטרס בשמו מבקש הוא להצטרף להליך; סוג ההליך והפרוצדורה הנוהגת בו; מיהות הצדדים להליך עצמו; השלב בו הוגשה בקשת ההצטרפות; מהותה של הסוגיה העומדת להכרעה וכיוצא באלה קריטריונים נוספים.³

2 כמצוטט אצל אהרוני, שם]. המחברת גורסת, כי כיום אין ספק כי מוסד הידיד בארצות-הברית הוא הכלי מספר אחד לפעילות בשדה המשפטי של הקבוצות והארגונים המייצגים את האינטרס הציבורי.
3 עניין קוזלי, 555. כן ראו אצל אהרוני, לעיל הערה 3, 33. שם, 555. 8

להליך, שאינו דווקא ניטרלי ואובייקטיבי, אלא שהוא מייצג - מתוקף תפקידו או עיסוקו - אינטרס או מומחיות שמן הראוי שישמעו בפני בית המשפט בסכסוך ספציפי. כך באותם המקרים שבהם קיים גורם שלישי - שאינו מעורב בסכסוך עצמו - ניתן יהיה לצרפו כ"ידיד בית המשפט", אם יהיה בנוכחותו בהליך כדי לתרום לגיבושה של הלכה בעניין מסוים, זאת על יסוד הצגת מלוא העמדות הרלוונטיות בעניין הנדון ותוך מתן ייצוג ופתחון פה ודעת לגופים מייצגים ומקצועיים.²

ההתפתחות הדרמטית ביותר של מוסד הידיד (בלטינית: "אמיקוס קוריה") חלה במשפט האמריקני במחצית השנייה של המאה ה-20. המודל האמריקני זנח את דמותו הניטרלית והאובייקטיבית של הידיד, ואימץ תחתיו מודל רחב, המאפשר לידיד להצטרף להליך משפטי שלא הוא יזם כגורם אינטרסנטי ומעורב, התומך בגלוי באחד הצדדים ומשתמש בכלי זה כלוביסט משפטי.³ יתרונותיו העיקריים של אימוץ מודל זה, הם הפתיחות והנגישות שנסללו למשפט לחתך רחב ומייצג של עמדות בציבור, האפשרות להשפיע על דעת הקהל מעבר למערכת המשפט, חיזוק הלגיטימציה של בית המשפט וחיזוקם של הארגונים לשינוי חברתי שהתלכדו סביב סוגיות עקרוניות וחשובות וסייעו זה לזה.⁴ לחול היתרונות הללו, הובעו חששות מפגיעה בזכויות הצדדים הישירים לדיון, מפגיעה ביעילות הדיון ובאופיו השקול והמקצועי, ומהפיכת בית המשפט לזירת התגוששות פוליטית.⁵ מכל מקום, פועל יוצא של אימוץ המודל המתואר במשפט האמריקני הוא השימוש הנרחב שנעשה במוסד הידיד בארצות הברית.⁶

2 שם, 553.
3 מיכל אהרוני, "הידיד האמריקני - קווים לדמותו של ה-Amicus Curiae (ידיד בית המשפט)", המשפט 18, יולי 2004, 30.
4 שם, 41.
5 שם.
6 כפי שמתארת אהרוני (שם, שם) בית-המשפט העליון האמריקני מקבל בפועל כמעט כל בקשת אמיקוס (וזאת, כשהצדדים להליך אינם מאשרים את צירופו!). בשנת 1993 ל-92% מהתיקים שנדונו בבית-המשפט העליון האמריקני צורפו תזכירי אמיקוס [A.J. Koshner, *Solving the Puzzle of Interest Group Litigation* (Westport, Connecticut, 1998)]

עיקרי הטיעון של איגוד מרכזי הסיוע בבקשת ההצטרפות כ"ידיד בית המשפט"

בפרשת שפיץ הגיש איגוד מרכזי הסיוע, כאמור לעיל, בקשה להצטרף כ"ידיד בית המשפט" לערעורו של מנכ"ל משרד הבריאות על החלטת בית המשפט המחוזי לבטל החלטתו של הראשון להתלות רישונו של הנאשם עד תום ההליך הפלילי. הפרקליטות לא התנגדה לבקשה זו. האיגוד סבר כי מקרה זה מהווה דוגמה טובה לחשיבות צירוף ארגון המייצג נפגעים, דווקא משום שקו הטיעון שהשמיע בפני בית המשפט לא התמקד בנפגע הספציפי, שבדאי כבר לא ישוב לטיפול, אלא בנפגעים עתידיים, פוטנציאליים, ובעניין הצופה פני עתיד (בדומה לעותר הציבורי בבג"ץ). האיגוד סבר כי ככל שניתן מעמד לסנגוריה הציבורית המייצגת עניינים הנוגעים לאינטרס הכללי של נאשמים, כך יש לראות ארגונים המייצגים אינטרסים של נפגעי עבירות כבעלי מעמד ראוי, וביתר שאת בעידן שלאחר חקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה. יתרה מזאת, אם בעניין קוזלי נודעה חשיבות לצירוף הסנגוריה, על אף שהיו נאשמים ספציפיים שזכו לייצוג - קל וחומר נודעת חשיבות לצירוף גוף המייצג אינטרס כללי של נפגעי עבירות, במקרה בו אין נפגע ספציפי ובשעה שהחוק מקנה לנפגעי עבירה מעמד.

לכאורה ניתן לתהות בדבר נחיצות צירוף האיגוד כגוף המייצג אינטרס של נפגעי עבירה, נוכח העובדה כי המדינה אמונה על ייצוג האינטרס הציבורי, ובכלל זה אינטרס הנפגע. בפרשת שפיץ ביקש האיגוד לשכנע, כי כארגון הגג של מרכזי הסיוע המתמחה מזה למעלה מ-15 שנים במחקר תופעת האלימות המינית, על מאפייניה והשלכותיה הנפשיות המורכבות של הפגיעה, יש באמתחתו ניסיון וידע מקצועי שחשוב להביאם בפני בית המשפט, משום שיש בהם כדי להרים תרומה ייחודית וחדשנית לדיון, שלא הובעה בעמדתם של הצדדים להליך. בפרשה כה רגישה, שבמסגרתה עומד עקרון ההגנה על קטינים מפני ניצול מיני לכאורה בידי איש מקצוע האמור לסייע להם במצוקתם, סבר האיגוד כי חשוב שבית המשפט, מהבחינה הציבורית, יכיר במעמד נפגעי עבירה כמי שיש להם עניין כשלעצמו להישמע בפני בית המשפט. מתן מעמד בדיון לאיגוד מרכזי הסיוע מאפשר לבית

המשפט לשלוח מסר ציבורי חשוב ביותר לנפגעי עבירה. חשוב שהפרט ידע שיש מי שמייצג אותו, רואה את האינטרס שלו באופן מלא ומתוך ראייה חברתית-ציבורית רחבה.

בבקשת ההצטרפות שהגיש האיגוד לבית המשפט, ביקש האיגוד להעלות מספר טענות לגופם של דברים מזווית הראייה של נפגעי עבירה. באופן כללי טען האיגוד, כי בהחלטת בית המשפט המחוזי יש כדי לכרסם בזכויותיהם של נפגעי עבירות מין בכלל, ובנפגעי עבירות מין קטינים המטופלים במסגרת טיפולית בפרט. ההחלטה האמורה פוגעת פגיעה מהותית ולא מידתית בעקרון ההגנה על כלל הציבור מפני עברייני מין. האיגוד, כגוף שמטרתו להיאבק בתופעת האלימות המינית ולקדם את זכויותיהם של נפגעי תקיפה מינית, סבר כי בית המשפט בהחלטה זו, לא שם לנגד עיניו את הסכנה הטמונה בהמשך העסקתו של הנאשם כרופא המטפל בקטינים, תוך מתן משקל לחומרת העבירה, העובדה כי על פי כתב האישום המיוחס לו היא בוצעה במסגרת תפקידו כמטפל, החומרה היתרה בניצול מעמד זה והפגיעה האפשרית בקורבנות פוטנציאליים. פסק דינו של בית המשפט מעיד, לטענת האיגוד, על קול שלא נשמע בדיון האמור - קולם של נפגעי עבירה בפועל ובכוח. כמייצג נפגעי עבירה, סבר האיגוד כי לא ניתן לקבל החלטה בדיון מעין זה מבלי שישמע קולם.

נקודת המוצא עליה נשען האיגוד בדבריו, מניחה, ככלל, כי בעל מקצוע טיפולי שנמצאו כנגדו ראיות לכאורה לביסוס כתב אישום בעבירות מין בסיטואציה טיפולית - יש להתלות את רישונו, כך שלא יוכל להמשיך ולטפל כל זמן שאשמתו מתבררת. נקודת מוצא זו אוצרת בחובה מסר לציבור כי הוא מוגן, ובמיוחד כשמדובר בקורבנות שהם קטינים.

זכויות נפגעי ונפגעות עבירה

בשנים האחרונות אנו עדים לשינויים במיקומה של נקודת האיזון בין זכויות הנפגע לבין הבטחת זכויות הנאשם.⁹ במסגרת מגמה זו, נחקק חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001, המעגן את זכויותיהם של נפגעי עבירה להגנה על שלומם ועל פרטיותם, מעניק להם זכויות לקבלת מידע לאורך ההליך המשפטי ולהבעת עמדה בצמתים מרכזיים בהליך. המושג "זכויות נפגעי עבירה" נוגע לא רק לזכויותיהם של הנפגעים האקטואליים, שכבר נפגעו בעבר ועניינם עומד לפני בית המשפט, אלא גם לזכויותיהם של קורבנות פוטנציאליים, הזכאים להגנה בפני פגיעות דומות. פרשנות זו מקבלת ביטוי מפורש בהקשר לנפגעי עבירות מין. חוק הגנה על הציבור מפני עברייני מין התשס"ו-2006 מעיד על מגמת המחוקק להכיר בסיכון המיוחד הנובע מעברייני מין, באינטרס הציבורי ובאינטרס של קורבנות עבירות המין בפועל ובכוח בהליכים שונים הנוגעים לעברייני המין. כאמור בחוק, מטרתו "להגן על הציבור מפני ביצוע עבירות מין חוזרות על ידי עברייני מין, באמצעות הערכת מסוכנות בשלבים השונים של ההליך המשפטי ותכנית פיקוח ומעקב"¹⁰; משמע - החוק מכיר בכך כי בפגיעה מינית קיים חשש להישנות המעשים ועל כן יש להגן על ציבור הנפגעים הפוטנציאליים.

9 ראו דבריו של הנשיא (דאז) שמגר, ב דנ"פ 3750/94 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(4) 621, 630: "בזמנו נשכח לא אחת, כי כבוד האדם הוא לא רק כבודו של הנאשם אלא גם כבודו של המתלונן, העד, הקרבן; ההגינות בהליך, אשר אחריה אנו תרים, היא לא רק של המתלונן, העד, הקרבן; ההגינות בהליך אשר אחריה אנו תרים היא לא רק הגינות כלפי הנאשם אלא גם כלפי מי שמבקש עזרתה של החברה כדי שחסיק מסקנות מהשפלתו וביזויו כאדם...". ביטוי למגמת ההכרה הגוברת בזכויותיהם של נפגעי עבירה בהליך הפלילי ניתן למצוא בפסיקה מאוחרת וכמובן בספרות המשפטית הענפה שנכתבה בנושא, הסוקרת, בין היתר, את המהלכים שהובילו לשינוי זה בארצות-הברית ובעקבותיה גם בישראל, ומנתחת את השלכות ההכרה הגוברת בזכויות נפגעי עבירה בהליך הפלילי. ראו, למשל: עדנה ארבל, המהפכה החוקתית במשפט הפלילי - האיזון שבין זכויות הנאשם לזכויות קורבנותיו, ספר שמגר, חלק ב, 255; עמנואל גרוס, הזכויות החוקתיות של הקורבן - מחקר השוואתי, מחקרי משפט 12 419 (תשס"ב).

10 ס"ח התשס"ו, 234.

בפרשת שפיץ טען איגוד מרכזי הסיוע כי באיזון בין זכויותיו של הנאשם לבין זכויותיהם של נפגעי העבירה האקטואליים והפוטנציאליים והאינטרס הציבורי של הגנה על שלום הציבור, גופו, כבודו ופרטיותו - יש להעדיף את זכויות נפגעי העבירה והאינטרס הציבורי. עמדה זו התבססה על היכרותו של האיגוד עם תחום הפגיעה המינית, חומרת העבירות, דפוסי הפגיעה, חזרה על המעשים והשלכותיהם הקשות.

פגיעה מינית בקטין במסגרת יחסי מטפל-מטופל
על פי נתוני איגוד מרכזי הסיוע, בשנת 2004 הגיעו למרכזי הסיוע ברחבי הארץ יותר מ-300 פניות שבהן דווח על פגיעה שנעשתה בידי מטפל או מי שבינו לבין הנפגע היו אמורים להתקיים יחסי אמון¹¹. נתון זה מעיד על הניצול שעושה המטפל במעמדו העדיף ביחס לנפגע כדי לכפות את רצונו עליו. במקרים אלה הנפגע חסר אונים, ללא יכולת מיידית להתנגד לתקיפה. אלימות מינית גוררת בעקבותיה טראומה קשה וכואבת, אשר מביאה לרוב את הקורבן למצב של אובדן אמון בסובבים אותו, תחושות השפלה קשות, חוסר אונים, בושה ואשמה. היטיב לבטא את עוצמת הפגיעה השופט חשין בפרשת טייב¹²:

"פלישה שלא בהיתר לגופה של אישה, לגופו של אדם, משפילה היא - משפילה ומדכאת; כואבת היא - כואבת במאוד; פוגעת היא - פגיעה חדה וכואבת; מעליבה היא - והעלבון עמוק וצורב. נרמס הָאָנִי, הנפש נחרכת, נפגע החופש, נגרעת האוטונומיה של הרצון, נדרס הכבוד."

הפגיעה מתעצמת, כאמור, כאשר היא מתבצעת במסגרת הקשר הטיפולי. טיפול נפשי מתאפיין במהותו בפער כוחות קיצוני בין המטפל והמטופל. המטופל, הנמצא לרוב במצוקה וזקוק לעזרה נפשית, פגיע, הן מהבחינה הגופנית, והן מהבחינה הרגשית. כתנאי ליעילות

11 ראו הדו"ח השנתי של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ולנפגעי תקיפה מינית בישראל - אלימות מינית בישראל: 2003-2004, 13.

12 ע"פ 115/00 טייב נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(3) 289, 332.

הטיפול צריך המטופל לבטוח בידע, בניסיון ובכנות
כוונותיו של המטפל, שמטרתו היחידה לעזור למטופל
ולהקל על סבלו. בקשר מסוג זה קיימות רגישות ופגיעות
רבה מצד המטופל שעל המטפל להכיר בהן ולהתחשב
בהן¹³. פגיעה מינית בתוך חדר הטיפולים, אשר אמור
להוות מרחב בטוח עבור המטופל או המטופלת, דומה
לפגיעה בתוך המשפחה. מניסיונו, הדגיש האיגוד כי
פגיעה במסלול החיים התקין של קורבנות פוטנציאליים
עתידיים שעלולים להיפגע, תדרוש שנים ארוכות וקשות
של התמודדות ושיקום.

זאת ועוד; ככל שהפגיעה המינית נעשית בגיל צעיר
יותר, הטראומה קשה יותר, ומותרת אחריה צלקות
עמוקות יותר¹⁴. האיגוד טען בדבריו כי בית המשפט
המחוזי בהחלטתו לא הביא בחשבון את הסוג המיוחד
של האוכלוסייה החשופה לפגיעה. לא מדובר בסיכון
ערטילאי על אוכלוסייה כללית שניתן להניח כי היא יכולה
להתמודד עם הסיכונים; מדובר באוכלוסייה ספציפית של

קטינים הזקוקים לטיפול פסיכיאטרי, שמידת פגיעותם
גדולה לעין ערוך עקב קטינותם ומצבם הנפשי. נסיבות
ביצוע המעשים שיוחסו לנאשם בפרשה הנדונה הצביעו
על ניצול לכאורה של מצבו הנפשי של המתלונן-הקטין
תוך פגיעה אנושה ביחסי האמון השוררים בין מטפל
למטופל. האיגוד טען כי נסיבות אלה, לצד הידע הקיים
אודות דפוסי העבריינות המינית, מעלים חשש כבד
כי הנאשם אינו מסוגל לשלוט בדחפיו וכי יש להגן על
הציבור מפניו.

סוגיה נוספת שעוררה ביקורת נגעה למהות ההגבלות
שהטיל בית המשפט המחוזי על עיסוקו של הנאשם,
כאמצעי למנוע מסוכנותו. במסגרת החלטתו קבע
בית המשפט את התנאי הבא:

”למטופל תימסר הודעה על כך שיש במקום מראה
חד-כיוונית כאמור, והוא ייתן הסכמה מפורשת
(בכתב ומראש) לקיומה של מראה שכזו.”

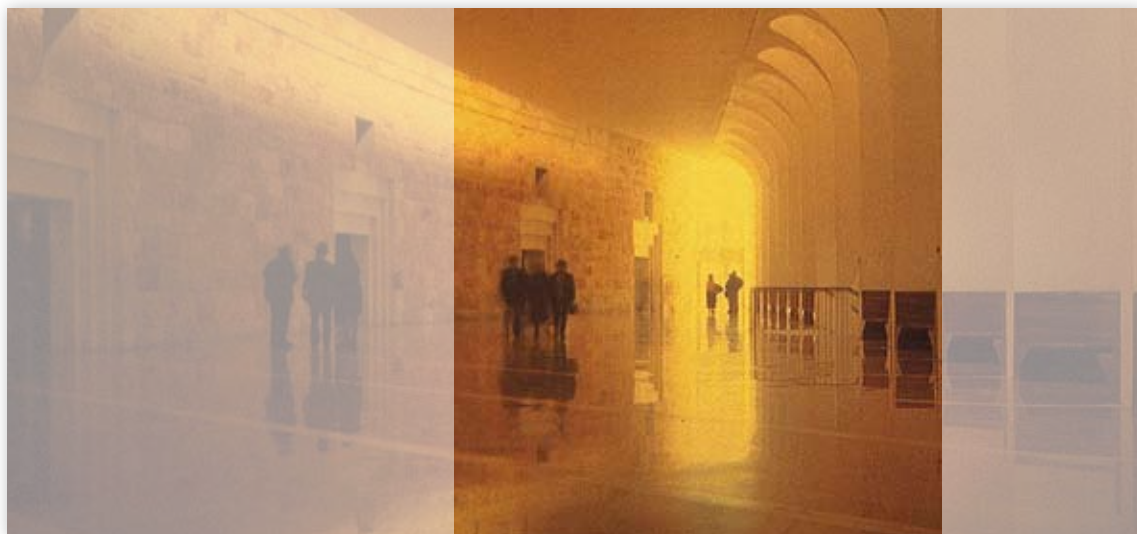
איגוד מרכזי הסיוע טען, כי ההגבלות שהוטלו מהוות
פגיעה במטופלים הפוטנציאליים. מעבר לכך שההסדר
המוצע אינו מונע אפשרות לפגיעה מילולית, הוא
מעלה בעיות אתיות קשות מבלי שיינתן עליהן מענה.
כך, למשל: האם יידעו את המטופל בסיבת קיומה של
המראה? האם בית המשפט רואה לנכון להעמיד קטינים
הזקוקים לטיפול בפני הבחירה האם הם מוכנים לקבל
טיפול מאדם הנמצא בפיקוח עקב חשד שביצע מעשים
מגונים בקטין אחר? כך ההסדר יוצר מצב פרדוקסלי:
הוא מכניס את הקטין לסיטואציה שבה בוצעה עבירה
לכאורה בדיוק באותה הסיטואציה... יתרה מזאת, לטענת
האיגוד, הסתרת מידע לגבי סיבת הצבת המראה אינה
מאפשרת מתן הסכמה מדעת לטיפול ואף עצם בקשת
ההסכמה ממנו מעמידה את המטופל במצב נפשי קשה
ומורכב.

בעוד המדינה התייחסה לשיקול של אמון הציבור
במערכת הרפואית, ביקש האיגוד להאיר את הסוגיה
מכיוון אחר - אמון הקורבנות במערכת המשפטית:
האם מערכת המשפט מגינה עליהם, כיצד מערכת
המשפט חושפת אותם לטיפול בידי מי שנחשד
בביצוע מעשים מגונים. את עיקרי הטיעון חתם האיגוד
באזהרה כי נאשם שפגע לכאורה, עלול לפגוע שוב,

13 ראו דבריו של בית-המשפט ברע"א 2736/95 מרדכי שרי
נ' ועדת המשמעת על פי חוק הפסיכולוגים, תשל"ד-1977,
פ"ד מט(5), 177, 183: "התלות של מטופלים בפסיכולוג
המטפל הינה עמוקה ביותר, ורבים הם המקרים שבהם
נוצרת מעורבות אמוציונאלית מרחיקת לכת, בעיקר מצד
מטופלות כלפי הפסיכולוג המטפל. אין ספק, כי מצבים
כאלה מביאים אתם קשיים גם בעבור הפסיכולוג, ונדרשת
מידה רבה של ריסון עצמי ושל השלטת עקרונות מוסריים
כדי לעמוד בסטנדרטים האתיים הקשורים במקצוע חשוב
זה. מצד שני, הפרת אותם כללים אתיים עלולה לגרום נזק
חמור למטופלים הנוגעים בדבר. יש גם לזכור, שמגעים
אלה מתקיימים בדרך כלל ביחידות, ולא בנקל קיימת
אצל קורבן ההפרה מוטיבציה מספקת כדי להתלונן על
התנהגות הפסיכולוג. קיימים כאן גם רגש הבושה וכן החשש
שלא תתייחסנה הרשויות באמון לדברי התלונה כנגד
הכחשתו הצפויה של הפסיכולוג." להרחבה נוספת על
אודות משמעות הפגיעה המינית והשלכותיה במסגרת יחסי
מטפל-מטופל, ראו: ק' ורדי, ניצול מיני בין מטפל למטופל
(הוצאת פרלשטיין-גינסר בע"מ, 2001).

14 מיטיבה להסביר ג'ודית לואיס הרמן בספרה טראומה
והחלמה (תל אביב: עם עובד, 1997) 121: "טראומה חוזרת
ונשנית המתרחשת בגיל הבגרות מכרסמת במבנה האישיות
שכבר עוצב, אבל טראומה שכזאת המתרחשת בילדות
מעצבת את האישיות ומעוותת אותה. הילד הלכוד בסביבה
מתעללת ניצב לפני משימות הסתגלות אדירות. עליו למצוא
דרך לשמור על הרגשת אמון בבני אדם שאינם ראויים
לאמון, על הרגשת בטחון במצב לא בטוח, על הרגשת
שליטה במצב לא צפוי להחריד, על הרגשת כוח במצב
של חוסר ישע. מאחר שאין הוא יכול לטפל בעצמו ולהגן
על עצמו, עליו לפצות על כשלון המבוגרים בטיפול ובהגנה
בכלים היחידים העומדים לרשותו - מערכת לא בשלה של
הגנות פסיכולוגיות."

ושוב יופקר ילד, אלא שבמקרה הבא ניתן יהא לומר
"הכתובת הייתה על הקיר". השבת הרישיון לנאשם
עלולה לסכן את הילד או הילדה, מטופליו הבאים של
הנאשם, בפגיעה.

חשיבות הפרשה

החלטתו של בית המשפט העליון בפרשת שפיץ התמקדה בסופו של דבר בעיקר בענייני סמכות ולא עסקה בטענות לגופם של דברים. יחד עם זאת, מוכנותו העקרונית של בית המשפט העליון לשמוע את הטענות שהועלו מזווית הראייה של קורבנות העבירה, מלמדים על פתיחות ועל הכרה בחשיבות השמעת קולם של נפגעי עבירה ובחשיבות החשיפה לידע המקצועי והטיפולי המובא מפי איגוד מרכזי הסיוע כארגון המתמחה בסיוע לנפגעי עבירה. הגשת הבקשה של האיגוד להצטרף כידיד בית המשפט והופעתו בפני האחרון מהווים צעד חשוב ומשמעותי בדרכם של נפגעי עבירה להשמיע קולם בבית המשפט, כשהם מגובים בארגון גדול המייצג את האינטרס הכללי, לצד הפרקליטות ואל מול הנאשם.

בתי-דין של ביברות?

פרופ' ירון אזרחי

המאמר פורסם בגיליון מס' 69 של "העין השביעית"
מרצה למדעי המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים

שמערכת המשפט לא הרשיעה מחוסר ראיות, או מחוסר עניין לציבור, נוהגים לעשות שימוש באמצעי התקשורת כדי להכריז על חפותם. הם יוצאים אל הציבור כחתנים ביום חתונתם, בחיך מלא שביעות רצון עצמית, ומטשטשים בעזרת יועצי תקשורת את ההבדל הגדול בין העדר בסיס לתביעה או הרשעה משפטית לבין חפות מוסרית. כשהציבור מוחה על התנהלות כזו בזירת התקשורת, קמים עליו אנשי שררה ועורכי-הדין המשרתים אותם וזועקים "הרפו, אל תהיו בית-דין של כיכרות!".

כשמדובר במעשים פליליים בין אדם לחברו, בדרך-כלל אין הציבור מתערר להביע את דעתו וטוב שכך. אולם כשמדובר בהפרת אמונים, בשוחד, גניבה, במרמה וגם בעבירות מין של נשיא, ראש ממשלה, שר או חבר כנסת, הנפגע העיקרי אינו אדם פרטי אלא הציבור כולו והוא זכאי לקבל את הסעד המשפטי נגד שליחיו הבוגדניים. לציבור יש עניין ישיר בענישה של מורשעי צמרת השלטון, באופן שירתייע ויגן עליו בעתיד.

במקרה של משה קצב, חש הרוב הגדול של הציבור שהסכם הטיעון שנעשה בשמו בחזרי חדרים אינו מספק לו את הסעד האלמנטרי, בנוסף לפגיעה באזרחיות שלכאורה היו באופן ישיר קורבן למעשיו. היועץ המשפטי לממשלה פעל בשם המדינה שאמורה לייצג את הציבור, ולכן רשאי הציבור להתכנס ולמחות על העסקה הבלתי סבירה שנעשה בשמו.

ראוי להדגיש: 30 אלף המפגינים והמפגינות בכיכר רבין נגד הסדר הטיעון עם קצב לא ביקשו שהכיכר תתפוס את מקומו של בית-המשפט בעשיית צדק. להפך, ההפגנה היתה בעיקרה ביטוי לרצונו העז של ציבור גדול להחזיר את התיק לבית-המשפט לצורך עשיית דין צדק. כל מי שיכתוב את ההיסטוריה של התקופה הזאת בישראל לא יוכל להתעלם מן הנתונים הבאים: א. ממדי השחיתות המדהימים שנחשפו בצמרת השלטון

30 אלף המפגינים והמפגינות בכיכר רבין נגד הסדר הטיעון עם הנשיא לשעבר משה קצב לא ביקשו שהכיכר תתפוס את מקומו של בית-המשפט; הם ביקשו להחזיר את התיק לבית-הדין.

ככל שמערכת המשפט נעשתה מקצועית יותר, ככל שמשפט צדק נתפס תלוי יותר בהקפדה על דקדוקי נוהל, דיני ראיות, זכויות העומד לדין, תקינות החקירה הנגדית - כך התרחקה עשיית המשפט מכיכר העיר. אם במערכות המשפט באירופה הקונטיננטלית השאירה מורשת המונרכיה האבסולוטית מבני סמכות הייררכית, הרי שבמסורת האנגלוסקסית, בעיקר באנגליה ובארצות-הברית, בחברות שהצמיחו את הדמוקרטיה היציבות והמשוכללות ביותר בעת החדשה, נשמרה זיקה חזקה יותר למורשת הדמוקרטית של הכרעת הציבור באמצעות מוסד חבר המושבעים.

המושבעים בשיטה האנגלוסקסית שימרו את היסוד הפרקטי והסמלי של עקרון ריבונות העם. אך גם בשיטות משפט דמוקרטיות ללא מוסד המושבעים, המערכת המשפטית באה להכריע - לפי החוקים שהריבון חוקק באמצעות שליחיו - כדי להגן על הציבור מפני שרירות השלטון, מפני אזרחים המבקשים לפגוע בו, ולפעמים אף מפני הציבור עצמו ברגעים של התלהמות, הסתה ואיבוד שיקול דעת.

עם התפתחות התופעה של דעת קהל בחברת המונים המודרנית, בעיקר החל מן המהפכה הצרפתית, תהליך שהלך והתגבש באמצעות צמיחת העיתונות והתקשורת האלקטרונית - הפכה גם דעת הקהל למרכיב חשוב בתהליך עשיית הצדק בחברה. אולם בשל מקצועיות ההליכים המשפטיים, נוקזו סמכותה וכוחה העיקריים של דעת הקהל לשיפוט מוסרי ופוליטי של עבריינים - בעיקר עברייני הצווארון הלבן. מצב זה יצר גם בישראל את התופעה שעבריינים

דרכים רבות ומגוונות להביע את תסכוליו ואת שאט נפשו ממנהיגות מושחתת וכושלת כזו הקיימת היום. עד כה בלטה דווקא אדישותו של הציבור אפילו ביחס למעשי שחיתות שקופים לכל עין. יתר על כן, גם האינטנסיביות של העיסוק התקשורתי בשחיתות נוטה לייאש את הציבור ולא להובילו להפגנות בכיכר העיר. אף כי תפקוד אמצעי התקשורת הוא לעתים קרובות מדי מקומם ונקוב חורים, הם ממשיכים למלא את תפקידם בייצוג החוויה המצטברת של הציבור, חוויה שהיא פרי של ניסיון יומיומי ומידע ממגוון רחב של מקורות אלטרנטיביים.

עם זאת, אחטא לאמת אם אומר שהסכנה של בתי-דין מהירים, בכיכר העיר הפיזית או האלקטרונית, איננה קיימת. הסכנה הזאת לא היתה מעולם גדולה יותר מאשר בימים אלה, כשראש ממשלה, שר משפטים ומקהלת הנוהים אחריהם מנסים לקעקע את יסודות האמון, הכבוד והעצמאות של בית-המשפט העליון ומערכת המשפט כולה. לציבור הישראלי אין נטייה להיות שופט בכיכרות, אך אם תיהרס מערכת המשפט, יישאר בית-הדין בכיכר העיר כאלטרנטיבה היחידה, ואז תהפוך הדמוקרטיה הישראלית לאפיזודה היסטורית חולפת.

זעזעו את הציבור ויצרו גל של אי אמון בפוליטיקה – תופעה שעלולה להביא לקריסת דמוקרטיה; ב. אנשי השררה הנחשדים בשחיתות, בסיוע עוזריהם וגורמים פוליטיים שמזמן רואים בדמוקרטיה ובעיקר בעצמאות בית-המשפט ובמעמדו המיוחד מכשול, יצאו במתקפה ללא תקדים על מערכת המשפט, זו שאמורה להגן על הציבור מפניהם; ג. חוקרים ומומחים רבים למשפט קונסטיטוציוני ולמדע המדינה הביעו חשש כבד מפני הנזק שעלול להיגרם לדמוקרטיה לאורך זמן, אם לא יינקטו אמצעים מידיים לעצירת ההסתערות על מוסדות אכיפת החוק.

נקל להבחין שמי שמטיח בציבור ובתקשורת את ההאשמה בדבר "בתי-דין של כיכרות" הם בעיקר נציגים של קבוצה פוליטית מסוימת, שבאה להגן על המושחתים מפני דעת הקהל, יחד עם בעלי בריתה בימין הפוליטי והדתי הרואים בכך הזדמנות לקדם פרוגרמה של ערעור מעמדו העצמאי של בית-המשפט העליון.

אין ספק שהציבור הישראלי סובל מכשלונה של מערכת החינוך בהנחלת נורמות והקניית כלים של חשיבה עצמאית וביקורתית, כתשתית לאזרחות פעילה. עם זאת, הציבור הישראלי אינו מטומטם והוא מוצא לעצמו

צדק מאחה ועבירות מין – מחשבות ודילמות

עו"ד בת-עמי ברוט ועו"ד רחל גרייבין

בת-עמי ברוט היא פרקליטה במחלקה הפלילית בפרקליטות המדינה ודוקטורנטית למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים רחל גרייבין היא רכזת ליווי נפגעות בהליך הפלילי (משטרה) במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ואונס בירושלים וסטודנטית לתואר שני בעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר-גוריון

התייחסותו של בית המשפט העליון לנושא הצדק המאחה מצביעה על ההתעניינות הגוברת באסכולת הצדק המאחה ובאפשרויות ליישומה. כניסת הנושא לשיח המשפטי, ובייחוד בהקשר של עבירות מין, דורשת בחינה מעמיקה באשר למהותה של האסכולה בכלל, ובאשר לטיב התאמתה במקרים של עבירות מין בפרט.

הצדק המאחה (Restorative Justice) הוא אסכולה המציעה דפוס חשיבה ייחודי באשר למהות המעשה הפלילי, השלכותיו, דרכי ההתמודדות עימו והתגובה הראויה לו. על פי גישת הצדק המאחה, מעשה העבירה יוצר "סכסוך" בין מבצע העבירה לבין הנפגע ממנה, דבר הגורם לפגיעה הן בצדדים הישירים למעשה העבירה והן במעגלים רחבים יותר (דוגמת הקהילה, בני משפחתו של הנפגע וכדומה)³. מטרת הצדק המאחה היא לאחות את הפגיעות שנוצרו בעקבות מעשה העבירה בשלושה מישורים: מתן מענה לצרכים הרגשיים, החברתיים והחומריים של נפגע העבירה; הבטחת שלומה וביטחונה של הקהילה וביסוס ערכיה; שילובו מחדש של מבצע העבירה בקהילה. תהליך איחוי הפגיעות מתבצע על ידי שיתוף הנפגעים ממעשה העבירה בהחלטות בדבר הפעולות שעל מבצע העבירה (הפוגע) לבצע על מנת לאחות את הפגיעות.

השיתוף המלא של נפגע העבירה בהליך הצדק המאחה ובהחלטות המתקבלות במסגרתו, מציבים את נפגע העבירה במקום שונה באופן מהותי מזה הניתן לו כיום בהליך הפלילי: בעוד שבהליך הפלילי נפגע העבירה אינו צד להליך ותפקידו מתמצה בהיותו עד

לאחרונה ניתן בבית המשפט העליון פסק דין בע"פ 6768/05 מדינת ישראל נ' פלוני (פסק הדין טרם פורסם). בפסק הדין נדון ערעורה של המדינה על קולת עונשו של הנאשם (להלן: "הפוגע"), שהודה והורשע בביצוע עבירות אינוס ומעשים מגונים בבת דודתו הקטינה (להלן: "הנפגעת"). לאחר ששקל את חומרת המעשים שביצע הפוגע ואת חומרת הפגיעה בנפגעת, בצד היבטי השיקום, המניעה והתיקון של הפוגע – גזר בית המשפט המחוזי על הנאשם עונש של שישה חודשי מאסר בעבודות שירות. זאת, בהתייחס במיוחד לחרטתו ולכברת הדרך השיקומית המשמעותית שעשה. במסגרת הערעור ביקשה המדינה לגזור על הפוגע עונש מאסר בפועל שיהלום את חומרת המעשים ואת עוצמת הפגיעה במתלוננת.

במהלך הדיון בערעור בבית המשפט העליון, התייחס בית המשפט למורכבותו הרבה של המקרה, הכוללת, בין היתר, את הקשר המשפחתי בין משפחות הפוגע והנפגעת והקרע העמוק שנוצר בעקבות ביצוע העבירות; את מצבה הקשה של הנפגעת כפי שעלה באופן מפורט מתסקיר הקורבן שהוגש; את התהליך השיקומי של הפוגע שהיה קטין בראשית ביצוע העבירות ואת חרטתו. אגב כך העלה אחד משופטי ההרכב את האפשרות לבחון נקיטה בהליך צדק מאחה בתיק. תגובתה של נציגת שירות המבחן להצעה זו הייתה כי שירות המבחן אינו ערוך לביצוע הליך צדק מאחה בעבירות מין, בין השאר בשל העובדה כי הוא אינו עומד בקשר עם קורבן העבירה².

1 כן נגזרו עונשים נוספים של מאסר על תנאי, צו מבחן והשתתפות בקבוצה טיפולית לעברייני מין ופיצוי למתלוננת.
2 יצוין כי בית המשפט העליון דחה את ערעור המדינה על קולת העונש והותיר את העונש של 6 חודשי עבודות שירות על כנו, בצד העונשים הנוספים שפורטו לעיל. בהחלטתו קבע בית המשפט העליון כי "זהו מסוג המקרים הנדירים בהם אינטרס הציבור שבענישה מצדיק מתן משקל יתר לשיקום על פני הגמול, ואנו מקווים כי תימצא בעתיד הדרך הנאותה שבה יוכל המשיב להביע את חרטתו גם בפני המתלוננת, וכי החרטה תתקבל בנפש חפצה" (פיסקה 10 לפסק הדין).

3 הרחבה באשר לאסכולת הצדק המאחה ראו בספרה של ענת פרקש "צדק מאחה בתחום המשפט הפלילי" (המרכז הארצי לגישור וליישוב סכסוכים, משרד המשפטים, 2002).

בלבד⁴, הרי שהליך הצדק המאחה מאפשר לנפגע להפוך מפסיבי לאקטיבי ולהיות שותף מלא ובעל זכות הכרעה באשר לתוצאות ההליך. כמו כן, ההליך מאפשר לנפגע העבירה להביא את סיפור הפגיעה שלו ולתאר את חווייתו הסובייקטיבית כנפגע. כך יכול נפגע העבירה לבטא את כעסו וכאבו, לקבל ממבצע העבירה תשובות לשאלותיו, לקבל הכרה בעוול שנגרם לו ופיצוי על נזקיו.

בשנים האחרונות אימצו מדינות רבות את גישת הצדק המאחה והליכה כדרך להתמודדות עם מעשי עבירה, הן כאלטרנטיבה למשפט הפלילי והן כהליך משלים לו. בישראל החלו ליישם את עקרונות הצדק המאחה במספר תוכניות המופעלות ברובן על ידי שירות המבחן. ככלל, התוכניות בארץ אינן מיועדות להתמודד עם עבירות מין. בכמה מדינות מופעל הליך צדק מאחה גם בעבירות מין. נשאלת השאלה האם ניתן וראוי להחיל את הליכי הצדק המאחה בעבירות מין, כחלופה או כהשלמה להליך הפלילי?

שאלה זו מעוררת תהיות רבות וביקורת בקרב העוסקים בתחום הפגיעה המינית, ובכללם כותבות מאמר זה⁵.

שאלת ההתאמה של הליכי הצדק המאחה להתמודדות עם עבירות מין היא מורכבת, הן במישור התיאורטי והן מבחינה מעשית.

לעבירות המין יש מאפיינים ייחודיים, המבחינים אותן מעבירות אחרות ולפיכך דורשות גם התייחסות הנותנת ביטוי לייחודיות זו. על פי התפיסה הפמיניסטית⁶, עבירות המין מבוצעות על רקע חוסר השוויון הבסיסי בחברה ופערי הכוחות המובנים בין גברים לבין נשים. אשר על כן, התמודדות המתייחסת לאירוע כאל סכסוך 'פרטי' בין מבצע העבירה לנפגעת⁷ אינה נותנת ביטוי לאופי החברתי של העבירה ולסביבה שהיא מתקיימת בה⁸.

כמו כן, המוטיבים הדומיננטיים בעבירות המין הם שליטה, אלימות וניצול תוך טשטוש גבולות ומחיקת האחר. עולה השאלה האם הליך הצדק המאחה בנוי כך שיוכל לנטרל את המוטיבים האמורים, ולמנוע את שחזור השיח הפוגעני ואת הרה-ויקטימיזציה של הנפגעת.

קשיים פוטנציאליים נוספים של הליך הצדק המאחה נוגעים למקומו של מבצע העבירה בהליך. ישנו חשש

4 יש לציין כי בשנים האחרונות חל שינוי משמעותי במעמדו של נפגע העבירה בהליך הפלילי ובזכויות המוקנות לו במסגרת ההליך. מגמה זו מתבטאת בחקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה התשס"א-2001, המקנה לנפגע העבירה זכויות שונות וביניהן הזכות לקבלת מידע והזכות להבעת עמדה ביחס להחלטות משמעותיות בהליך, דוגמת הסדר טיעון. עם זאת השיפור במעמדו של נפגע העבירה בהליך הפלילי לא העלה אותו לדרגת שותף בהליך, ואין בכוחו להכריע את תוצאות ההליך או לשלוט על מהלכיו. בנושא זכויות נפגעי העבירה בהליך הפלילי ראו במאמרים הבאים: אורי ינאי, "חידוש במשפט הפלילי: הגשת 'תסקיר נפגע עבירת מין' על ידי שירות המבחן למבוגרים"; משה חובב, לסלי סבה, מנחם אמיר "מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה מדיניות ויישום" 235 (ירושלים: המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי ומיכאל סאקר, 2003); לסלי סבה וטלי גל, "זכויות נפגעי עבירה בישראל", ספר שמגר - מאמרים כרך ב 157 (לשכת עורכי הדין 2003).

5 כותבות המאמר הן מתנדבות ופעילות במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ואונס בירושלים מזה כשש שנים. בהקשר זה, נקודת המבט של כותבות המאמר מתרכזת בנפגעות תקיפה מינית וברצון לשמוע את קולן ולכבד את רצונותיהן וזוהי יודגש כי המאמר אינו מייצג את גישת משרד המשפטים ביחס לנושא הנדון. נוסף על כך, יצוין כי כותבת המאמר הראשונה עורכת מחקר לדוקטורט בנושא: "צדק מאחה ועבירות חמורות: המקרה של נפגעי עבירות מין", בהנחיית פרופ' אורי ינאי מבית הספר לעבודה סוציאלית של האוניברסיטה העברית, ופרופ' לסלי סבה מהפקולטה למשפטים והמכון לקרימינולוגיה של האוניברסיטה העברית.

6 Hopkins, Quince C., & Koss, Mary P, Incorporating Feminist Theory and Insight into a Restorative Justice Response to Sex Offenses, 11(5) VIOLENCE AGAINST WOMEN 693 (2005).
7 בדיון אודות עבירות המין השתמשנו במונח "נפגעת" הנותן ביטוי לנתונים הסטטיסטיים, לפיהם רוב נפגעי עבירות המין הינן נשים. עם זאת, מונח זה והדיון בכללותו מתייחס גם לנפגעים גברים.
8 עפרה שניידר, "האומנם הזדמנות לחרטה ולתיקון? על צדק מאחה ויישומו לעניין אלימות כלפי נשים", על הקו 7 (2004).

שמבצע העבירה ישתמש במניפולציות על מנת לזכות בהקלה בעונשו או בהטבות אחרות⁹. חשש זה מטיל ספק בכנות מניעיו להשתתף בהליך וביכולתו של ההליך ליצור שינוי אמיתי אצל מבצע העבירה¹⁰. בהיעדר שינוי קיים סיכון משמעותי להישנות העבירות ולקורבנות נוספים.

הניסיון ליצור שינוי ושימת הדגש בהליך הצדק המאחה על שיקום, ריפוי וטיפול מציבים את שיקולי הגמול, ההרתעה והגינוי במקום משני. בהקשר זה, עלול האינטרס הציבורי להיפגע בענישת מבצעי עבירות המין, במלחמה בתופעה ובהעברת מסר אחיד באשר לחומרת המעשים¹¹.

בנוסף לביקורת האמורה, יש המבטאים גישה פסימית באשר לאפשרות המעשית ליישם את הליך הצדק המאחה בעבירות מין.

בהיבט של הפוגע, ישנם מחקרים המצביעים על כך שקשה עד בלתי אפשרי לשקם או "לרפא" עברייני מין. לפיכך, שימת הדגש על שיקום, ריפוי וטיפול אינה רלוונטית בהתייחס לעבריינים אלו.

בהיבט של הנפגעות, יש המטילים ספק בכוננותן של נפגעות עבירות המין להביע הסכמה להשתתף בהליך. הסכמה זו היא מהותית ומהווה תנאי לכינון ההליך, ובהיעדרה אין משמעות מעשית לדיון התיאורטי. אי-ההסכמה עשוי לנבוע מחוסר רצונה של הנפגעת להיפגש עם מבצע העבירה או מהתפיסה שלמבצע העבירה אין 'מה להציע' לנפגעת, שכן אין מה שיוכל לפצות אותה על האובדן או לתקן באמת את הנזק שנגרם לה¹². מכיוון שממילא ניתן לקבל פיצוי כספי גם בהליכים אזרחיים, הרי שאין שום יתרון מבחינה זו להליך הצדק המאחה.

מן הצד השני, ניתן להצביע על גישות הגורסות כי אין לדחות על הסף את השימוש בהליכי הצדק המאחה בעבירות מין, וכי ניתן להתמודד עם חלק מהביקורת באמצעות התאמת ההליכים ליישום בעבירות מין, בהתחשב בייחודיותן ותוך מתן דגש להגנה על נפגעת העבירה. במסגרת ההתאמה ישולבו אנשי מקצוע המתמחים בטיפול בנפגעות תקיפה מינית שילוו את ההליך. כחלק מהליווי יש צורך באשת מקצוע שתלווה את נפגעת העבירה, תשמש לה מקור תמיכה והכלה ותבחן האם ההליך מיטיב עמה. כמו כן יש לבדוק האם הפוגע מתאים להשתתף בהליך. תנאי בסיסי ומקדמי להשתתפותו בהליך היא הסכמתו על עובדות מרכזיות, בכלל זה הודאתו בפגיעה, נטילת אחריות על המעשה והבעת חרטה.

מישור נוסף של התאמה הוא בחירת השלב המתאים לביצוע ההליך: טרם הגשת כתב האישום או במקומו; לאחר הגשת כתב האישום וטרם גזירת הדין; לאחר גזירת הדין ובמהלך ריצוי העונש.

המצדדים ביישום הליך הצדק המאחה בעבירות מין טוענים כי ככל שהפגיעה שנגרמה לנפגעת העבירה היא חמורה יותר, כך גובר הצורך בתיקון ומתעצמת חשיבות שיקומה. משכך, דווקא הליך הצדק המאחה שנועד לתקן ולאחות את הפגיעות שנגרמו, ובראשן את פגיעותיהן של נפגעות העבירה, עשוי להתאים¹³.

זאת ועוד, במהלך הפגיעה המינית חווה הנפגעת אובדן שליטה, תחושת חוסר אונים ופגיעה ברצון ובאוטונומיה האישיים. הליך הצדק המאחה מציב את הנפגעת במרכז ההליך וכל כלליו מכוונים אליה: כניסה להליך מותנית ברצונה ובהסכמתה; קצב התקדמות ההליך ואופיו תלויים בה; ומעל לכל - הנפגעת מחליטה מה יהיו תוצאות ההליך. בדרך זו מוחזרת השליטה לידיה של הנפגעת והיא יכולה ליצור את ה"צדק" המתאים לה אשר עונה על צרכיה באופן המיטבי. ההליך אף עשוי להפוך את הנפגעת מחסרת שם ופנים לבעלת קול וזהות מוגדרת.

באשר לספקות בדבר האפשרות המעשית ליישם את ההליך בעבירות מין, קיימים מחקרים המצביעים על נכונותן של נפגעות עבירות מין להשתתף בהליכי צדק מאחה. המניעים להסכמתן להשתתף בהליך הם: הצורך

9 דוגמת סגירת תיק פלילי; יציאה לחופשות או קיצור שליש מתקופת המאסר.

10 ראו במאמרה של: Kathleen Daly, Restorative Justice and Sexual Assault: An Archival Study of Court and Conference Cases, 46(2) BRITISH JOURNAL OF CRIMINOLOGY 334 (2005).

11 ראו לעניין זה אצל בני שטיינברג, "הליך הגישור בעניינים פליליים: מקורותיו, התפתחותו והיחס בינו ובין המשפט הפלילי", *שערי משפט* ג(1) 131 (2002).

12 ראו לדוגמה בדבריו של ד"ר אורי תימור מהחוג לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן, בכתבתו של דוד רפ, "קורבן יקר, סליחה. כמה מפחיתים לי מהעונש?", *הארץ* 11.6.2004. לגישתו של ד"ר טימור, כפי שהובעה במאמר, החלת הליך צדק מאחה בעבירות חמורות מתאים, אם בכלל, בשלב מאוחר, לאחר הרשעת הפוגע ומתן גזר דינו.

13 ראו לעניין זה במאמרו של שטיינברג, לעיל ה"ש 8.

לספר את סיפור הפגיעה האישית והשפעתה על חייהן של הנפגעות; קבלת הכרה בפגיעה; הצורך לשאול את מבצע העבירה שאלות והרצון להגיע לסגירה (Closure) ולהמשיך בחיים¹⁴.

נתון נוסף שאין להתעלם ממנו הוא השיעור הגבוה מאוד (כ-80%) של נפגעות התקיפה המינית שפנו למרכזי הסיוע, אך בחרו שלא להגיש תלונה במשטרה ולעבור הליך פלילי. אפשר להסיק מכך שנפגעות אלה לא מצאו בהליך הפלילי מענה מתאים להן. העובדה שההליך הפלילי, המהווה כיום את "הזירה הרשמית" להתמודדות ולתגובה לעבירות המין, מטפל רק בכ-20% מהמקרים, מחייב חשיבה מחודשת באשר לסיבות לכך וחיפוש אלטרנטיבה נוספת שתאפשר מענה למעגל מקרים רחב יותר.

יתרה מכך, בקרב אותם 20% מהמקרים שבהם בוחרות הנפגעות לפנות להליך הפלילי, לא בכלום נמצא מענה הולם בכלים המשפטיים, בהתחשב בתיקים שנסגרים ללא הגשת כתב אישום או מסתיימים ללא הרשעה. מהיכרותנו את ההליך הפלילי ואת החוויות שעוברות נפגעות העבירה במהלכו, נוכחנו לדעת שבמקרים רבים גם כשהתיק מסתיים בהרשעה, הנפגעות מעידות על תחושה של פגיעה חוזרת והיעדר שליטה המקשים עליהן להתמודד עם הפגיעה¹⁵.

במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בקופנהגן, דנמרק¹⁶, מוצע לנפגעות הליך הצדק המאחה כאמצעי העשוי לסייע להן לבנות מחדש את ביטחונן העצמי, לשלוט שוב בחייהן ולחדש את תחושת הצדק שלהן. ההליך נבנה בעקבות

תחושותיהן של הנפגעות שהגיעו למרכז הסיוע, לפיהן לא הגיעו לסגירה ולתיקון ולא מצאו מענה בהליכים הקיימים. התוכנית מתחשבת בראש ובראשונה ברצונה של הנפגעת בכל שלבי ההליך. אין הכרח להיפגש עם הפוגע, אלא ישנן אפשרויות חלופיות כגון התכתבות או פגישות נפרדות עם מנחי ההליך. במקרים שבהם הנפגעת והפוגע מסכימים להיפגש, נערכות כמה פגישות מקדימות עם כל צד בנפרד, ובסוף יש מפגש משותף שבו מסופר סיפור הפגיעה ונדונות הדרכים לאיחוי פגיעותיה של הנפגעת. במרכז הסיוע בדנמרק מתרשמים כי התוצאה החשובה ביותר שמניבה ההשתתפות בהליך היא יכולתה של הנפגעת להתגבר על חוויית הקורבנות, לנקוט עמדה אקטיבית ולעשות צדק בעצמה. כל אלה מאפשרים במקרים רבים, את החזרת השליטה לחייה של הנפגעת ואת האפשרות להמשיך בחייה מבלי להיתקע במעשה העבירה ובהשלכותיו.

הדיון בשאלה שהוצגה במאמר זה הוא מורכב ורחב יריעה ואי אפשר להקיפו במסגרת מצומצמת זו. אין ספק כי שאלות רבות וחשובות מצריכות ליבון ומחשבה. אשר על כן, ראוי לייחד לנושא דיון מעמיק שייקחו בו חלק לצד אנשי משפט ואקדמיה, גם אנשי טיפול וגורמי סיוע בעלי ניסיון בעבודה עם נפגעות תקיפה מינית ועם עברייני מין. הליך הצדק המאחה אינו מתאים לכל המקרים או לכל הנפגעות. עם זאת, נראה לנו כי מעבר לתרומה לשיח האקדמי-תיאורטי, עשויה להיות לדיון זה משמעות מעשית שתשמש אפיק נוסף במסע ההתמודדות של נפגעות התקיפה המינית.

14 Umbreit, Mark, Coates, Robert B., & Bradshaw, William, *Victims of Severe Violence in Dialogue with the Offender: Key Principles, Practices, Outcomes and Implications, in RESTORATIVE JUSTICE IN CONTEXT: INTERNATIONAL PRACTICE AND DIRECTIONS* 123 (Devon, UK and Portland Oregon: William Publishing, 2003).

15 ג'ודית לואיס הרמן בספרה "טראומה והחלמה" (הוצאת עם עובד, 2004), בעמ' 92-96, סוברת כי מערכת המשפט הפלילי ה"מאורגנת כשדה קרב שבו אסטרטגיות של טיעונים תוקפניים ומתקפה פסיכולוגית" מהווה סביבה עוינת עבור הנפגעות, ואף יוצרת חוויה של אונס שני. זהו לטעמה ההסבר לשיעור התלונות הנמוך. מאמר נוסף בנושא ראו אצל מירב דדיה ועידו דרויאן, "הקורבן בהליך המשפטי", הסוד ושברו, סוגיות בגילוי עריות, 498 (צביה זליגמן וזהבה סולומון עורכות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2004).

16 Madsan, Karin Sten & Andersson, Hanne, *The Challenges of Mediating Rape*, justpeace.massey.ac.nz (2004)

מתנדבת בפרויקט הליווי בהליך הפלילי

הכותבת היא מתנדבת במרכז הסיוע "תאיר" ברחובות. ד"ר לביולוגיה במכון ויצמן

על י', החמירו את מצבה הנפשי והוסיפו על הטראומה שחוותה בעת הפגיעה המינית. הרגשתי שאני משמשת לה משענת ומקור כוח שסייעו לה להישיר מבט ולהשמיע את קולה מול התוקף, כמו גם מול החוקרת המשטרית שניסתה לפקפק באמינותה. במשך כל הזמן שחלף מאז החלה החקירה ועד ההחלטה להגיש כתב אישום נגד התוקף, י' הייתה בקשר טלפוני רציף עם מרכז הסיוע ואתי. השיחות אתה לא היו קלות עקב מצבה הנפשי הקשה. י' התלבטה מאוד האם להמשיך בהליך בעיקר משום שפחדה מהתוקף, וגם מפני שלא קיבלה תמיכה ממשפחה, שניסתה לשכנע אותה להסיר את התלונה. תפקידי היה לסייע לה להתמודד עם ההתלבטויות והפחדים, לשקף לה את המציאות, לעודד ולחזק אותה. כעבור כשנה ליוויתי את י' בהכנה לקראת עדותה בבית המשפט, שם הייתה צריכה לשחזר את האירוע. זה לא היה קל לה משום שבשחזור חזרו אליה שוב ושוב הרגשות הקשים שליוו אותה בעת התקיפה. המשכתי ללוות אותה

שמי רחל ואני בת 33. הגעתי למרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ברחובות לפני כחמש שנים כשהייתי דוקטורנטית בביולוגיה במכון ויצמן. במשך שנות לימודי עסקתי בפעילויות התנדבותיות שונות וחיפשתי מקום נוסף להתנדב בו. בעקבות מודעה שראיתי במכון ויצמן, פניתי למרכז הסיוע. עברתי קורס מתנדבות שהיה מרגש, מגבש ולמדתי בו הרבה, ומאז אני מתנדבת במרכז. במהלך השנים שבהן התנדבתי במרכז הסיוע איישתי משמרות בקו החירום 1202, נפגשתי עם נפגעות, ליוויתי אותן בהליך הפלילי והנחיתי שני קורסים למתנדבות בנושא "ליווי בהליך הפלילי". ההתנדבות במרכז הסיוע הובילה אותי לתהליך הארוך שבסופו בחרתי לעזוב את תחום הביולוגיה ולהתמקד בתחום החברתי-קהילתי. היום אני מנהלת את מרכז המידע והיעוץ לבני נוער בעמותת "עלם" בנתניה. העבודה היא עם בני נוער בסיכון, המתמודדים עם משברי גיל ההתבגרות ואני בתהליך קבלה ללימודי עבודה סוציאלית.

המפגש וההיכרות שלי עם י'

בשנת 2003 פנתה י', חיילת בת 20, למרכז הסיוע לאחר שנאנסה באכזריות, וביקשה עזרה בליווי בחקירה המשטרית. נפגשתי עם י' בתחנת המשטרה וליוויתי אותה בעת שמסרה את עדותה. ליוויתי אותה גם במהלך העימות שנערך בינה לבין התוקף. היא הייתה במצב פיזי ונפשי קשה. התקיפה הייתה מלווה בפציעה גופנית וי' הייתה מבוהלת, מפוחדת ומבולבלת מאוד. אני מאמינה שללא הייתי נוכחת בהליך המשטרתי, י' הייתה מוותרת על הכול ועוזבת את המקום. ההמתנה הממושכת, חוסר הרגישות שגילו השוטרים למצבה, השעות הארוכות שנמשך ההליך, החקירה הצולבת ולבסוף המפגש הלא-מתוכנן עם התוקף - הקשו מאוד

צילום: מעין תעודי

גם כשהעידה בצורה אמינה, מרגשת ומשכנעת נגד התוקף בבית המשפט המחוזי בבאר שבע. ישבתי לצידה באולם בית המשפט והנוכחות שלי ושל קהל אוהד ומאמין בעת החקירה הנגדית הצולבת מטעם סנגורו של הנאשם

- הייתה גורם מחזק שסייע לה להעיד.

בהמשך י' נמנעה מלהשתתף בהליך המשפטי ועודכנה על ידי מרכז הסיוע בהתפתחות המשפט.

לאחר שהנאשם הורשע בדין קבע בית המשפט כי ייערך לי' תסקיר קורבן כדי להביא בפני השופטים את הנזק שנגרם

לה בעקבות התקיפה. נפגשתי עם עורכת התסקיר, הכנתי את י', תמכתי ועודדתי אותה בעת עריכת התסקיר.

ביהמ"ש דן את הנאשם לשמונה שנות מאסר בפועל.

מאז שניתן גזר הדין ועד היום אני בקשר עם י', לעתים בטלפון ולעתים בפגישות פנים אל פנים. אני מלווה אותה בצמתים חשובים בחייה: בהפנייתה לטיפול נפשי ושמירה על השתתפותה בטיפול, בלבטיה לגבי המשך חייה, בלימודים, במעברי זירה, בפרידה מההורים, בזוגיות ובהקמת משפחה.

מרכז הסיוע משתתף בדיוני וועדת האלימות של השב"ס באשר לחופשותיו של הנאשם.

הקשר שלי עם י' נמשך זה זמן רב והוא משמעותי מאוד עבורי. אני אוהבת אותה כאישה ומעריכה את הכוחות שמצאה בעצמה להשתקם ולהמשיך בחיים נורמטיביים. על אף ההשלכות הנפשיות המתמשכות של הפגיעה בכל תחנה בחייה, י' גילתה אומץ לב נדיר ויכולת הישרדות ראויה לציון.

זכות גדולה נפלה בחלקי להכיר את י' וללוות אותה בתקופה הקשה שעברה. אני מאמינה שהאמון שנתתי בה סייע לה לצלוח את ההליך ואני הבנתי עד כמה חשובה והכרחית פעילות מרכזי הסיוע.

המרחב הפרטי, המרחב הטיפולי והמרחב הציבורי – הדיאלוג הבלתי פתור

ד"ר דניאלה שבאר-שפירא

עובדת סוציאלית-קלינית מטפלת פרטית וקבוצתית בנשים ומרצה בחוג לעבודה סוציאלית בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים מתוך הרצאה שהתקיימה בערב עיון של איגוד מרכזי הסיוע והקליניקה המשפטית לסיוע לנשים נפגעות אלימות, הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, 21 בדצמבר 2006

עולמן של הנפגעות מתבלבל: הן העולם המוכר והן העולם הלא-מוכר – שניהם פוגעניים בפוטנציה. מי שמציג את עצמו כרוצה טוב – אולי בעצם רוצה רע. היפוך הצפוי – מצב שבו הטוב הופך לרע – הוא נושא מרכזי ומכריע בתפיסת עולמן של הנפגעות. הנפגעות אינן סומכות עוד על העולם. הן אינן רואות בו מקום שאפשר לנבא מה יקרה בו, שיש בו סדר ושחוקי המותר והאסור הם ברורים. הן גם אינן סומכות על עצמן, על כושרן להתגונן בעולם כזה ובוודאי שלא על שיפוטן את הסביבה. על פי תחושתן, הן כבר כשלו בעבר, ואין כל ערובה כי לא ייכשלו שוב. מכאן הן מגיעות למסקנה המתבקשת שצריך להיזהר מכולם. במרחב הטיפולי שמים את הדגש על בניית אמון, על מתן תחושת כבוד בסיסית ועל החזרת תחושת הבעלות והשליטה על הגוף. לעומת המרחב הטיפולי, הרי המרחב המשפטי מצפה ודורש מהנפגעות להיחשף ולשתף את המערכת בנושאים האישיים ביותר על מנת לספק ראיות. כל זאת במצב שבו הנפגעות אינן חשות בטוחות ואינן מאמינות בניציגי החוק. תחושת חוסר הביטחון הבסיסית שלהן והחיזוקים שהן מקבלות לכך במהלך מעורבותן בהליך הפלילי אינם מובאים בחשבון. גביית התלונה, החקירה לבניית העדות, העדות בבית המשפט והעובדה כי הנפגעות אינן צד במשפט – כל המרכיבים הללו גם יחד אינם מחזקים את תחושת הביטחון של הנפגעות בסביבה או בעצמן ולעיתים אף להיפך. המחיר הרגשי שמשלמות הנפגעות בתהליך מתן ההוכחות אינו ממין השיקולים שבית המשפט מביא בחשבון והוא עלול להיות פוגעני מאוד.

בראייה טיפולית-פסיכולוגית, עשיית הצדק מול ההליך הפלילי ובתוכו – היא עבור נפגעות עבירות מין נושא מורכב, סבוך ועמוס. היא נוגעת באחד הקונפליקטים הקשים שהנשים שעברו פגיעה מינית מתמודדות איתן: הרצון לגלות כנגד הרצון לא לגלות, הרצון לדעת מול הרצון לא לדעת. לכאורה מדובר בשני רצונות סותרים, אך למעשה אלה הם צרכים הכרוכים זה בזה ומשלימים זה את זה, ובעצם הם אותו הצורך עצמו. שניהם נוגעים בעוצמת הפגיעה והכאב ועונים בריזמיטת על הצורך של הנפגעות להגן על עצמן, לשמור על נפשן ולהילחם על הישרדותן הרגשית. השבר המתרחש בעקבות הפגיעה המינית הוא כה עמוק עד כי ההתמודדות עימו דורשת הפעלתם של מנגנונים נפשיים מורכבים. במפגש בין המרחב הפרטי של הנפגעות לבין המרחב הטיפולי יש מקום לזהות ולהבין מנגנונים אלה, אך יש להם תפקיד מקשה ומכשיל במפגש עם המרחב המשפטי¹. במה דברים אמורים?

ערעור בסיסי של תחושת הביטחון בעולם ובעצמי

הצורך בביטחון מוגדר ברמה הפסיכולוגית כצורך הראשוני, העמוק והבסיסי ביותר בחיי הנפש שלנו. פגיעה מינית פוגעת בתחושת הביטחון הבסיסית ביותר. מי שאמור להגן על הילדה, להיטיב עמה, לתת לה תחושה כי הסכנות רחוקות ממנה בעוד עולמה הקרוב מוגן – קָשָׁל בתפקידו, בין אם הוא בעצמו היה הפוגע ובין אם חסר את היכולת לראות את הפגיעה ולמנוע אותה.

הפנמת הרוע = אשמה ובושה

ההתמודדות עם הערעור הגדול כל כך בתפיסת הסביבה, החברה, העולם, ההורים, המבוגרים בכלל ואלה שאמורים

1 בדברים שיוצגו להלן ישנה הדגמה של כמה מנגנונים המאפיינים את הנשים שעברו פגיעות מיניות. אין בדברים האמורים משום הצגה כוללת של נושא ההשלכות הנפשיות של פגיעות מיניות.

להגן בפרט - הופכת לבלתי נסבלת. הילדות חשות כי לא יתכן שהעולם כל כך רע ולא הגיוני. המחשבה על כך מבהילה מדי. אי אפשר לחיות בעולם שהוא כל כך אכזרי ולא עקבי. הדרך היחידה להמשיך ולהתקיים היא להפנות את הרוע או את האשמה פנימה, אל העצמי: העולם איננו רע - אני רעה. העולם אינו בלתי הגיוני - אני לא הגיונית, העולם אינו מעוות - אני מעוותת. הילדות, ובבגרותן הנשים, תופסות את עצמן כחולות, לא נורמליות ומלאות ברוע ולכן הן מלאות אשמה על ש"הביאו על עצמן את הפגיעה". אין להן את מי להאשים זולת את עצמן ומשום כך הן אינן מעזות לשתף, לספר או לבקש עזרה.

הפגיעה המינית הורסת את התפיסה העצמית של הנפגעות וממלאת אותן באשמה ובבושה בלתי נסבלות, שהופכות לרגשות מרכזיים בעולמן. למעשה, הפגמת הרוע של הפוגע ותפיסתו על ידי הנפגעות כשייכים להן, עולה ומבצבצת בכל פעם שהן מספרות על הפגיעה.

במרחב הטיפולי חשוב ואף הכרחי לתת מקום לדיאלוג הפנימי הזה, לאפשר אותו, לתת לדברים להתגלגל פעם לכאן ופעם לשם. רק כך מנסחות לעצמן הנשים בבחירות מי האחראי, מי הרע, מי המעוות ומי האשם ומצליחות להפסיק ולקחת אחריות על מה שאינו שלהן. בבית המשפט, לעומת זאת, אין מקום לדיאלוג כזה. יש אשם ויש לא אשם והכול צריך להיות ברור

על הפגיעה. במרחב הטיפולי חשוב ואף הכרחי לתת מקום לדיאלוג הפנימי הזה, לאפשר אותו, לתת לדברים להתגלגל פעם לכאן ופעם לשם. רק כך מנסחות לעצמן הנשים בבחירות מי האחראי, מי הרע, מי המעוות ומי האשם ומצליחות להפסיק ולקחת אחריות על מה שאינו שלהן. בבית המשפט, לעומת זאת, אין מקום לדיאלוג כזה. יש אשם ויש לא אשם והכול צריך להיות ברור

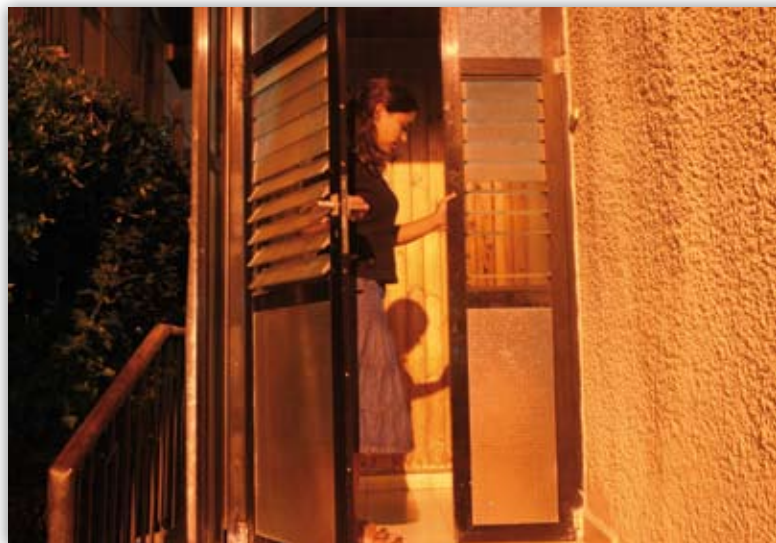
הפנמה של מסרים ותפיסות חברתיות

האשמה והבושה שהן מנת חלקן של הנפגעות, הן אולי תמונת הראי של העולם החיצוני ולא רק תולדה של תהליך ומנגנון נפשי פנימי: האשמת הנפגעות על ידי הסביבה גוררת בעקבותיה רגשי אשמה קשים ואילו הביזוי, הזלזול והטלת הספק מביאים לרגש בושה עמוק.

כאשר הנשים מספרות או מתלוננות על הפגיעה שעברו, הן חשות צורך לספר "סיפור רקע" ארוך ומקיף. הן נואמות את "נאומי ההגנה" שלהן על עצמן ובכך מנסות לנטרל את הביקורת החברתית הגלויה והסמויה הנמתחת עליהן: יש התולים את הפגיעה בהתנהגותן, לבושן, עברן המיני, הפתיינות שלהן, חוסר הזהירות שלהן, הטיפשות שלהן ועוד. ישנם המרחיקים לכת ותוהים לגבי ה"רווחים" שהנפגעות עשויות להרוויח לכאורה מן הפגיעה בהן. התפיסות והעמדות החברתיות הללו קיימות, נוכחות ובאות לידי ביטוי בשפות מילוליות ולא מילוליות רבות. הנשים מודעות לתפיסות האלה, חיות אותן ומנהלות דיאלוג אינסופי בין לבין עצמן ובין לבין החברה ששופטת אותן.

אפשר היה לטעון שההאשמה והביזוי של הנפגעות הם חיצוניים וחברתיים ולכן אינם חלק מנפש הנפגעת. אבל הביזוי הזה הוא כל כך חיצוני (התנהלותו פומבית) וכל כך חברתי (נתפס לגמרי נורמטיבי) עד שהוא הופך לחלק מהשיח הפנימי של הנפגעות עצמן. אם החברה כולה דנה ושופטת אותן בפומביות וללא היסוס - אולי יש אמת בדבר.

בהליך המשפטי-הפלילי ישנה משמעות להשמעת סיפור הנפגעות כפי שהוא, ואם הוא זוכה לאמון - הוא קריטי להחזרת אמון הנשים עצמן בסיפורן (בפרשנות

צילום: מעין תעזי

שלהן לדברים שאמרו). הן חשות כי לא רק הן חוות ורואות את הדברים בחומרה, אלא בית המשפט אף הוא מכיר בכך, מאמין להן ונותן גיבוי ותוקף לדברים. תחושת השליטה שלהן במציאות חוזרת אליהן. כאשר פגיעות מיניות אינן מקבלות "במה" מִכְבֵּדֶת בבית המשפט, תהא הסיבה לכך אשר תהא, הנפגעות נשארות לעולם עם התחושה שהן מואשמות, לא קבילות, לא שייכות ואינן חלק מן הקהל שזכותו לקבל הגנה.

בבית המשפט רוצים לראות את הסיפור ואת המספר כאחד. הסיפור הופך נורא אם המספרות נראות נורא. הסיפור הופך כואב אם המספרות כואבות. הסיפור הופך אמיתי כאשר המספרות אמיתיות. במרחב הטיפולי מזהים את התופעה ויודעים כי כעומק קהות הסיפור - כך עומק הפוסט-טראומה והדיסוציאציה, וכך גם עומק התהליך שיידרש על מנת להחזיר לנשים את עצמן ואת יכולתן להרגיש מבלי שהדבר יהרוס אותן. כל עוד לא תהיינה מסוגלות להתמודד כל יום מחדש עם עוצמת הרגשות שלהן, הן לא תוכלנה לבכות בבית המשפט או בכל מקום אחר.

אינני מנסה לומר כי בית המשפט הוא תיאטרון אך אין ספק כי עדות טובה צריכה להיראות ולהישמע משכנעת.

סימפטום נוסף הוא אובדן הזיכרון. נשים שעברו פגיעות מיניות עלולות לחוות שכחה מוחלטת או חלקית, נתק בין פיסות זיכרון שונות, פיסות אירועים שאינן יוצרות כל רצף, או רצף אירועים שנשמע בלתי הגיוני לשומע החיצוני. כאשר הנשים מספרות את סיפור הפגיעה בתוך המרחב הטיפולי - חשוב והכרחי לתת לפיסות הזיכרון לעלות בהתאם ליכולת הרגשית שלהן ולמידת תחושת הביטחון שלהן. לזיכרון יש קצב משלו והוא מווסת בדרך כלל על פי יכולתן של הנשים לשאת את מה שהן עתידות להיזכר בו.

בעדות בבית המשפט אין מקום לסתירות. אין מקום לכך שזיכרון עכשווי יחוה כקדום יותר מזיכרון ישן. יש מוקדם ויש מאוחר. בית המשפט לא יקבל מצב שבו האישה תענה "אני פשוט לא זוכרת מה אמרתי..." או "מי עוד היה שם..." "אני לא זוכרת איך הגבתי..." או "אני לא זוכרת כמה זמן זה נמשך או מתי זה נגמר..."

קשה לנו לתפוס שהנשים אינן זוכרות את פרטי הפגיעה. הרי הדעת מניחה שאם האירוע היה נורא כל כך, כל פרט שלו ייחקק בזיכרון בצורה החדה והברורה ביותר. אך לא כך הדבר. הנפש אינה מסוגלת לעמוד בכך והשכחה מסייעת. המנגנונים המוכרים כגון הדחקה, הכחשה או שכחה, עוזרים לשכוח. עזרה זו הופכת לרועץ לנשים בבגרותן, כאשר הן מבקשות להסביר את עצמן לעצמן

תסמונת פוסט-טראומתית ודיסוציאציה

נשים רבות שעברו פגיעות מיניות סובלות מסימפטומים קשים של פוסט-טראומה. תסמונת פוסט-טראומתית היא הגדרה פסיכיאטרית-קלינית לתופעה המתרחשת עקב חשיפה למצב של טראומה חד-פעמית או מתמשכת והיא כוללת חודרנות, הימנעות, עוררות יתר. מדובר בתגובות הגוף והנפש לטראומה שאינה ניתנת לעיכול.

דיסוציאציה הוא מושג מרכזי נוסף בהקשר זה. זהו תהליך של ניתוק התודעה, הרחקה שמנתקת את העצמי מהחוויות החיצוניות המתרחשות, תחושה של ניתוק הגוף מן החוויות הרגשיות ותחושה שהמציאות אינה נחוות כממשית, שהדברים אינם אמיתיים.

אתייחס לשני סימפטומים - קהות רגשית ואובדן זיכרון - ואדגים בעזרתם.

אירועים טראומתיים הופכים לזיכרון חי וממשי לאלה שחוו אותם. הזיכרון שב ומציף אותם ואינו מרפה ואיתו מתרחשת הצפה של מגוון הרגשות הקשורים בטראומה, כגון כאב, פחד, אובדן וכיליון. הנפש, בניסיון נואש להגן על עצמה מפני ההצפה הבלתי אפשרית הזו, מתקנה. היא אינה מרגישה דבר - מטוב ועד רע. נשים שעברו פגיעה מינית מספרות לעתים את סיפור הפגיעה שלהן בצורה שטוחה לחלוטין מבחינה רגשית. הן יכולות לתאר את מה שקרה להן בלי להזיל דמעה, בלי להתרגש או לכאוב. אך כל זה הוא רק לכאורה, משום שהנשים הללו מלאות כאב והתרגשות ועצב עד שהנפש אינה יכולה לשאת אותם עוד והיא מתקנה.

עם זאת, מערכת המשפט מחפשת תשובות ברורות, עקביות, חד-משמעיות, נחשות, מנוסחות, רציפות ובטוחות בעצמן. נשים שעברו פגיעות מיניות חשות הכול פרט לבהירות, חד-משמעיות, נחישות, רציפות וביטחון עצמי. הפגיעה שללה מהן כל זאת והמפגש עם בית המשפט מדגיש את מה שנגזל מהן ואת מה שאולי תוכלנה יום אחד להשיב לעצמן אחרי תהליך שיקום ארוך וקשה.

הדיאלוג הזה אכן אינו פתור. בית המשפט חותר לצדק אבל לעיתים הנפגעות אינן מרגישות עצמן צודקות בין כותלי בית המשפט. הן מרגישות מבלבלות, לא משכנעות, מצטדקות ומואשמות.

עבור הנשים שעברו פגיעה מינית בית המשפט הוא העולם, בית המשפט הוא החברה - הוא תו התקן שישיב להן בחזרה את הסדר הטוב, שיגדיר מהו טוב ומהו רע, שיסיר מעליהן את האחריות לפגיעה שנפגעו ויטיל אותה על כתפיו של הפוגע. יתרה מזאת, בית המשפט הוא שיאשר שנעשתה בהן פגיעה חמורה ביותר, גם אם יש להן רגשות מורכבים מאוד כלפיה, גם אם אינן זוכרות בדיוק מה היה שם וכן, גם אם הן לא מסוגלות לבכות.

צריך לתת לנשים לספר את סיפורן בדרכן, בקצב שלהן, בסגנון ובאופן ההולם ביותר את החוויה האישית שלהן. שהרי זהו המקום שבו מוחזרת אליהן תחושת הביטחון בעולם ובעצמן ושהקול הפרטי שלהן מקבל תוקף חברתי כקביל, כנשמע, כקיים.

ובוודאי כשהן פוגשות את "העולם" או את "החברה" באולם בית המשפט.

קיים גם מנגנון של זיכרון הפוך שבו הנשים אמנם זוכרות, אך הן עושות מינימליזציה של הפגיעה. כלומר, הן זוכרות את האירועים כפחות חמורים, ממושכים או קשים ממה שהיו (או שניתנת להם משמעות כזו). אם תבוא אישה לבית משפט ותעיד "אמנם נפגעת אך זה לא היה נורא", יתכן שהיא מתבטאת כך משום שאינה מסוגלת להתמודד עם גודל הקושי. ואולם בית המשפט לא יוכל להביא נימוק זה בחשבון בהגיעו להחלטה.

בתוך התהליך הטיפולי והליווי של נשים נפגעות, ישנה חשיבות מכרעת להליכים המשפטיים ולפנייה למערכת המשפטית. היציאה מחדר הטיפול, כלומר מהדיבור "על", אל התנסות ממשית בחוויות של שליטה, כוח, תוקף ומקום - היא קריטית בתהליך הריפוי. להליכים המשפטיים ישנו פוטנציאל העצמה ברמות שונות. ראשית, בית המשפט יכול להציב גבולות ברורים לפגיעה וליצור תחושת ביטחון. שנית, בית המשפט יכול להיות שותף בשבירת קשר השתיקה. שלישית, בית המשפט יכול לתת תיקוף לחוויה של הנשים אל מול התוקפים ומכאן להחזירן לעמדה של עוצמה, שליטה, הגדרה עצמית ברורה וחווית עצמי רציפה יותר. ולבסוף, בית המשפט, בהתייחסו ברצינות ובכבוד לנפגעות, לסבלן ולצורכיהן, מייצר איזון חדש ביחסי הכוחות בין הנשים לבין מי שפגע בהן. חוויה זו, שהיא ההיפך ממשפילה, מאפשרת להן חוויה של כבוד.

"...הליווי של מרכזי הסיוע הוא הברתי וחיוני"

ריאיון עם כב' השוכטת בדימוס ונשיאת מועצת העיתונות דליה דורנר

מ ר א י י נ ו ת :

עו"ד רחל הלמן, היועצת המשפטית של האיגוד

עינת רובין, דוברת האיגוד

המינית באמצעים כימיים. בעניין זה היו עד היום מספר יוזמות חקיקה. ליוזמות אלה היו מתנגדים רבים. מה דעתך?

ת: אפשר להתנות קיצור תקופת המאסר בהסכמה של עבריין המין לקבל טיפול תרופתי, אך גם אז שאלה היא, אם תנאי כזה הוא חוקתי. אני סבורה, שהשיקום לא צריך להיות פיזיולוגי, אלא מוסרי. האיש צריך לדעת שהוא פושע. אם הוא בא ואומר "מאוד קשה לי, אני רוצה לטפל בבעיה שלי טיפול פיזי", זה דבר אחר. נגד רצונו לא הייתי הולכת.

ש: עובד ציבור או נבחר ציבור שהורשע בעבירת מין – מה דעתך על העמדה, שאין עוררין על כך, שמדובר בעבירה שיש עימה קלון?

ת: ללא קשר להיות האדם עובד ציבור, עבירת מין היא עבירה שיש עימה קלון. לא צריך להיות מומחה גדול למשפט פלילי כדי להגיע למסקנה זו. זה הכלל. כמובן, שלכל כלל עשויות להיות נסיבות של יוצא מן הכלל. בעיקרון, אין כל ספק שעבירת מין עבירה שיש עימה קלון.

ש: שאלתנו הראשונה היא בענייני דיומא, והיא מתייחסת לעסקאות טיעון.

השאלה היא, האם בנסיבות הקיימות במדינת ישראל יש הצדקה עקרונית לעשות עסקאות טיעון באישומים שענינם עבירות מין. והנסיבות בהן מדובר הן אלה: למרות שעברייני המין הם רצידיביים, ויש לתת להם טיפול מקיף כדי להגן על הציבור מפגיעתם, המדינה כמעט ואיננה נותנת להם טיפול. לפיכך נשאלת השאלה, האם בנסיבות אלה נכון שהמדינה תעשה עסקאות טיעון עם עברייני המין, ותסכם עמם על עונשים קלים, קלים הרבה יותר מאלה שניתן היה להשיג במשפט מלא, וכתוצאה מכך הם ישוחררו בהקדם לרחוב ולביתם ויסכנו שוב את הציבור?

ת: לעניין ההחלטה אם לעשות עסקת טיעון אם לא, אינני מבחינה בין העבירות השונות. בעולמנו, עסקאות טיעון הן כלי לעשיית צדק, אם משתמשים בכלי הזה נכון. עסקאות טיעון מקלות על העומס בתי המשפט, ומבטיחות הרשעה של אדם שבשל ראיות שאינן מספיקות היה יוצא זכאי והיה יוצא לרחוב. עסקאות טיעון הן בפיקוח בג"ץ. אי אפשר להכליל ולומר שאין לעשות עסקת טיעון בעבירת מין. לא הייתי תומכת בזה, שכן היינו חוטאים לנושא שעליו אנחנו רוצים להגן.

נושא אחר שמתקשר לנושא זה הוא הצורך בתכניות שיקום. שהרי גם אם יוטל עונש חמור ביותר על עבריין המין, מה יהיה אחר כך? איננו מוציאים להורג נאשמים, חס וחלילה. אין לנו עונש מוות. לכן תוכניות שיקום הן הכרת, וחבל שהדבר לא נעשה. כשופטת, שמעתי מפרקליטים שיש תוכניות שיקום בכלא. כאשר אדם מרצה עונש על עבירת מין רצינית, הוא מקבל טיפול. אם הטיפול הזה יעיל ועד כמה הוא יעיל, אין לי ידיעות על כך.

ש: יש הגורסים שיש לטפל בעברייני מין בתרופות, ושהפתרון לאלומות המינית הוא זיכוי של התוקפנות

יחידה, ולצידי ישבו שופטים גברים. האווירה באולם הדיונים בעבירות מין הרגיזה אותי. הייתה מין עליצות כזאת: למה היא הסכימה לנסוע איתו? למה היא עשתה ככה, למה היא התלבשה ככה? באותה עת, הדין היה, שאם לא היו סימני חבלה – אין אינוס. גם העונשים היו קלים יחסית. זה מאוד הרגיז אותי. אלא שזה שיקף את יחס החברה. הייתה זו שנת 1980. מאז חל שינוי דרמטי. ארגוני הנשים וגם התקשורת עשו בעניין זה עבודה מבורכת, הם גרמו לשינוי האווירה. היום, בעיקרון, הענישה הוחמרה במידה רבה, הגישה הרבה יותר רצינית, החל במשטרה. אני מקווה, שאין אומרים עוד לאישה המתלוננת על אלימות בעלה: "נו תתנשקו ולכו הביתה", וכשאישה מתלוננת על אינוס על ידי בעלה אין אומרים לה: "מה פתאום את מתלוננת? הרי זה הבעל שלך!" היום כשמעידה אישה בבימ"ש, ומגלה כי נאנסה לפני שנים, לא רואים בזמן שחלף הוכחה לכך שדבריה אינם נכונים. פעם זה היה אחד מהסימנים לאי אמינות: "עכשיו נזכרת?" היום, בתי המשפט מבינים שכאשר מדובר באינוס על ידי גבר שיש עמו היכרות מוקדמת, התייחסות האישה היא מאד מורכבת. הנשיאה בייניש העירה בדיון שהתקיים לא מכבר, שאי ההתאמות בעדויות של המתלוננות הן שגרתיות. ולכן, למרות אי ההתאמות, מעמידים לדין באינוס וגם מרשיעים. חשובה מאד ההתרשמות מן הנפגעת שמעידה בבית המשפט. כל שאני יכולה לומר הוא שאחרי ששמעתי משפטים פליליים בערכאה ראשונה במשך שנים רבות, רכשתי ניסיון ויכולת להבחין בין מתלוננות דוברות אמת לדוברות שקר. ממצאי מהימנות נקבעים, על כן, בערכאה שראתה ושמענה את העדים, ובדרך כלל בית משפט של ערעורים אינו מתערב בהם. השאלה היא איך השופט קובע מהימנות. ממצאי המהימנות מבוססים על שיקולים שבהיגיון, אך בעיקר על שיקולים שבהתרשמות.

עם זאת, יש להיזהר מהתופעה ההפוכה – המקבלת ללא בדיקה מספקת דברי מתלוננת כאמת. ענבל רובינשטיין, הסנגורית הציבורית, אמרה, שהיום שופט צריך להיות אמיץ, כדי לא להאמין למתלוננת. אכן, לפעמים אין דברי המתלוננות ראויים לאמון. קביעת מהימנות זו המשימה של הערכאה הדיונית השומעת את העדים – זו משימה קשה, ואני מקווה שבתי המשפט מגיעים לתוצאות הנכונות.

ש: מטבע הדברים, בארגון שלנו קוראים בעיון פסקי דין שעניינם עבירות מין. במקרים רבים אנחנו מתרשמות שהשופטים פסקו על פי הדין המשפטי, אולם בלי זיקה מספקת לדיסציפלינות אחרות שדנות באלימות של גברים כלפי נשים. הדברים אמורים במיוחד באותם חלקים בפסקי הדין המנתחים יחסים בין המינים או המנתחים את המצב הנפשי של נשים שבוצעה בהם אלימות מינית. איננו מוצאות התייחסות הנגדרת מתחומי ידע נוספים: פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, קרימינולוגיה תקשורת, מגדר וכיוצא באלה.

לפני כשנה התקיים בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית יום עיון של איגוד מרכזי הסיוע עם האוניברסיטה העברית. המרצה האחרון היה כב' השופט חשין, ולפניו נשאו דברים מומחיות מתחום הפסיכולוגיה, המשפט והמגדר. השופט חשין אמר בפתח דבריו שהוא שמע מן הדוברות לפניו חידושים שאינם מוכרים לו, באשר למצבן הנפשי של נפגעות תקיפה מינית. כידוע, השופט חשין ישב בערעורים פליליים על עבירות מין, ועל כן דבריו עוררו באולם תגובה סוערת.

כידוע, כשעולים בבית המשפט נושאים מקצועיים בתחומים שהשופטים אינם מומחים בהם, כמו כלכלה, רפואה ומחשוב, הצדדים והשופטים מוצאים לנכון להביא לבית המשפט עדים מומחים שיתרמו מהידע שלהם. כמו כן, השופטים עוברים השתלמויות בנושאים שונים שאינם משפטיים, החיוניים לעבודתם. עם זאת, אין זה מקובל להביא לבית המשפט מומחים שיתרמו מהידע שלהם, באשר למצבן הנפשי של נפגעות תקיפה מינית. על פי הידוע לנו, גם אין השתלמויות של שופטים בנושאים אלה, ומכל מקום, אין השתלמויות רבות. מה עמדתך בנושא זה?

ת: הניסיון של השופט חשין הוא בערעורים בלבד ואפשר כי בכך אין די. לצורך קביעת ממצאי מהימנות, המחייבת התחשבות במצבן הנפשי של הקורבנות, חשוב הניסיון שצובר שופט בערכאה ראשונה, ששם הוא שומע את עדות המתלוננת. עם זאת, השופט בקרב עמו הוא יושב ועמדותיו הן עמדות המקובלות בחברה באותה עת. כשאני התמניתי לשופטת של בית המשפט המחוזי, הגעתי לבאר שבע. ישבתי בהרכבים של פשעים חמורים, הייתי בראש ההרכב, שופטת

זווקא בתחום שאת מדברת עליו, היחסים והבעיות שבין איש לאישה, יש היום הלכה פסוקה המגינה על מתלוננות, גם במקרה שמסתבר שמתלוננת מסרה עדות שקר. כך למשל, נדחתה בקשתו של נאשם שזוכה, שביקש מבית המשפט להסיר את החיסיון מעל שמה של מתלוננת שבית-המשפט קבע שגרסתה שקרית. בית משפט נימק את הדחייה בכך, שהסרת החיסיון עשויה להרתיע מתלוננות פוטנציאליות מלהתלונן מתוך חשש שלא יאמינו להן.

ש: מה דעתך על החוק למניעת הטרדה מינית?
ת: הוא מובן מאליו. שירתתי 20 שנה בצבא וראיתי את הדברים האלה, ראיתי את החיילות הצעירות המוטרדות על ידי המפקדים. התופעה הזאת קיימת גם מחוץ לצבא. למשל, אישה עולה חדשה מרוסיה, נאמר בלונדינית, שפרנסתה תלויה כולה בבוס שיכול לפטר אותה. הסכמתה אינה הסכמה, אלה הם יחסי מין שבהם האיש מפעיל מרות על האישה. אני חושבת שהגישה של הפסיקה היום היא להגן על המתלוננת, מתוך הבנה נכונה של היחסים בין איש לאישה.

ש: נגעת קודם בנושא העונשים. אודה לך אם תתייחסי לנושא זה בהרחבה. הרושם שלנו הוא שהעונשים על עבירות מין אינם די חמורים, וללא ספק הם הרבה פחות חמורים מעונשי המקסימום שבחוק העונשין, למשל: העונש בחוק העונשין על אונס הוא 16 שנים, והעונש על אונס בנסיבות חמורות הוא 20 שנה.

ת: עונשי המקסימום הם קו עליון, הענישה היא אינדיווידואלית. לדעתי, היום מוטלים עונשים חמורים המתקרבים לעונש המירבי, כך עונש של 16 שנות מאסר על אינוס הוא עונש מקובל, כמובן, במקרים הראויים. צריך להבחין בין המקרים. גם אם מרשיעים אדם באינוס, בודקים את כל סיפור המעשה, את ההתנהלות של הנאשם. מדברים על התגברות הפשיעה ועל עונשים שאינם מספיקים, אולם הסנגוריה הציבורית וגם הקרימינולוגים באוניברסיטה העברית בדקו זאת, ומצאו שזה פשוט לא נכון. להיפך, מחקרים שנעשו מראים כי ישנה ירידה בפשיעה.

מטרות הענישה הן מגוונות והן כוללות גם שיקום וחינוך. ברם, מטרה מרכזית היא הגמול, היינו, עונש המשקף

את חומרת העבירה. כך גם אם עבודות שירות מבטיחות שיקום המורשע באינוס לא ניתן להסתפק בעונש זה. דעת הקהל לא תקבל ענישה כזאת ובצדק. אך הגמול, עם כל חשיבותו, אינו המטרה היחידה ועל בית-המשפט למצוא את האיזון הנכון בין המטרות השונות של הענישה. אני נגד עונשים דרקוניים, הם פוגעים גם באינטרס הציבור וגם באינטרס הנאשם. בארה"ב מטילים עונשים קשים ביותר, גם עונשי מוות, ובכל זאת הפשיעה שם גואה. בניו-יורק פגעו בזכויות אדם, העבריינים הפוטנציאלים חסרי הדיוור ועלובי החיים שהציפו את מדרכות העיר

נזרקו ועברו לניו-ג'רסי השכנה, האם זה פתרון? מחקרים הראו שהעונש המרתיע האפקטיבי ביותר הוא עונש שמוטל על העבריין סמוך מאוד לביצוע העבירה. כדי להשיג זאת, יש לגלות במהירות את העבריין ולקיים הליכים משפטיים מהירים. אני בעד ענישה מאוזנת המתחשבת בגמול הראוי לפשע שבוצע וכן בשיקולי השיקום והחינוך גם יחד.

ש: מה דעתך על הרעיונות של צדק מאחה במשפט הפלילי, והאם יש לך עמדה באשר לצדק מאחה בעבירות מין?

ת: הרעיונות האלה חדשים, הם לא היו כשכיהנתי בבית המשפט המחוזי. שנים רבות מילאתי תפקיד בסנגוריה, ולכן אני שואלת את עצמי אם אין כאן פגיעה בזכויות הנאשם, שעשוי להודות באשמה גם אם הוא סבור שאינו אשם, מתוך חשש שעונשו יהיה חמור יותר אם ינהל את המשפט. עם זאת, אפשר כי הליך הגישור יועיל לשני הצדדים. זו אופציה אפשרית. אין לי כלל ניסיון בזה. לא עסקתי בכך.

ש: הצדק המאחה שם את הנפגעת במרכז...

ת: יכול להיות שבני אדם זקוקים לסלוח. רגשות של נקמה וכעס לא מאפשרים להם לחזור לחיות את חייהם. אולי הם זקוקים לראות את הצד השני ולמחול לו. אני הייתי מתחשבת מאוד בצרכיה של המתלוננת.

ש: חוק זכויות נפגעי עבירה, שהוא חוק חשוב ומבורך, הכיר בזכויות של נפגע העבירה בהליך הפלילי. אולם הזכות שקיבל הנפגע היא בעיקר הזכות לקבל מידע. באשר לחלק ממידע זה, לנפגע העבירה יש זכות לשלוח

הנפגעת היא קטינה. בחוק ההתיישנות הוארכה תקופת ההתיישנות של תביעות נזיקין שעניין פגיעה מינית, אם הנפגעת היא קטינה או בגירה שגילה אינו עולה על 21. עם זאת, יוזמות החקיקה להאריך את תקופת ההתיישנות, כשמדובר בתקיפה מינית, ללא הגבלת גיל – לא נשאו פירות. מה עמדתך באשר להארכת תקופות ההתיישנות לבגירות?

ת: תקופת ההתיישנות היא צורך. אחרי 15 שנים הצעיר נעשה מבוגר, בנה חיים, ועכשיו אומרים לו פעם עשית כך וכך. יש למצוא איזונים. גם באשר למרשם הפלילי יש לנו תקנת השבים. זו גישה יהודית. לא צריך לנטור. בסופו של דבר תקופת ההתיישנות היא ארוכה, היא משקפת איזון. כשהנפגע הוא קטין – זה עניין אחר. גם בעניינים אחרים, תקופת הקטינות אינה נמנית לצורך התיישנות.

ש: כאישה שעבדה שנים רבות במסגרות של הממסד, בחברה שהיא בעיקרה גברית, האם הרגשת שם בנוח כאישה?

ת: שמעתי כי הנשיא זוסמן התנגד למינוי שופט בבית המשפט העליון. הוא נימק זאת בכך שאין בבניין בית המשפט העליון בתי-שימוש לנשים. האמת היא שעד היום אין מספיק שירותים לנשים. בזמנו הייתי נאלצת לצעוד לאורך פרוזדור ארוך כדי להגיע לשירותים ובעיתון כתבו: השופט דורנר מסתובבת בפרוזדורים וחושבת מה לכתוב.

היום, מחצית מהשופטים בבית המשפט העליון הן שופטות. בשנים האחרונות, בבית המשפט השלום יש יותר שופטות משופטים. כשאני הגעתי לבית המשפט המחוזי בבאר שבע הייתי שופטת יחידה. גם בבית המשפט המחוזי בירושלים הייתי השופטת היחידה. היום בבתי המשפט המצב שונה. לעומת זאת, גם היום בבתי חולים יש מעט מאוד מנהלות מחלקה. גם בסגל האקדמי של האוניברסיטה, ככל שעולים בדרגות, יש פחות נשים. זה נובע, בין היתר, גם מדעות קדומות. גניקולוג ידוע נהג לומר כי אישה לא מתאימה להיות גניקולוגית. השינויים בעניין זה הם איטיים.

בזמנו פרסמתי מאמר שהכרתתי אותו "הבחנה משווה", שכן המונח המקובל – "העדפה מתקנת" מרמז על פגיעה בשוויון. הבחנה משווה דרושה בכל מקום שהמועמד

תגובה. עם זאת, מקבל התגובה אינו חייב להתחשב בתגובה של נפגע העבירה, והוא אינו חייב לתת לה משקל בהליך שבו הוא מקבל החלטות. אנו סבורות שיש להרחיב את זכויות נפגע העבירה. מה עמדתך בעניין זה?

ת: צריך לתת מקום לנפגעת בהליך הפלילי. חשוב שתסקירי הקורבן יישמעו, שבית המשפט יקבל את כל החומר. כשעושים הסדר טיעון צריך לקבל מן הנפגעת את עמדתה, אם היא מתנגדת. עם זאת, יש לקחת בחשבון את העובדה, שקורבן העבירה אינו אובייקטיבי. הנאשם זכאי להישפט על ידי אדם אובייקטיבי. מניסיוני אני יודעת שאם חבר מספר לי את הסיפור שלו, אני לא מסוגלת לשפוט אותו, אפילו לא לתת לו חוות דעת. אני אומרת לו, תשמע, אנחנו ידידים, ואני מייד נוטה לטובתך. לנפגעת יש רגשות כעס. אני ראייתי בתקשורת את הגברת המסכנה שעינו אותה, היא רוצה לקחת רובה ולהרוג את מעניה. אני נוהגת לומר שאם מישהו היה פוגע בנכדה שלי, לא הייתי מסתפקת בפחות מעונש מוות. זוהי כמובן עמדה סובייקטיבית. כאן תפקידה של המדינה לייצג את החברה כולה ולהיפרע מן הפוגע.

עם זאת, צריך לשמוע את הקורבן, צריך לאפשר לבית המשפט להתרשם מכאב הקורבן. בעבר ראו רק את הנאשם ואת הבעיות שלו, ואיפה הקורבן? צריך להקל על הקורבן, יש להגן עליו מחקירה לא ראויה במשטרה. לכן אתן מלוות את הקורבנות. ההגנה הזאת היא הכרחית וחיונית, שכן הקורבן הוא הנפגע ולכן זכותו שישמעו לו וישמעו אותו. ייתכן שהוא יאמר דברים שייראו כבדי משקל גם לפרקליטות, שהיא גורם אובייקטיבי. אני יודעת שבמקרים רבים הפרקליטות לא עשתה הסדר טיעון לאחר שקיבלה עמדה מאוד נחרצת של הקורבן, שהתנגד להסדר זה. עמדת הקרבן משפיעה על הפרקליטות, עם זאת, שיקול הדעת צריך להיות של הפרקליטות. כמובן, תמיד עומדת לנפגעת הזכות להגיש תביעה אזרחית, גם אם הפוגע זוכה, שהרי רמת ההוכחה במשפט האזרחי היא נמוכה מזו של המשפט הפלילי.

ש: בעת האחרונה חלו שינויים בחוק באשר לתקופות ההתיישנות שעניין תקיפה מינית: בחוק העונשין הוארכה תקופת ההתיישנות בעבירות מין בניסיונות שבהן

לתפקיד לא נבחר על פי ממדים אובייקטיביים. על כן אין כל צורך בהבחנה משווה בקבלה לאוניברסיטאות. שם הגענו לשוויון, והיא הנותנת, שיש נשים בעלות כישורים בקרב האוכלוסייה. ואולם, השאלה היא לאן הגיעו אותן סטודנטיות בסוף הדרך. על כן, הבחנה משווה למשך תקופה מסוימת, עד ליישור הקו, נראית לי ראויה. בוודאי שיש לנהוג כך בפוליטיקה, שם יש לנו עניין בייצוג. אני עברתי בחיי שלבים רבים. הדברים הרי אינם פשוטים גם בבית. בעלי הוא יליד 1928, ויש לו עולם מושגים של בני דורו. גידלתי שני ילדים, נסעתי בטרמפים לעבודה, היו הרבה סיפורים. היה נחמד. לפעמים אמרתי, סליחה, אתם צריכים לסיים את המשפט, אני צריכה להיניק...

הבעל שלי חיך לבניו כאשר היו תינוקות, אבל לא טיפל בהם. הבנים שלי שייכים לדור אחר ולעולם אחר לגמרי. קודם כל הם הבנים שלי, הם גדלו בבית של אימא עובדת. הם מאוד גאים בי, גם אם לא הייתי אימא משהו. חוץ מלהיניק, אין עניין שהבנים שלי לא השתתפו בו בטיפול בילדיהם. אנחנו חיים בעולם משתנה. אולם יש עדיין חברות שמרניות, שבהן האישה מופלית לרעה. יש לנו דיני משפחה בעייתיים בתחומים המסורים לשיפוטם הייחודי של בתי־הדין הרבניים. שם ההפליה היא מוסדית. למשל, לפי ההלכה היהודית, האישה איננה כשרה לעדות, וזהו הדין שלנו בתחום המסור לבתי־הדין הרבניים.

